

T U R U L

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és a Magyar Történelmi Társulat
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő

AVAR ANTON, KOVÁCS ELEONÓRA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXXII

TARTALOM

1. Értekezések

AVAR ANTON: A címerkérő folyamodványok jóváhagyása a 16–17. században.....	1
REISZ T. CSABA: Munkácsy Mihály két festménye. Dudits Miklós és felesége portréja.....	16

2. Kisebb cikkek

WEISZ BOGLÁRKA: Kassa város középkori pecsétjei.....	29
BAUER MARCELL: Két kevésbé ismert címereslevél és családjaik: a noszlopi Trombitás és Szekér família	38

3. Beszámolók

SCHMIDT ANIKÓ: A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának 2021. évi gyűjtőkori tevékenysége.....	44

TURUL

XCV. évfolyam

2022. 1. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
turul@mn.gov.hu

Szerkesztőbizottság:

PANDULA ATTILA, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

SZÉPKÖNYVEK

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

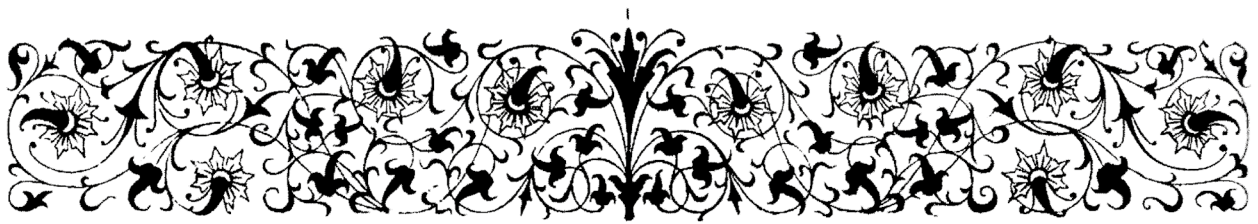

Nemzeti Kulturális Alap

ORSZÁGOS
LEVÉLTÁRA

Petőfi Kulturális Ügynökség
Nonprofit Zártkörűen Működő
Részvénytársaság mint az Emberi
Erőforrások Minisztériuma nevében
és képviselőjében eljáró lebonyolító
szerv által meghirdetett Tudományos
folyóiratok működésének támogatása
pályázat (FIT-SN-2021-0002)

AVAR ANTON

A címerkérő folyamodványok jóváhagyása a 16–17. században

The approval of petitions for a coat of arms in the 16th and 17th centuries

The completed petitions for grants of nobility and coats of arms were delivered to the monarch. The basic way of dealing with cases received by the Hungarian Chancellery was to submit them to the king at a public audience. However, in cases related to grants of nobility and arms the chancellor would occasionally bring such petitions in front of the monarch in a private audience, which would result in the approvals (concessions), which were recorded on the petitions, containing the approval itself, its place and date and the signature of the chancellery official. This type of note had already appeared before Mohács and was not unique to petitions of arms. Patents of arms were also granted for petitions without a written concession, so these notes were not indispensable. The dates of the patents of arms represent the date and place of the approval, since they always coincide with the date of the concession. There have been cases where some of the requested items, such as secondary grantees, were not approved. We have a relatively large amount of data on enquiries about the progress of the case, or on various gifts sent to the Chancellery officials with the aim of promoting the case. In contrast to foreign examples, it was very rare in Hungary that not the king was the person that granted the patent of arms. After 1526, during the reign of King Rudolf, in a few cases Archdukes Ernest or Mathias made the decision, and then the patents of arms were issued in the name of the King. Indirect evidence suggests that Archduke Maximilian and the Hungarian High Chancellor may also have had this right.

Folyóiratunk 2021/2. füzetében jelent meg előző tanulmányom a magyarországi címerkérő folyamodványok fejlődéstörténetéről, külső és belső jellemzőiről, a közbenjárásokról, címerjavításokról és egyebekről, amelynek a jelen dolgozat szerves folytatását képezi.¹

Miután a folyamodványt megírták, a címertervezetet ráfestették, a többé vagy kevésbé befolyásos támogatók aláírássai rákerültek, a következő lépés az volt, hogy a supplicatiót el kellett juttatni a címzetthez, azaz a királyhoz, illetve a kancelláriához. A Habsburg uralkodók alattvalóinak joguk volt folyamodványokat akár személyesen is átadni a királynak „például a reggeli miselátogatás előtt és után, amikor az uralkodó az udvari kápolnába menet és jövet kész volt a supplicánsoktól kérvényeket átvenni”,² de ez megtörténhetett egy befolyásos pártfogó, közvetítő útján, vagy akár az uralkodótól kért magánaudiencián is.³ A folyamodványokat személyesen vitték fel Bécsbe (vagy Rudolf uralkodása alatt Prágába,

illetve országgyűlések alkalmával Pozsonyba vagy Sopronba) a supplikánsok, vagy pedig közvetítő útján küldték,⁴ esetleg kíséreléssel csatolva.⁵ Kézenfekvő megoldás lehetett, hogy amikor a megyéből valaki az udvarba ment, akkor több különböző ügy intézését is rábízták, ugyanígy az esetleges folyamodványokat is magával vihette, s átadhatta azoknak a kancelláriai tisztviselőknek, akikkel kapcsolatba lépett.⁶ Hasonló „mellékfeladatokat” bíztak adott esetben az országgyűlésekre küldött vármegyei követekre is, hiszen ott összegyűltek az ország rendjei és az országos kormánysszervek tisztségviselői, és könnyebben meg lehetett közelíteni az adott ügy szempontjából szükséges célszemélyeket.⁷

1 Avar Anton: A címerkérő folyamodványok a 16–17. században. Turul 94. (2021) 60–84.

2 Fazekas István: A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között. (Magyar történelmi emlékek – Értekezések) Bp. 2021. 24.

3 Ilyen esetre utal Bocskay György 1549. július 25-én kelt címereslevelének narrációjában, amely szerint Bocskay a családját elpusztult, a Kőszeg alól visszavonuló török hadak Szlavóniában történt pusztítása idején odalett címereslevelének pótlása iránti kérését személyesen az uralkodó elé járulva adta elő: *tu Georgi nostrae maiestatis veniens in conspectum, tuo dictorumque fratrum tuorum uterinorum nominibus nobis humiliter supplicasses* (HU-MNL-OL-P 285-84.-27. [a levéltári jelzetek feloldása kivételesen a tanulmány végén található]).

4 Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 24.

5 Egy jóakaró barátom kért azon, hogy egy címerlevelet szerezzek neki, melynek supplicatióját ím felküldtem – Beniczky Ferenc levele Ferenczffy Lőrinc titkárhoz, 1635. november 25. (HU-MNL-OL-A 32-262., szövege: Kóta Péter: Címereslevelek diplomatikája 1526–1848. [bölcsezdoktori értekezés, kézirat] Bp. 1991. 79.). Szintén supplicatio küldönc útján való beküldésére: *supplicatiomat leiratván s includálván praesentibus alaküldtem kegyelmed kezéhez* – ifj. Benyovszky György levele Dvornikovich Miklós conservatorhoz, 1664. július 19. (HU-MNL-OL-A 32-1017.)

6 Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 156. skk.

7 Ezt alátámasztja például, hogy a négy soproni országgyűlés mindegyike alatt egy sor címereslevelet kelteztek; a Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL) címereslevél-adatbázisában soproni keltezésű címereslevél 1622-ből 25 db, 1625-ből 23 db, 1634–1635-ből 21 db, 1681-ből pedig 8 db szerepel, de például az 1655. évi pozsonyi országgyűlés idejéről 33 db, és ezek csak azok, amelyek eredetiben maradtak fenn.

Különböző, betöltött pozíciójuknál fogva kapcsolatokkal, ismeretiségekkel rendelkező személyek is vállalhathattak – nyilván a kiegészítő kereset fejében – intézkedést címereslevelek vagy más kancelláriai kiadványok iránt. Erre többek között Bocskay György személyében már a 16. század közepi Magyar Kancellárián is találunk példát, akinek leveleiben több ilyen eset is szerepel,⁸ sőt, illetén közvetítői, ügyintézői szolgálatainak kifejezett felajánlása is.⁹ Kancellárián kívüli példa erre Aszalay István, Esterházy Miklós nádor titkára, aki nyilván jó kapcsolatokkal rendelkezett a különböző hivataloknál, így a kancelláriánál is, és 1634-ben armálist intézett és előlegezett meg egy ismerőse, Papi Gáspár sógorának, kéri Lőrincz alias Szabó Istvánnak.¹⁰ A 16–17. század fordulójától (a Magyar Kancellárián hivatalos állásban azonban csak 1690 után) hivatásos ügyintézők/közvetítők, úgynevezett sollicitatorok vagy ágensek is megjelentek az udvarnál, akik kapcsolataik révén, megfelelő ellenszolgáltatás fejében elintézték a kérelmezők ügyeit az egyes hivataloknál, illetve közvetítettek az ügyfelek és az ügyintézők között, azonban működésük részletei még feltárára várnak.¹¹ Ilyen sollicitatorok, azaz nem csak esetileg, hanem több-kevesebb rendszerességgel működő közvetítők nyomai már a 16. század második felében is fellelhetők, például az óvári Szőke Mihály 1568. október 18-án kelt címereslevelén olvasható, Lisztly János kezétől származó plicaszéli jegyzetben: *Arma et nobilitatio Michaelis Zewke, inchoati(?) in Zathmar, impetratum per egregium Valentinum Salyai*, ami talán arra vonatkozhat, hogy az adományt ez a bizonyos Salyai Bálint intézte el Szőke Mihálynak.¹² Jóval világosabb esetet ír le Váczy János 1585. február 11-én keltezett kötelezvénye, amely szerint Váczy a címereslevele taxájának teljes összegével tartozik Gombkötő Jánosnak, s ha esetleg a kancellár elengedne belőle valamit, az jó lenne, ha nem, akkor is mihamarabb kifizeti Gombkötőnek. Ebben az esetben Gombkötő volt a közvetítő, aki Bécsben intézkedett Váczy valamely ügyében, ez a kötelezvény pedig egy előzetes biztosíték

lehetett Gombkötőnek, aki ezek szerint meghitelezte Váczyt a taxát.¹³ Forgách Ferenc kancellár Himmelreich titkárhoz Bratulich Simon szerémi püspöknek a zágrábi püspökség iránti kérelmével kapcsolatban 1603. szeptember 12-én írt levelében név nélkül megemlíti, hogy *sollicitator domini fratris Simonis* közölte vele a püspök nagyrépostság iránti kiegészítő kérését.¹⁴ Bajczy Mihály 1690. március 15-én jóváhagyott folyamodványában igen szokatlan helyen, a félbehajtott papírlap egyébként mindig teljesen üres belső oldalán, a 2° folio alsó szélén szerepel egy kissé bizonytalan értelmezésű jegyzet: *Salai sollicit[...]*, amelyről óvatosan feltételezhető, hogy esetleg egy Salai vagy Szalai nevű sollicitatorra vonatkozhat.¹⁵ A 18. században már egyértelműen az ügyintézésben segédkező ágens szerepel olykor az armálisokon, pl. Zilizi András 1717. október 28-án¹⁶ és Latanovicz István 1719. szeptember 23-án¹⁷ kelt címereslevelein a plicaszéli jegyzetek szerint a közbenjárók ajánlásai mellett Pató Pál ágens kérelmére kapták az oklevelet az adományosok (*ad instantiam agentis Pauli Patho*). Pató Pál mások mellett egyébként saját magának is intézett – nemességmegújító – címereslevelet 1714. október 21-i kelettel.¹⁸

A kancelláriára ilyen vagy olyan úton beérkezett folyamodványoknak a 16–17. században alapvetően az volt az elintézési módja, hogy a kérelem tárgyát, a benyújtó személyét, az ajánlók véleményét figyelembe véve készítettek egy tömör összefoglalót, avagy előterjesztést az ügyről az uralkodó és tanácsosai számára (*propositio*), amelyhez hozzáfűzték a kancellária tisztviselőinek rövid véleményét is a célszerű elintézési módot illetően (*opinio*). Ezeket azután a hetente-kéthetente tartott kormányzati célú audiencián (*audientia publica*) a király és titkos tanácsosok elé terjesztették, ahol az uralkodó a jelenlévők véleményét meghallgatva döntött.¹⁹ Úgy tűnik azonban, hogy a rangemelési és nemesítési ügyeket nem ezeken, hanem más jellegű, ún. magánaudiencián (*privata audientia*) döntötte el az uralkodó. A nyilvános audienciákra készült kancelláriai előterjesztések és vélemények 1637–1658-ig tartó, bár hiányos sorozata megtalálható a Magyar kancelláriai levéltár *Propositiones et opiniones* című állagában (HU-MNL-OL-A 33). Ebben

8 Pl. HU-MNL-OL-P 1314-6866., amelyben Batthyány Boldizsárnak a Haditanácsnál való ügyéről írja: *az mi az Hadakozó Tanácsnál való dolgot illeti, azt is erősen sollicitálom*.

9 „az nagyságod udvarnál való dolgaiban minden erőmmel szorgalmatos leszek, kamarásoknál [azaz a Magyar Kamaránál] is az fizetés dolgában, ha pedig len valaha levelének akármineműnek kell ki kelni az mi kancelláriánkból, én gondom leszen az mindenkoron, semmit sem kelleit ott nagyságodnak fizetni” – Bocskay levele Batthyány Boldizsárhoz, 1567. szeptember 14. (HU-MNL-OL-P 1314-6858.)

10 Kéri Lőrincz alias Szabó István levele Aszalay Istvánnak, Esterházy Miklós nádor belső titkárának, 1634. december 20. (HU-MNL-OL-E 168-1-500.): sógora, Papi Gáspár értesítette, hogy Aszalaytól tudja, hogy Lőrincz armálisa elkészült, amelyre Aszalay előleget („elő pénzt”) is adott, amit Lőrincz igyekszik megszolgálni Aszalaynak, és kéri, hogy váltsa is ki az oklevelet, bízhat benne, hogy megadja neki a tartozását („kegyelmed azért semmit se kételkedjék benne, hanem bizvást kiválthatja”), csak küldjön egy megbízható embert, aki elhozza az oklevelet és átveszi a pénzt. A levelet említi Csizi István: Kora újkori nemesi címerek. In: Heraldika. Szerk. Kollega Tarsoly István – Kovács Eleonóra. (A történelem segédtudományai II.) Bp. 2018. 31. jegyzet. A levél arra is jó példa, hogy az ilyen információ-morzskákat hordozó források mennyire elaprózódva, szétszórva maradtak fenn, hiszen a benne szereplő személyek egyikének sem volt közvetlen köze a Magyar Kancelláriához.

11 Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 173–174., 269., 285.

12 Az oklevél fényképe: HU-MNL-OL-R 64-7-5.

13 „Én Váczy János Újvárbán lakozó, ezen levélnek rendiben valom adóssá magam, az én címerlevelémnek váltságába egész taxájával, kancelláriára, melyet fogadok Gombkötő János uramnak hova hamarabb előtt megküldeni, hol pedig valamit Kancellárius uram ő nagysága valamit megenged benne jó, hol nem, tehát én megelégittem vala János uramat, Datum Viennae 11 Februarii Anno [15]85. Et coram me Thoma Gradnay m.p.” – HU-MNL-OL-A 129-II.-1601 (fol. 73.).

14 HU-MNL-OL-A 129-II.-1603 (fol. 256.).

15 HU-MNL-OL-R 64-2.-374. Az 1702. évi *Staatskalender* szerint abban az évben alkalmazásban állt egy Szalai István nevű ágens a Magyar Kancellárián (Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 285., 40. jegyzet).

16 HU-MNL-KEML-IV.1.f.-5-16.

17 HU-MNL-OL-R 64-1.-726.

18 HU-MNL-KEML-IV.1.f.-5-12.; a család első, 1693. július 5-i armálisa: HU-MNL-KEML-IV.1.f.-5-11.

19 *Ember Győző*: Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1.) Bp. 1946. 118.; Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 21–23., 288. A Mohács előtti előzményekre: *Szilágyi Loránd*: Írásbeli supplicatiók a középkori magyar adminisztrációban. Levéltári Közlemények 10. (1932) 170.

sem az iratok (részleges) áttekintése során, sem pedig az egykorú mutatókötetben²⁰ nem találtam egyetlen nemesítési, címeradományozási vagy rangemelési ügyet sem, de még házmentesítést sem.²¹ Érdekes módon indigenátus-adományozási ügyek viszont vannak benne,²² ami azt mutatja, hogy ez az ügytípus az elintézése módját tekintve elkülönült az egyszerű címeradományozásoktól és nemesítésektől. Vannak olyan napok, amelyekről fennmaradt folyamodvány, címereslevél, valamint kancelláriai opinio is, ami azt mutatja, hogy ugyanaznap tartottak nyilvános, szélesebb körű részvétellel zajló audienciát, és szűkebb körű magánaudienciát is.²³

Fennmaradt egy 1698-ban keletkezett retrospektív összefoglaló a különböző kancelláriáknak a megelőző időszakban való működéséről, amely egy kis fényt derít a magánaudienciára is. Ebben explicite szerepel, hogy a grófi, bárói és nemesi címek, címereslevelek ügyeiben a kancellár magánaudienciára szokott menni a királyhoz, ahol elé terjesztette a kérelmezőket és érdemeiket, aztán a jóváhagyottakat expedíálták.²⁴ Ennek alapján megállapítható tehát, hogy legalábbis a 17. század második felében az ilyen ügyeket esetenként összegyűjtve²⁵ a kancellár vitte a király elé, aminek eredményeként

20 HU-MNL-OL-A 33-b.

21 Egyetlen, rangemelési ügygel kapcsolatos kancelláriai véleményt (opiniót) találtam eddig, ez pedig Tiburtius Himmelreich összefoglalója Hosszúth István bárói cím iránti kérelméről (HU-MNL-OL-A 129-II-1607 [fol. 3.]). Hosszúth István meg is kapta a kért báróságot 1608. március 30-án (HU-MNL-OL-A 57 – 5. köt. – p. 885-887.).

22 Pl. Friedrich von Kaunitz báró honfűsítési ügye: HU-MNL-OL-A 33-1637-119. 1690 után a magyar indigenátust adományozó oklevelekben általában címeradomány is szerepel, de 1690 előtt az MNL gyűjteményeiben nincs e két dolgot egyszerre adományozó oklevél (bár persze külföldieknek magyar nemességet adományozó akad, pl. steinfurti Kolleisz Ernő Konrád 1654. augusztus 28-án kapott magyar címeres nemeslevelet III. Ferdinándtól – HU-MNL-OL-P 2007-1-3.).

23 1643. július 6-án kelt Tolnay György folyamodványának (HU-MNL-OL-E 148-a-1451-2.) concessió záradéka, s erre ki is adták az armálst (Kempelen Béla: Magyar nemes családok X. Bp. 1931. 366.), amivel párhuzamosan erről a napról az A 33-ban is vannak előterjesztések és opiniók, azonban Tolnay ügye nincs köztük.

24 *Circa titulos autem, ut sunt tituli comitum, baronum et nobilium, armales item gratiae, ez a rend. Felmenyen a cancellarius öfelségéhez privata audientára (praevia tamen etiam in his, communicatione Cancellariae) és öfelségének a személyeket magokat és meritumokat proponálja, öfelsége ha annuál, osztán csak expedíaltatik.* (HU-MNL-OL-B 2-b-1698-236.). Ezzel az összefoglalóval foglalkozik Trócsányi Zsolt: Habsburg politika és Habsburg kormányzat Erdélyben 1690–1740. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 8.) Bp. 1988. 238. és Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 21–22. Ezúton köszönöm Fazekas Istvánnak, hogy felhívta a figyelmemet erre a fontos iratra és rendelkezésemre bocsátotta a leiratát is.

25 A tömbösítve való jóváhagyatásról, illetve az adott esetben egyszerre a király elé terjesztett nemesítési ügyek számáról képet kaphatunk az ugyanaznap keltezett, tehát ugyanakkor jóváhagyott armálisok számba vétele alapján. Az MNL gyűjteményeiben például nyolc db eredeti, 1582. február 21-én Pozsonyban, illetve szintén nyolc db 1592. szeptember 5-én Prágában keltezett armális található (jelzeteik: HU-MNL-OL-R 64-1.-896.-a, HU-MNL-OL-R 64-1.-53.-a, HU-MNL-OL-R 64-1.-54., HU-MNL-BAZML-XV.78.-50., HU-MNL-BAZML-XV.79.-2., HU-MNL-SZSZBML-XV.24.-49., HU-MNL-VaML-XV.27.-39., HU-MNL-VaML-XV.27.-68. illetve HU-MNL-OL-R 64-1.-76., HU-MNL-OL-E 148-a-946.-19., HU-MNL-OL-P 732-1.-1.-1.-1., HU-MNL-OL-P 1881-1.-2., HU-MNL-OL-R 64-1.-77., HU-MNL-OL-R 64-1.-78., HU-MNL-PML-IV.80.a.-4., HU-MNL-TML-XV.2.-37.). 1581. április 14-éről és 1602. március 29-ről Prágából öt-öt eredeti címereslevele van az MNL-nek (jelzeteik: HU-MNL-OL-E 148-a-1888.-60., HU-MNL-

1. kép – A legkorábbi concessió jegyzet Alsászi Vitál András folyamodványán, 1564. március 5. (HU-MNL-OL-E 148-a-24.-13.)

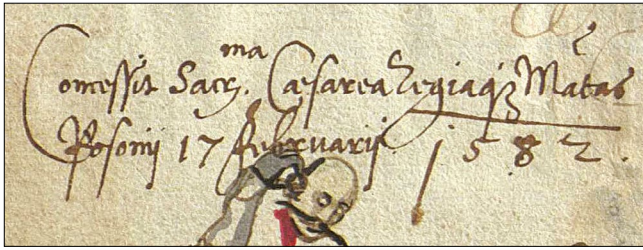
megszülettek a folyamodványokra is rávezetett jóváhagyások. Időrendbe sorolva a Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL) eredeti armálisait, megfigyelhető, hogy bizonyos időintervallumokban több egymást követő napon is kelteztek címereslevelet, azaz mindennap tartottak audienciákat. Ilyen „adománydömpingek” elsősorban az országgyűlések idején fordultak elő, így például 1609. december 2.–1609. december 18. között, 1618 áprilisában, az 1625-ös soproni koronázó országgyűlés idején (október–decemberben) vagy 1630. május 7–1630. május 17. közötti időszakokban szinte minden napról találunk címereslevelet az MNL gyűjteményeiben.²⁶

Maguk a concessió záradékok elég egyszerű szerkezetűek, tulajdonképpen annyit tartalmaznak, hogy „hozzájárult ő legszentebb császári és királyi felsége”, amit a helyszín, a dátum és a jegyzet írójának aláírása követ. Érdekes módon nagyjából időszakhoz kötött jellegzetességek figyelhetők meg a záradékok megszövegezésében. A legkorábbi concessiókban, az 1560-as években még csak a császári felséget említik (1. kép),²⁷ a királyt csak 1582-ben fűzte hozzá először Dras-

OL-P 606-2.-1., HU-MNL-OL-P 655-IV.-3., HU-MNL-VaML-XV.27.-42., HU-MNL-VaML-XV.27.-76., illetve HU-MNL-OL-R 64-1.-105., HU-MNL-OL-F 21-S-23., HU-MNL-OL-P 681-1.-b-1., HU-MNL-GYMSM-SL-IV.1025.b.-k, HU-MNL-ZML-IV.434.-72.). Olyan eset is volt, hogy az uralkodó (III. Ferdinánd) ugyanazon a napon Bécsben a magyar és a birodalmi kancellária által előterjesztett nemesítéseket is hagyott jóvá: egyaránt 1647. június 12-én kelt Petrőczy Istvánnak a Magyar Kancellárián (HU-MNL-OL-E 148-a-181.-1.) és Christoph Abele stájerországi tanácsosnak és számvivőnek az Osztrák Udvari Kancellárián (*Österreichische Hofkanzlei*) expedíált címereslevele (HU-MNL-OL-P 1-2.).

26 Az országgyűlés alkalmával történt jóváhagyást olykor az armális datatíójában is feltüntették, pl. *datum [...] in civitate nostra Soproniensi, sub generali regnicolarum congregatione* (felsőlindvai Miczky István, 1622. július 6. [HU-MNL-VaML-XV.27.-63.]), *datum [...] in civitate [...] Soproniensi sub diaeta generali* (izaborai Kondakory Ferenc, 1625. október 29. [HU-MNL-OL-R 64-1.-252.]), *datum [...] in civitate [...] Poseniensi sub generali diaeta* (Tompai Miklós, 1630. május 7. [HU-MNL-SML-XV.22.-1.-12.]), *otrokócsi Adorjáni Tamás*, 1630. május 8. [HU-MNL-OL-P 2025-1.-1.] és Márk Vince, 1630. május 8. [HU-MNL-OL-R 64-1.-292.-a]), *datum [...] durante regni diaeta* (Sas András és Mihály, 1662. május 27. [HU-MNL-BAZML-XV.78.-57.]).

27 Alsászi Vitál András (*Concessit sua Caesarea maiestas*, 1564. március 5., HU-MNL-OL-E 148-a-24.-13.), Thury Gáspár (*Concessit sacratissima maiestas caesarea*, 1566. június 29., HU-MNL-HBML-IV.12.b.-1. – sz. n. Tury) és Nagy Péter (*Concessit sacratissima maiestas caesarea*, 1569. május

2. kép – Concessió jegyzet Szerencsén János folyamodványán, 1582. február 17. (HU-MNL-OL-R 64-1.-52.-b)

3. kép – Concessió jegyzet az Erdélyi család folyamodványán, 1586. szeptember 3. (HU-MNL-OL-P 1494-1.-2.)

4. kép – Concessió jegyzet Dárda Máté folyamodványán, 1646. október 19. (HU-MNL-BAZML-XV.78.-112.)

kovich György főkancellár (2. kép).²⁸ Ezután hosszabb időszakon át következetesen ugyanazokat a formulákat alkalmazták: *Concessit Sacra/Sacratissima Caesarea Regiaque Maestas* (1582–1646 között 28 alkalommal, 3. kép) és *Concessit sua Caesarea et Regia Maestas* (1643–1666 között 26 alkalommal, 4. kép). Később, 1667–1686 között 13 alkalommal fordul elő a *Concessit sua Maestas Sacratissima* (5. kép) vagy *Concessit sua Sacratissima Maestas*, 1671–1690 között pedig 9-szer a *Concessit sua Sacratissima Caesarea et Regia Maestas* (6. kép) vagy *Concessit sua Sacratissima Caesarea Regiaque Maestas* formula. A Himmelreich által a *Minutae Pragenses*-ben található más tárgyú folyamodványokra írt concessiókhoz képest különbség, hogy azokban nem olvasható a „császári és királyi” jelző, míg a címerkérőkön a legtöbbször szerepel ez az ünnepélyesebb megfogalmazás. Néhány alkalommal – csak főkancellárok, Pázmány és Lóssy által írt záradékokban – találkozhatunk a tömörebb *Concessit sua Maestas* változattal is (7. kép). Kitekintve a korszakhatárunkon, még érdemes megemlíteni, hogy 1690 után 1695-ig, Jaklin Balázs kancellársága

14., HU-MNL-OL-R 64-1.-32.-b) már emlegetett supplicatióin Bocskay György ill. Liszthy János által.

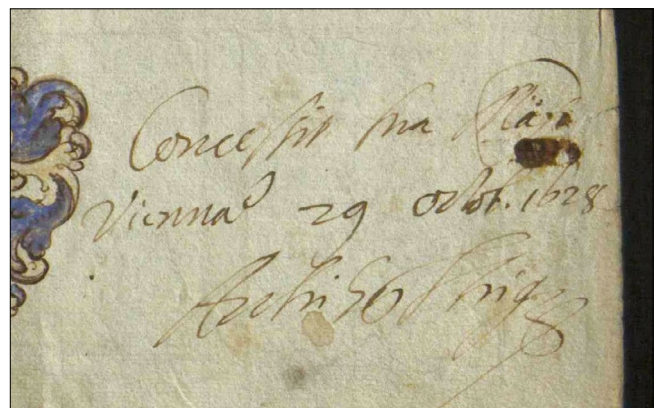
28 Szerencsén János folyamodványán (HU-MNL-OL-R 64-1.-52.-b). Glavanovics aliter Petricsovics Mihály folyamodványán már 1579-es dátummal szerepel ez a megfogalmazás, de az egy későbbi hamisítvány (HU-MNL-OL-E 148-a-1606.-12.).

5. kép – Concessió jegyzet Rötth Márton folyamodványán, 1680. december 29. (HU-MNL-OL-P 589-A-1.)

6. kép – Concessió jegyzet Kozinai Demeter folyamodványán, 1690. május 7. (HU-MNL-OL-R 64-1.-988.-b)

7. kép – Pázmány concessió jegyzete Benedek Jónás folyamodványán, 1628. október 29. (HU-MNL-OL-R 64-2.-203.)

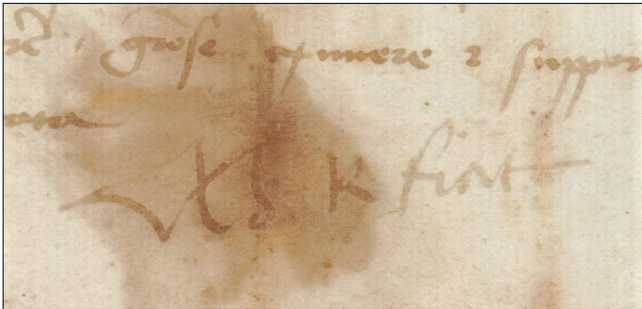
és Széchenyi György főkancellársága idején a *Concessit Sua Maestas sacratissima* formulát használták, azután az uralkodóra vonatkozó *concessit* helyett következetesen áttértek a folyamodványra vonatkozó passzív *concessa* kifejezés használatára, sőt Mattyasovszky László kancellár mind a tíz általa írt jóváhagyási záradékban az aláírásán és a dátumon kívül ezt az egyetlen szót használta 1696–1705 között (8. kép).

A fennmaradt 16–17. századi címerkérő folyamodványoknak tehát talán a legfontosabb, leginformatívabb része, egyben az utolsó rájuk kerülő feljegyzés az uralkodó jóváhagyását rögzítő, a kancellária alkalmazottai által jegyzett concessió záradék. Itt meg kell jegyezni, hogy ez nem a címer- és nemességkérelmek intézésének eljárási sajátossága, hanem mindenféle tárgyú supplicatiókon megtalálható volt.²⁹ Ilyeneket találni például a Tiburtius Himmelreich által megőrzött kancelláriai iratokat tartalmazó *Minutae Pragenses* című fondban

29 Pl. Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 110., 23. jegyzet.

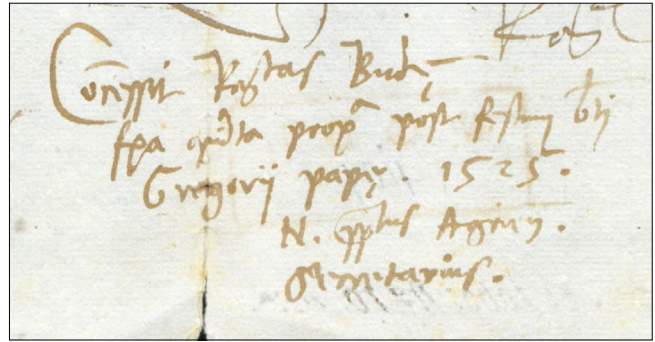
8. kép – Concessiós jegyzet Kossey László folyamodványán, 1698. március 10. (HU-MNL-OL-E 148-a-888.-49.)

9. kép – I. Mátyás sk. jóváhagyása Kállói (Kállay) Pál supplicatióján, 1470–1490 között (HU-MNL-OL-DL 56669.)

is, például Verancsics Faustus kancelláriai titkár³⁰ birtokvásárlásának királyi megerősítése iránti folyamodványára,³¹ vagy a Lukich Mihálynak Draskovich György kalocsai érsek által adományozott rákosi házra kért consensus iránti kérelem³² versőjára is ráírta Himmelreich, hogy *Concessit sua Maiestas Pragae* 1586. augusztus 17-én illetve 1587. február 22-én. Tizenkét évvel későbből ott van a fogalmazványok között Erdődy Péter és Tamás folyamodványa, rajta ugyanilyen jellegű concessiós záradékkal: *Concessit sua maiestas caesarea Pragae 24 Julij 1599 H[immelreich]*.³³ Sárközüjlaki Újlaky Mihály a Sárközüjlakra kért újadományért külalakra is pontosan olyan folyamodványt nyújtott be, mint amilyenek a címerkerők voltak (persze címerterv nélkül), s ennek a külzetére, a *humillima supplicatio* felirat alá került Himmelreich hasonló feljegyzése.³⁴

Fontos megjegyezni, hogy az uralkodói döntés illetén írásbeli rögzítése – ahogyan az írásbeli címerkerélmezés – sem Mohács után jelent meg a magyar kancelláriai gyakorlatban. Szilágyi Loránd és Péterfi Bence tanulmányaiból tudjuk, hogy az általánosságban vett írásbeli folyamodás Hunyadi Mátyás idején terjedt el igazán. A legkorábbi királyi jóváhagyások közé tartozik Kállói (Kállay) Pál Szilágyi által közölt supplicatióján Mátyás saját kezű, még a pápai kancellária gyakorlatára visszamenő szóhasználatú felirata: *M[atthias] R[ex] fiat* (9. kép).³⁵ A kora újkori supplicatiókon olvasható concessiós

10. kép – Concessiós jegyzet nagylucsei Dóczy Ferenc folyamodványán, 1525. március 16. (HU-MNL-OL-DL 24109.)

záradékokra már nagyon hasonló megfogalmazásokat láthatunk egyes Jagelló-kori darabokon, így bethlenfalvi Thurzó Péter 1503. január 26-án³⁶ vagy nagylucsei Dóczy Ferenc 1525. március 16-án³⁷ (10. kép) jóváhagyott kérelmein. Péterfi a tanulmánya végére fűzött függelékben tizenegy ilyen, a Mohács utániakkal lényegében megegyező típusú kancelláriai feljegyzéssel ellátott folyamodványt sorol fel.³⁸

A fentiek alapján tehát a Mohács utáni folyamodványok elintézéséi az 1526 előtti eljárásrenddel nagyjából kontinuus módon lettek rájuk vezetve a következő századokban. A kancelláriai feljegyzés vagy jegyzet elhelyezkedését illetően van egy kis eltérés a címerkerőkben a többi típusú supplicatióval szemben, nevezetesen, hogy ezekben a concessiót a legtöbbször a címerterv mellé vagy köré írták. A legkorábbi ilyen concessiós záradék alszászi Vitál András többször emlegetett folyamodványán található 1564. március 5-i dátummal, méghozzá az oldal tetején, mivel ezen az iraton rendhagyó módon a címerterv is oda került (1. kép). A 16. század végéig következetesen, a 17. század közepéig pedig még mindig sokszor a címerterv mellé, egy kicsi bekezdésként vagy sorként írták a kancelláriai dolgozók a concessiókat, azonban a 17. század elejétől egyre gyakrabban, a század közepétől pedig szinte kizárólag kifejezetten a címerterv körül tüntették fel az egyébként sablonos megfogalmazású jegyzetet. Ez általában úgy festett, hogy felül, a sisakdísz két oldalán szerepelt maga a jóváhagyás ténye, a hely és a dátum, a pajzs alatt kétoldalt pedig a jegyzet írójának aláírása (11. kép).³⁹ A felirat

mázású jóváhagyás a későbbi időkben is előfordul olykor, pl. özvegy Kasztelánffy Péterné Gereci Judit 1603. február 20-án jóváhagyott kérelmére ezt írta Himmelreich: *Iuridicum est et fiat* (HU-MNL-OL-A 129-II.-1603 [fol. 63–64.]), vagy Bratulich Simon szerémi püspök folyamodványára, tömören: *Fiat* (HU-MNL-OL-A 129-II.-1603 [fol. 258.]).

36 HU-MNL-OL-DL 21153.: *Concessum est per regiam maiestatem....* Szövege: Szilágyi Loránd: Írásbeli supplicatiók i. m. 173–174.

37 HU-MNL-OL-DL 24109.: *Concessit regia maiestas Bude feria quinta proxima post festum beati Gregorii pape 1525.* Szövege: Szilágyi Loránd: Írásbeli supplicatiók i. m. 175–176.

38 Péterfi, Bence: Das Supplikenwesen am spätmittelalterlichen ungarischen Königshof. In: *Modus supplicandi. Zwischen herrschaftlicher Gnade und importunitas petentium.* Hrsg. Lackner, Christian – Luger, Daniel (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 72) Wien, 2019. 89–92.

39 Az első, amelyen a címer két oldalán szerepel a Verancsics Faustus titkár által írt concessio, brezovici Bugarin Boldizsár folyamodványa (1593. március 1., HU-MNL-OL-P 69-1.-1593-2.), ezt követően Kassó Péter suppli-

30 Róla: uo. 492–495.

31 HU-MNL-OL-A 129-II.-1586 (fol. 98.)

32 HU-MNL-OL-A 129-II.-1587 (fol. 6.)

33 HU-MNL-OL-A 129-II.-1599 (fol. 42–45.)

34 HU-MNL-OL-A 129-II.-1593 (fol. 27–28.)

35 Szilágyi Loránd: Írásbeli supplicatiók i. m. 169–170. A folyamodvány szövege: uo. 173., eredetije: HU-MNL-OL-DL 56669. A „fiat” megfogal-

11. kép – Concessió jegyzet Kassó Péter folyamodványán, 1625. november 6. (HU-MNL-OL-P 536-1.-1625-2.)

pontos elhelyezkedésének vélhetően különösebb jelentősége nincs, leginkább az adott folyamodványon éppen rendelkezésre álló szabad hely határozhatta azt meg, ám ennek ellenére megfigyelhető a fent leírt tendencia, tehát a 17. század közepére kialakult erre egy olyan gyakorlat, amely még a 18. század első felében is folytatódott. Kivételek persze mindig minden alól akadnak, így például 1639. május 22-én Lóssy Imre esztergomi érsek, főkancellár Széll Tamás supplicatióján a főszöveg alá, jobboldalra írta a záradékot a baloldalt alul lévő címer helyett,⁴⁰ Tóth alias Szigethy Mihály és felesége, Chorney Erzsébet folyamodványán pedig a címer alatt szerepel egy szokatlan megfogalmazású (például szövegesen ki van írva a dátum), ráadásul aláíratlan concessió záradék 1656-ból.⁴¹ Ismeretlen okból kifolyólag Istvánffy Miklós kancelláriai titkár Körtessy vagy Kürtössy (az oklevélben Kewrtessy, Kywrtessy) Gáspár címereslevelére, a plica belső oldalára jegyezte fel az egyébként csak supplicatiókról ismert záradékot: *Concessio Sacrae Caesaris Maiestatis Posonii, 27 die octobris 1572. Nicolaus Isthuanffy etc. manu propria.*⁴²

catiójára írta ilyen elrendezésben a jegyzetet Ferenczffy Lőrinc kancelláriai titkár 1625. november 6-án (HU-MNL-OL-P 536-1.-1625-2.).

40 HU-MNL-OL-P 628-A-1.-4.

41 *Viennae Austriae concessit sua sacratissima caesarea regia maiestas die vigesima tertia mensis Julii anno Domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo sexto* – HU-MNL-OL-R 64-2.-290.

42 HU-MNL-OL-R 64-1.-35. Vélhetően a mára elveszett folyamodványon is rajta lehetett ez a feljegyzés, kérdés, hogy miért kellett az armálisra is átmásolni.

Az esetek túlnyomó részében értelemszerűen egyetlen tisztviselő írta alá a záradékot, de két esetben kettő is: Jelchith Miklós címerkérő folyamodványát 1597. március 23-án Kutassy János esztergomi érsek, főkancellár⁴³ és Lippay János kancelláriai titkár⁴⁴ egyaránt aláírták,⁴⁵ nagysarlói Kossa Albertét pedig 1599. április 1-én Pethe Márton győri püspök, kancellár⁴⁶ és megint csak Lippay János látta el kézjegyével.⁴⁷ Felmerül a kérdés, hogy miért kellett e két concessiót kettejüknek is aláírniuk, de közös pont a kettőben, hogy Lippay Jánostól nem ismerek címerkérő folyamodványon más aláírt jóváhagyást, valamint egyik folyamodványt sem Rudolf király, hanem mindkettőt Mátyás főherceg hagyta jóvá.⁴⁸ Kissé hasonló az Erdélyi család folyamodványa, melynek 1586. szeptember 3-án keltezett concessióját ugyan Tiburtius Himmelreich írta rá, de azért a lap jobb alsó szélén ott van idősebb Draskovich György kancellár jellegzetes betűivel a láttamozása: *Colocensis vidit.*⁴⁹ Erre az ellenőrzésre talán azért kerülhetett sor, mert Himmelreich ekkor még csak alig egy éve látta el a titkári teendőket (igaz, egyébként a kancellárián már I. Ferdinánd ideje óta működött alsóbb pozíciókban).

Ha végignézzük a korszakunkba vágó 122 címerkérő folyamodvány közül azt a százhatot, amelyen szerepel concessió záradék, az aláírók/rávezetők személyét illetően a következőket állapíthatjuk meg: 64 esetben az aktuális kancellár írta a záradékot (ebből egyszer a titkárral együtt), 29 esetben titkár (ebből a fent említett két esetben másodmágával), 10 esetben főkancellár (ebből egyszer egy titkárral együtt),⁵⁰ kétszer – ugyanaznap – Liszthy János alkancellárként,⁵¹ és egyetlenegyszer egy helyettes kancellár, Lóssy Imre 1628-ban.⁵² Megvizsgálva az egyes tisztségekkel rendelkező tisztviselők jegyzeteinek időbeli megoszlását megfigyelhető, hogy a titkárok által írt concessiók Ferenczffy Lőrinc 1640-ben bekövetkezett halála⁵³ után gyakorlatilag

43 Róla: Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 396–398.

44 Róla: Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 404–405.

45 HU-MNL-OL-E 148-a-181.-10. Lippay olvashatatlanul cikornyás aláírásának azonosítását köszönöm Fazekas Istvánnak.

46 Róla: Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 444–446.

47 HU-MNL-OL-P 484-1.-1599-2.

48 A főhercegi concessio kérdésére még visszatérek.

49 HU-MNL-OL-P 1494-1.-2.

50 Konkrétan Draskovich György (1582. február 17., HU-MNL-OL-R 64-1. 52.-b), Kutassy János (1597. március 23., HU-MNL-OL-E 148-a-181.-10.), Pázmány Péter (1623. március 14. [HU-MNL-OL-R 64-2.-187.], 1628. október 29. [HU-MNL-OL-R 64-2.-203.] és 1630. január 5. [HU-MNL-OL-P 1391-VI.-V.-83.-b]), Lóssy Imre (1639. május 22., HU-MNL-OL-P 628-A-1.-4.), Lippay György (1643. július 6. [HU-MNL-OL-E 148-a-1451.-2.] és 1644 január [HU-MNL-OL-E 148-a-97.-8.]) és Széchényi György (1687. november 5. [HU-MNL-OL-P 541-4.-1687] és 1689. május 29. [HU-MNL-OL-R 64-2.-373.]). Ez azért érdekes, mert egyébként a főkancellárok-esztergomi érsekek Oláh Miklós után már csak elvétve vettek részt a Magyar Kancellária napi ügyintézésében. Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 59–60. és 136–137.

51 Nagy Péter és harsányi Kis Mihály 1569. május 14-én jóváhagyott folyamodványain (HU-MNL-OL-R 64-2.-88. és HU-MNL-OL-R 64-1.-32.-b).

52 Lovas Mihály részlegesen fennmaradt folyamodványán (HU-MNL-ZML-IV.434.-21.).

53 Róla: Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 357–359. és (bővebben, de inkább a nyomdászati tevékenységére helyezett hangsúllyal) Holl Béla: Ferenczffy Lőrinc. Egy magyar könyvkiadó a XVII. században. Bp. 1980.

12. kép – „Adminisztrációs dátum” Boroviczény Sámuel folyamodványán, 1659. szeptember 13. (HU-MNL-OL-P 643-1.-1659-1.)

megszűnnek.⁵⁴ 1640 után egyetlen biztos⁵⁵ és egy bizonytalan⁵⁶ kivétellel kizárólag az aktuális kancellárok jegyzeteit találjuk a folyamodványokon, ami valamilyen eljárásrendi változást sejtet.⁵⁷ Ez egybevág a fentebb említett 1698-as összefoglalóval, amely – kétségtelenül legfeljebb a megelőző néhány évtizedre visszatekintve – a kancellár feladataként írja

54 1690 március–májusából fennmaradt négy címerkérő folyamodvány, amelyekre a concessió záradékokat Maholányi János kancelláriai titkár (róla: *Fazekas I.*: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 413–415.) vezette rá (Bajczy Mihály 1690. március 15. [HU-MNL-OL-R 64-2.-374.], Csom Péter 1690. április 27. [HU-MNL-ZML-IV.434.-35.], Juhász Ferenc 1690. április 31. [HU-MNL-OL-R 64-2.-375.], Kozinai Demeter 1690. május 7. [HU-MNL-OL-R 64-1.-988.-b]), csakhoggy ekkor a már nagyon beteg, 1690. május 12-én elhunyt Korompay Péter (róla: *Fazekas I.*: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 392–393.) volt a kancellár, aki már nem tudta ellátni feladatait, így betegsége idején, valamint halála után – az új kancellár kinevezéséig – Maholányi helyettesítette őt. 1690 március–májusából van néhány címereslevél is, melyek datációjában éppen emiatt a kancellár helyett a titkár, Maholányi szerepel, pl. *datum per manus [...] Joannis Maholany consilarii et secretarii nostri Hungarico-aulici, cancellario nostro ordinario extreme aegrotante* (HU-MNL-ZML-IV.434.-35.). A többi ilyen armális: Horváth Mihály, 1690. március 12. (HU-MNL-OL-R 64-1.-646.); Gáll Mihály, 1690. március 12. (HU-MNL-HML-IV.1.f.-7.-18. [korábbi jelzete: HU-MNL-HML-IV.1.f.-19.]); Körösy alias Szabó János, 1690. március 15. (HU-MNL-OL-R 64-1.-647.); Várossy alias Hansek János, 1690. április 10. (HU-MNL-VaML-XV.27.-11.); Mester András, 1690. április 12. (HU-MNL-OL-R 64-1.-648.); Csom Péter, 1690. április 27. (HU-MNL-ZML-IV.434.-35.); Juhász Ferenc, 1690. április 30. (HU-MNL-BAZML-XV.79.-17.); Kozina Demeter, 1690. május 7. (HU-MNL-OL-R 64-1.-988.-a).

55 Orossy György titkár (róla: *Fazekas I.*: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 436–438.) írta a concessió záradékokat Berdóczy Mátyás 1646. december 13-án jóváhagyott supplicációjára (HU-MNL-GYMSMGYL-IV.1.e.-6.).

56 Tóth alias Szigethy Mihály és Cherney Erzsébet már említett folyamodványának aláíratlan, 1656. július 23-i keltezésű záradékat talán az akkori titkár, Ruttkay András írhatta (HU-MNL-OL-R 64-2.-290.).

57 Bosnyák István (egy eset: 1643. április 29., HU-MNL-OL-R 64-2.-252.), Szelepcsényi György (28 eset), Szegedy Ferenc (hat eset), Pálffy Tamás (öt eset), Gubasóczy János (öt eset), Korompay Péter (öt eset), nem szólva a korábban felsorolt néhány, főkancellár által írt concessióról.

13. kép – „Adminisztrációs dátum” Kovács Pál folyamodványán, 1673. május 17. (HU-MNL-OL-E 148-a-1161.-33.)

le a nemességi ügyeknek a király elé való terjesztését. Abból ítélve, hogy Ferenczffy idején és korábban a folyamodványokon rendszeresen előfordulnak titkári concessió záradékok is, a korábbi időszakban ezt a feladatot időnként a kancelláriai titkár végezte.⁵⁸

A korszakba eső címerkérő supplicatiók egy kisebb részén megfigyelhető egy vélhetően belső, a kancelláriai tisztségviselőknek szóló feljegyzés, amely általában a szöveget tartalmazó oldal alsó szélére igen apró betűvel írt, a concessióval megegyező dátumból és olykor helyszínből áll. Mindössze 18 ilyen „adminisztrációs dátumot” találtam a százhuszonkét számomra ismert 1690 előtti folyamodványon, ami nem sok, de ahhoz elég nagy szám, hogy figyelmet szenteljek ennek. Hat esetben mindössze a hónap-nap szerepel: például *16 Martii*⁵⁹ vagy *29 Decembris*⁶⁰ (5. kép). Háromszor a hónap-nap-nap kiegészül a helyszínnel is, de évet nem írtak: *Posonii 13 Septembris*⁶¹ (12. kép) vagy *Sopronii 22 Junii*.⁶² Ezekon kívül pedig vannak olyanok, ahol évvel együtt kiírták a teljes dátumot: *24 Januarii 1669*,⁶³ és van, ahol a helyszínnel is kiegészítették: *Laxemburgi 17 Maii 1673* (13. kép).⁶⁴ Csány Lőrinc 1674. július 20-án jóváhagyott supplicációjának alsó szélén, Pálffy Tamás kancellár concessió jegyzete alatt töredékesen olvasható egy egyedi tartalmú jegyzet: *20 Julii ad instantiam reverendissimi domini [Ferd. ...?]*. Itt kétségtelenül egy főpap, a keresztnév bizonytalan olvasatú töredéke alapján talán Pálffy Ferdinánd csanádi püspök kérelméről lehet szó, aki vélhetően Csány ügyét támogatta.⁶⁵

58 *Fazekas I.*: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 66–67.

59 Dékány Benedek 1652. március 16-án jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-HML-IV.1.f.-7.-47., korábbi jelzete: HU-MNL-HML-IV.1.f.-54.).

60 Rötth Márton 1680. december 29-én jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-P 589-A-1.).

61 Boroviczény Sámuel 1659. szeptember 13-án jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-P 643-1.-1659-1.).

62 Nagy György 1681. június 22-én jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-R 64-2.-728.-a).

63 Bajzát István 1669. január 24-én jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-P 423-1.-1669-1.).

64 Kovács Pál 1673. május 17-én jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-E 148-a-1161.-33.).

65 HU-MNL-OL-R 64-2.-652.

Ssz.	Folyamodvány	Folyamodó	Címereslevél	Dátum
1.	HU-MNL-OL-R 64-1.-13.-b	Kincse Mihály	HU-MNL-OL-R 64-1.-13.-a	1553.03.12.
2.	HU-MNL-OL-R 64-1.-14.-b	Tinódi Sebestyén	HU-MNL-OL-R 64-1.-14.-a	1553.08.25.
3.	HU-MNL-OL-E 148-a-722.-39.	Jakus Kis Lőrinc	n/a	1563 ⁷⁰
4.	HU-MNL-OL-R 64-2.-407.	Horváth-Mladosevich Miklós	bekerült a nemzeti múzeumi levéltárba, nem vették állományba, 1945-ben elégett ⁷¹	1599.04.01.
5.	HU-MNL-OL-P 687-1.-1610-2.	Kis Imre	HU-MNL-OL-P 687-1.-1610-1.	1610.03.28.
6.	HU-MNL-OL-X 10815-2.	Ács Tamás	1911-ben Veszprém vármegye levéltárában volt ⁷²	1637.11.29.
7.	HU-MNL-OL-P 442-1.-1647-1.-b	Kruplanics János	HU-MNL-OL-P 442-1.-1647-1.-a	1647.12.15.
8.	HU-MNL-BAZML-XV.78.-119.	Kriston Mihály	n/a	[1656.03.08.] ⁷³
9.	HU-MNL-BAZML-XV.78.-146.	Sas András	HU-MNL-BAZML-XV.78.-57.	1662.05.27.
10.	HU-MNL-TML-IV.1.b.-3.-36.	Tolna vármegye	HU-MNL-TML-XV.2.-16.	1699.09.01.
11.	HU-MNL-OL-R 64-2.-405.	Zeke alias Kovács Ferenc, István, Kovács Pál, Lippay Ferenc	n/a	n/a
12.	HU-MNL-OL-R 64-2.-406.	Tóth László	n/a	n/a
13.	HU-MNL-OL-R 64-2.-408.	Gaáll Márton	n/a	n/a
14.	HU-MNL-OL-R 64-2.-409.	Dienes Gergely	n/a	n/a
15.	HU-MNL-OL-R 64-2.-410.	Szentmiklósy Benedek	n/a	n/a
16.	HU-MNL-OL-P 1391-I.-II.-21.	Jaszenák alias Krupa János	n/a	n/a

1. táblázat

Ezek mind kétségtelenül ugyanabból a célból kerültek a folyamodványokra, s ennek jelentősége – abból ítélve, hogy ezeknek a jegyzeteknek a felében nem is szerepel az év – csak átmeneti lehetett. Ami közös ebben a 18 jegyzetben, hogy a bennük szereplő adatok minden esetben megegyeznek a felettük látható concessiók záradékai adataival, azokhoz képest semmilyen többletet nem adnak. Ezek a jegyzetek egyetlen kivétellel⁶⁶ 1651 és 1690 között keletkeztek és – amint azt feljebb említettem – ebben az időszakban a hozzájuk tartozó concessiók záradékait mindig a kancellárok írták saját kezűleg.⁶⁷ Mivel ezek a feljegyzések kétségtelenül a záradékok rávezetése előtt keletkeztek – utána már nem lett volna értelme duplikálni a dátumot –, vélhetően az uralkodói audienca során, talán a kancellárral tartó titkár vagy jegyző által sebtében készített feliratokról van szó, amelyek alapján a hivatalvezető később megírta a rendes concessiók jegyzetét.⁶⁸ Az 1690-es évek végén aztán megjelennek a folyamodványokon a hasonló, de a külzetre írt, *Praes[entata] 18 Septembris 1715*⁶⁹ formátumú prezentációs jegyzetek, ezeknek azonban mindig korábbi a dátumuk, mint a concessióé, és a supplicatióknak a kancelláriára való beérkezési időpontját jelölik, modern ügyviteli fogalommal élve érkeztesí feljegyzések. Az éppen 1690 után bekövetkező változásnak

kétségtelenül a Magyar Kancellárián ekkor véghezvitt átszervezés és modernizálás volt az oka.

Mivel a Kancelláriának benyújtott folyamodványokon szereplő concessiók záradékai a biztos jelzései a kérelmezés sikerének, felmerül a kérdés, hogy mi volt a sorsa az ilyen záradékot nélkülöző supplicatióknak? A számomra ismert 16–17. századi folyamodványok közül mindössze tizenhat darabon nem szerepel concessio (köztük a legkorábbi három) – lásd 1. táblázat.

Mint a fenti táblázatból is látható, a 16 jóváhagyási záradék nélküli folyamodványból hatnak megvan a címereslevele, kettőről tudjuk, hogy a 20. század elején még megvolt, kettőnél pedig közvetett forrásból tudunk a concessio megtörténtéről. A maradék hat folyamodóról azonban nem tudjuk, hogy megkapta volna, amit kért.⁷⁴ Az előbbiekből következik, hogy a

66 Ez a legkorábbi, tartalmilag is kissé különböző eset: Madarász István 1627. október 26-án jóváhagyott folyamodványának alsó szélén a következő szerepel, vélhetően a concessiók záradékait is rávezető Ferenczffy Lőrinc titkár írásával: *expeditae 26 Octobris anno 1627*. Ez arra vonatkozhat, hogy a kiállított címereslevelet ezzel a dátummal expedálták (HU-MNL-OL-R 64-2.-197.).

67 Egyetlen kivétel Kozinai Demeter 1690. május 7-én jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-R 64-1.-988.-b) Maholányi János concessiók jegyzetével, de ő a beteg Korompay kancellárt helyettesítette ekkor (ld. 53. jegyzet).

68 Vagy azt is megírta valamely beosztottjával: Korompay Péter és Széchenyi György csak aláírták a más által megírt concessiók jegyzeteket.

69 Mészleniczky János 1716. április 16-án jóváhagyott folyamodványa (HU-MNL-OL-R 64-2.-437.).

70 Közvetve ismerjük a kiadott armális keltének évét csömöri Zay Ferenc közbenjáró leveléből, melyben a címer és nemesség iránti kérelem jóváhagyását említi 1563. június 20-án (HU-MNL-OL-E 148-a-722.-59.).

71 A folyamodványon nincs concessiók záradék, de a kiadott címereslevélnek 1599. április 1. volt a dátuma. Az oklevél 1940-ben letétként bekerült az Országos Levéltárba, de 1945-ben elégett; a bekerülésre vonatkozó ügyirat: HU-MNL-OL-Y 1-a-1940-2359., a gyarapodást említi: [S. n.]: Hivatalos értesítő a m. kir. Országos Levéltár gyarapodásairól. Turul 55. (1940) 99., a pusztulást közli: Bakács István: A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának története az Országos Levéltár keretében 1934–1945. Levéltári Közlemények 43. (1972) 49.

72 *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok I. Bp. 1911. 17. Az eredeti címereslevél biztosan nincs ma az MNL Veszprém Megyei Levéltárában, esetleg másolata lehet az Acta nobilitaria (HU-MNL-VeML-IV.1.e) iratai között.

73 A dátumot közelebbi hivatkozás nélkül Borsod vármegye levéltárára hivatkozva adja meg *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok VI. Bp. 1913. 278. Kicsit bővebben: *Orosz Ernő*: Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai. Eger 1906. 163–164.

74 Ezeket a neveket és címereket nem találtam meg sem Nagy Ivánnál, sem Kempelennél, sem a „Siebmacher” magyar vonatkozású kötetében, sem Pálmay József genealógiai gyűjteményében (azaz a *Magyarország címeres könyve* c., nyomtatásban csak az A–C betűs családokat tartalmazó kiadvány teljes kéziratában – HU-MNL-OL-P 836).

concessió záradék meglete nem volt elengedhetetlen feltétele annak, hogy a jóváhagyott folyamodvány alapján címereslevelet állítsanak ki, tehát attól, hogy hiányzik a záradék, a kérelmet még jóváhagyhatták. Úgy tűnik, a concessió záradék egyfajta belső, a kancelláriai ügymenetben – nem kötelezően – alkalmazott feljegyzés volt, amelyet azért használtak, hogy a szóban elhangzó királyi jóváhagyásnak, illetve ennek helyének és dátumának legyen írásos nyoma.

Talán evidencia, de meg kell jegyezni, hogy az uralkodó nevében és az ő pecsétje alatt expedált jogbiztosító oklevelekben szereplő keltezés ebben a korszakban nem az oklevél hátyára vetésének, esetleg aláírásának és megpecsételésének dátuma, hanem a király döntéséé.⁷⁵ Ez jól látható, ha összevetjük a címerkérő folyamodványokra vezetett concessió záradékok és az azokra kiadott címereslevelek keltezési helyeit és dátumait, amelyek az esetek túlnyomó többségében megegyeznek. A döntés eredményeképpen expedált oklevél elkészítése, aláírása és megpecsételése olykor hónapokkal, vagy akár évekkel is később történhetett, bár erről igen ritkán vannak közvetlen adataink.⁷⁶ Végignézve azokat az 1690 előtti címerkérő folyamodványokat, amelyekhez megvan az armális is, mindössze négy darabot találtam, amelyen a concessio dátuma nem egyezik a kiadott címereslevelével, mindet az 1650–1660-as évekből. Az első Gerchich Mihály supplicatiója, melyet Szelepcsényi György kancellár⁷⁷ jegyzete szerint 1651. március 28-án⁷⁸ hagyott jóvá III. Ferdinánd király, ám a kiadott címereslevelben teljesen egyértelműen a három nappal korábbi 1651. március 25-i dátum szerepel.⁷⁹ Hasonlóval találkozhatunk Pap Istvánnál, akinél a folyamodványban 1655. április 26., a címereslevelben 1655. április 18.,⁸⁰ valamint Komáromi Gergelynél, akinél a folyamodványban 1662. július 23., a címereslevelben 1662. július 17. szerepel.⁸¹ Érdekes, hogy mindhárom esetben az armális dátuma korábbi néhány nappal. Nagyobb és ellenkező irányú különbség figyelhető meg Tóth alias Szigethy Mihálynál, akinek a címereslevelében éppen a nap megnevezésénél van egy lyuk a pergamenben (*die q[...]*a), de egyébként egyértelműen 1656 júniusában, annak negyedik vagy ötödik napján kelt, azonban a folyamodványban másfél hónappal későbbi, 1656. július 23-i dátumot olvashatunk.⁸² Végeredményben azonban annyira kevés a nem azonos dátum, hogy akár egyszerű emberi hibáról, elírásról is lehet szó.

75 Szilágyi Loránd: Írásbeli supplicatiók i. m. 171.; Neumann Tibor: Királyi aláírás és pecséthasználata a Jagelló-kor elején. Turul 83. (2010) 33.

76 Erre egyértelmű példa Oláh Miklós bárói diplomája, melynek datatiójában 1558. április 17. szerepel, ám a páratlan kalligráfiát készítő Bocskay György – a címer mögötti feszület talpán található szignója alapján – csak 1560-ban fejezte be a munkát (HU-MNL-OL-P 108-2et3.-K-163.). Ezzel az oklevéllel kapcsolatban ld. még *Gulyás Borbála*: Bocskay György kalligráfus művészete. Bp. 2020. 151–156.

77 Róla: Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 467–469.

78 A folyamodvány éppen a napi dátumnál sérült, a számjegy lehetne 3-as, 5-ös és 8-as is, de a lapalji „adminisztrációs dátum”, amely mindig megegyezik a concessio dátumával, jól olvashatóan 28 Martii.

79 A supplicatio és az armális: HU-MNL-OL-R 64-1.-1035.-(a-b).

80 A supplicatio és az armális: HU-MNL-OL-P 623-A-1.-17.-1.-(a-b).

81 A supplicatio: HU-MNL-FML-IV.72.b.-23., az armális: HU-MNL-FML-IV.72.a.-11.

82 A supplicatio: HU-MNL-OL-R 64-2.-290., az armális: HU-MNL-OL-R 64-1.-470.

Mint arról korábban már szó esett, a korszakban még nem volt a kancellárián szabályos, modern ügyvitel, a bejövő iratokat (köztük a folyamodványokat) nem iktatták, nem helyezték el az ügy ügyiratában, mivel nem is volt ilyen. A kérelmeket az elbírálást követően visszaküldték a feladónak az expedált irattal együtt, s így azok teljesen szétszórva, és igen alacsony százalékban maradtak fenn. Az esetleges elutasított címer- és nemességkérő folyamodványok sorsáról sem tudunk semmi bizonyosat, rajtuk „elutasítási záradékkal” még nem találkoztam, s concessio nélkül is csak pár darab van. Kétségteljesen nem fogadtak el minden kérelmet, amire jó példa az a kis cédula Tiburtius Himmelreich titkár prágai fogalmazványai között, amelyen az 1593. július 19-i audiencián az uralkodó elé terjesztett hat ügy tömör összefoglalásai, s mellettük a döntés szerepel: három házmentesség iránti kérelmet elutasítottak (*Negata*), egy helytartói házmentesség-adomány, egy birtokosztály, és Krapina város határjárása megerősítése iránti folyamodásokat viszont elfogadtak (*Concessus simplex consensus* illetve *Concessit sua maiestas*).⁸³

Egyetlen – vélelmezhető – esetet találtam eddig címerkérő folyamodvány elutasítására. Fentebb említettem Tóth László folyamodványát, amelyben a maga és fivére, Gergely és István számára kér nemességet és egy a pajzsban és a sisakdíszben is szájjában bárányt cipelő farkast ábrázoló címet, földesura, Balpataky Ferenc ajánlásával, azonban a supplicatió nincsen concessio.⁸⁴ Van viszont egy 1647. június 14-i keltezésű címereslevel a Magyar kamarai levéltár *Neo-regestrata acta* című gyűjteményében, melyben III. Ferdinánd magyar király magyar nemességet és címet adományoz bizonyos Tóth Lászlónak és fivéreinek, Gergelynek, Istvánnak és Jánosnak, valamint fiának, Jánosnak. A nevek azonossága révén akár azt is gondolhatnánk, hogy ezt az armalist az említett concessio nélküli supplicatióra adhatták ki, azonban ott van mellette egy másik folyamodvány leesett címertervező cédulája egy a pajzsban Noé galambját, a sisakon egy kardot tartó kart ábrázoló, az oklevélbelivel megegyező címerrel, rajta Szelepcsényi György kancellár 1647. június 14-én kelt concessió záradékával.⁸⁵ Nincs teljesen kizárva, hogy egyszerűen egy gyakori vezetéknevét véletlenül azonos névű viselőiről van szó, de nagyon is elképzelhető, hogy Tóth Lászlónak az első folyamodványát valamiért nem sikerült jóváhagyatnia, ezért még egyszer próbálkozott, már egy másik címertervezővel, s ezúttal már sikerrel járt.

Több folyamodványon megfigyelhető, hogy a kérelem valamely részét esetleg nem hagyták jóvá. Ilyen felülbírálatok érthették magát a kérelem tárgyát, esetleg a címet (erről már részletesen szoltam korábban), vagy pedig a kedvezményezettek körét. Az első kategóriába esik harsányi Kis Mihály supplicatiója, amelyben a címeren és nemességen kívül a Borsod vármegyei Harsányban lévő házára adómentességet is kért magának, Márk és Pál nevű fivéreinek és utódaiknak, ám Liszthy János concessió jegyzete szerint csak a személye nemességét hagyták jóvá (kérdéses, hogy ez csak Mihály nemességét jelenti fivéreivel szemben, vagy pedig mindhármuk

83 HU-MNL-OL-A 129-II.-1593 (fol. 31.)

84 HU-MNL-OL-R 64-2.-406.

85 HU-MNL-OL-E 148-a-902.-2.

nemesítése mellett a házmentesség iránti kérelem elutasítását).⁸⁶ A harmadik kategória, amikor a reménybeli mellékadományosokat utasították vissza részben vagy teljesen. Treher András pozsonyi polgár már említett, 1630. január 5-én concedált supplicatiójában saját magán kívül eredetileg Jonas Redel a Redental nevű (unoka)fivérének is kérte a nemességet, de őt kihúzták a folyamodványon, és helyette beírták Treher feleségét, Katalint és apai unokatestvéreit, Jánost, Györgyöt, Farkast, Mátyást és Andrást, akik végül a kiadott oklevélben is szerepelnek.⁸⁷ Dióssy Mihály kérelmén 1634-ben unokatestvéreit, Dióssy Mátét és Mihályt húzták ki (apját, fiát, két fivérét és egy nővérét elfogadták).⁸⁸ Hasonlóan járt Tóth Péter, akinek a feleségét és két fiát jóváhagyták, fivereit, Tóth Lukácsot és Benedeket azonban kihúzták.⁸⁹ Tavasz Gergely esetében is (anyai) unokatestvérét, Vadas Pétert,⁹⁰ Király Istvánnak pedig szintén anyai unokatestvérét, Kovách(?) Istvánt utasították el.⁹¹ Úgy látszik, adott esetben csak a közvetlen családot fogadták el, például brezovici Bugarin Boldizsár is hiába kérte 1593-ban, hogy nemességét mostohagyermekéi, János, György, Dániel és Erzsébet is megkaphassák.⁹²

Ez utóbbi eset fordítottja is előfordul, amikor a folyamodvány szövegében vélhetően már a kancellárián tett módosításokkal nem elvettek, hanem – vélhetően utólagos egyeztetések eredményeként – hozzáadtak mellékadományosokat: Benedek Jónás 1628. október 29-én jóváhagyott supplicatiójában eredetileg csak egy szintén Jónás nevű fiaskája (*filio-loque*) szerepelt, de a bal margón egy másik kéz ezt kiegészítette a másik fiúval, Sámuellel és egy Újfalusy Jónás nevű apai unokatestvérel.⁹³

A fentiekben ismertetett ügymenet olykor némi noszogatásra szorult, különben előfordulhatott, hogy egy-egy folyamodvány hónapokig is elintézetlenül hevert valamelyik tisztségviselőnél. A Magyar kancelláriai levéltár *Litterae privatorum* című gyűjteményében több olyan levelet is találni, amelyekben az uralkodónak szóló supplicatióval és az arra vonatkozó ajánlásokkal párhuzamosan az ügyfelek a kancellária egyes alkalmazottainál is kopogtattak az ügy előmozdítása érdekében.⁹⁴ Olykor csak egyszerű emlékeztetőt

küldtek: *ne legyek szintén ő nagyságánál elfelejtve*.⁹⁵ Vörös Bálint Ferenczffy Lőrinczhez írt levelében armálisa megújítása iránti közbenjárását és szíves intézkedését kéri tőle,⁹⁶ de lényegében ugyanerről szól Vass Mihály szintén Ferenczffyhez írt levele is.⁹⁷ Ezek a levelek nem tesznek említést supplicatióról, mintha annak beküldése nélküli ügyintézésről lenne szó, de ez egyáltalán nem biztos, lehet, hogy valamely más úton jutatták azt el a kancelláriára, e levelek pedig csak az ügy útjának egyengetésére szolgáltak. Hasonlóképpen ír a Maholányi János titkárnak 1693. május 6-án küldött levelében a murányi vár káplánja, Maurovith Mihály, aki a várkapitány kérését tolmácsolja, miszerint különböző hűstetteket véghezvitt katonája, Cseh Gergely részére adjanak ki armálist, melynek taxáját ő fogja fizetni, s ezügyben a titkár *dignabitur proinde [...] instantiam illius in locis debitis promovere*. Ami érdekes, hogy Maurovith csatol a leveléhez egy cetlit is, amelyen az oklevélbe írandó családtagok nevei szerepelnek, aminek a létjogosultsága nehezen érthető annak fényében, hogy ezeknek az elméletileg szintén beküldött folyamodványban már benne kellett volna lenniük.⁹⁸ Adott esetben azonban az egyszerű, írásos emlékeztetők, sürgetések, közbenjárások már nem is bizonyultak elegendőnek, így teljesen bevett jelenség volt, hogy a kancellária alkalmazottainak különböző pénzösszegeket vagy természetbeni ajándékokat (bort, lovat, sajtot stb.) küldtek a folyamodók vagy támogatóik.⁹⁹

Több levélben olvasható, hogy az ügyfél vagy pártfogója az oklevél készülségi fokáról érdeklődik, illetve az expeditiót sürgeti. Rakoviczky György kamarai titkár például 1628-ban írta Sennyey István kancellárnak,¹⁰⁰ hogy úgy tudja, hogy Steser Márton címereslevelét már kiállították, de még hátravan a királyi aláírás elintézése, ezért ezt sürgeti, s kéri, hogy ha elkészül, az armálist adják oda a Prágában tartózkodó Eölvéd Albert tapolcai apátnak, ezután pedig kifizeti a teljes megállapítandó taxát.¹⁰¹ Batthyány Kristóf *akarván mi is Lyubánovics Miklós jámbor szolgánkat úri jó akaratunktól indítatván dolgaiban promovéálnunk* címereslevelet intézett az említett szolgának, s ennek ügyében érdeklődött Dvornikovich Miklós regisztrátornál,¹⁰² kérve, hogy ha kész az armális, adják azt ki a levelet hozó Lyubánovicsnak, ha pedig még nincs készen, igyekezzenek vele, a taxát meg *első alkalmazottsággal* megküldi.¹⁰³ Vélhetően ilyesféle érdeklődő-sürgető levélre válaszolhatott Bocskay György titkár Batthyány Boldizsárnak 1569. április 27-én, miszerint Batthyány szolgája, Sallér Farkas *címer levelét most akarom megíratnom, mert ő felsége szintén úgy, amint kívánta, kegyelmesen meg engedte*.¹⁰⁴ Hasonlóképpen válaszol Ti-

86 *Concessa est sola personae nobilitatio* (HU-MNL-OL-R 64-2.-88.).

87 Treher András folyamodványa és címereslevele: HU-MNL-OL-P 1391-VI.-V.-83.-(a-b).

88 A folyamodvány jóváhagyva 1634. december 19-én (HU-MNL-OL-R 64-2.-230.).

89 A folyamodvány jóváhagyva 1637. november 7-én (HU-MNL-OL-R 64-2.-242.).

90 A folyamodvány jóváhagyva 1662. szeptember 5-én (HU-MNL-ZML-IV.1.e.-Nemességvizsgálati jegyzőkönyvek iratmellékletei – 1767 – Fasc. 10. – No. 4., lappang, képe: Armálisok – Nemesi címereslevelek a Zala Megyei Levéltár gyűjteményéből 1477–1898. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg 2004. 29.)

91 A folyamodvány jóváhagyva 1669. február 13-án (HU-MNL-ZML-IV.1.e.-Nemességvizsgálati jegyzőkönyvek iratmellékletei – 1748 – Fasc. 5. – Prot. 1. – 22., lappang, a címerterv képe: Armálisok i. m. 30.).

92 A folyamodvány jóváhagyva 1593. március 1-én (HU-MNL-OL-P 69-1.-1593-2.).

93 HU-MNL-OL-R 64-2.-203.

94 Az ügyek illetén nyomon követéséhez, előremozdításához ld. a Fazekas István által kidolgozott három esettanulmányt és azok összegzését: *Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 156–174.*

95 Rakoviczky György levele Fejérpataky Rafael regisztrátorhoz, 1656. február 3. (HU-MNL-OL-A 32-811. [1656.02.03.]).

96 HU-MNL-OL-A 32-257. (1635.08.16.).

97 HU-MNL-OL-A 32-268. (1636.03.03.), szövege: *Kóta Péter: Címereslevelek diplomatikája i. m. 80.*

98 HU-MNL-OL-A 32-168. (1693.05.06.).

99 A tisztségviselőknek szokásosan küldött ajándékokról: *Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 261–262.*

100 Róla: uo. 455–457.

101 HU-MNL-OL-A 32-132. (1628.02.08.).

102 Róla: *Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 349–351.*

103 HU-MNL-OL-A 32-1042. (1668.06.16.).

104 HU-MNL-OL-P 1314-6860.

burtius Himmelreich 1602. július 4-én briberi Melith Pálnak, hogy beregi főispáni kinevezését intézi, az elkészült oklevél már nála van, pedig az ifjú Mágochy Pál is hevesen küzdött a főispánságért, de Himmelreich ellene dolgozott, és elintézte Melithnek a kinevezést, a Titkos Tanács órá osztotta az ügyet, a királyi aláírást nagy nehezen megszerezte, de a pecsét a helytartónál van,¹⁰⁵ ezért még mindig várni kell az expedícióra.¹⁰⁶

A főhercegi concessiók

A címeradományozás joga Magyarországon (és az európai országokban általánosságban) alapvetően mindig uralkodói privilégium volt, amint erre már a legkorábbi ismert magyar címereslevelek szövege is kitér.¹⁰⁷ Külföldön ismertek esetek, amikor az uralkodó delegálta ezt a jogot. Az Egyesült Királyságban az Anglia, Wales, Észak-Írország és a Brit Nemzetközösség túlnyomó része (közte Ausztrália és Új-Zéland), valamint a Térdszalagrend mindenfajta ceremonális és címerekkel, arisztokráciával, genealógiával kapcsolatos ügyben illetékes királyi címerügyi hivatal, a testületként 1484 óta folyamatosan működő College of Arms címerkirályai,¹⁰⁸ Skóciában a Lord Lyon címerkirály adományozza a címereket jelenleg is.¹⁰⁹ A Német-Római Birodalomban a császár által külön adománylevél útján kinevezett birodalmi vagy császári palotagrófoknak (*kaiserlicher Hofpfalzgraf*) volt ilyen kiváltságuk egészen 1806-ig, a birodalom megszűntéig. Ez hangsúlyozottan nem azonos a választófejedelem rajnai palotagróffal (*Pfalzgraf bei Rhein*), nem is főnemesi cím, hanem egy különleges, általában nem örökletes jogállás volt a birodalomban, amely révén az ezzel rendelkezőknek jogukban állt például közjegyzőt, tanárt kinevezni, poeta laureatusi és magisteri címeket adományozni, okiratokról saját pecsétjük alatt hitelesített másolatokat kiállítani, törvénytelen gyermekeket törvényesíteni, valamint arra érdemes személyeknek polgári

címert adományozni azzal a kitételrel, hogy nemesi címert, császári sast, nyílt sisakot és királyi sisakkoronát nem adományozhattak.¹¹⁰ Az is előfordult, hogy birodalmi palotagrófi címmel nem rendelkező főnemesek is szereztek címeradományozási jogot, szintén császári kiváltságlevél útján.¹¹¹ A birodalmihoz hasonló, de a pápai államhoz kötődő volt a lateráni palotagrófok (*comes palatinus Lateranensis*) intézménye.¹¹² Olykor testületek is kaphattak ilyen jogot, így I. Lipót császár, cseh király 1680. november 4-én kelt privilégiuma alapján a prágai egyetem egy előre meghatározott címert és nemességet (*nobilitas de lauro*) adományozhatott az ott doktoráltaknak.¹¹³

Magyarországon ismerünk néhány esetet, amikor kormányzóként vagy régensként működő, a király kiskorúsága idején az ő jogkörében, őt helyettesítve eljáró személyek

105 Pethe Márton ebben az évben lett kancellárból helytartó, s a titkospecsétet még magánál tartotta, mert utódját a kancellária élén csak 1603 januárjában nevezték ki – *Fazekas I.: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 308. és 444–446.*

106 HU-MNL-OL-P 707-XXXII.-4062.

107 A legkorábbi ismert magyarországi címereslevél, I. Károly király Imre fia Miklósnak sisakdísz vagy sisakcímert adományozó, 1326. április 7-én kelt oklevele szerint *regalis excellentiae interest suorum fidelium meritoria obsequia internae considerationis oculis contueri et unicuique reddere praemia meritorum* – HU-MNL-VaML-XV.6.-DL 1006. (fényképmásolata: HU-MNL-OL-DF 262464.). A Kolos fia Kolosnak szintén sisakdísz vagy sisakcímert adó, 1332. február 14-én datált adománylevélben ez már pontosabban, és a címerre való egyértelmű utalással áll: *in regalibus servitiis, videlicet in exercitiis, torneamentis et aliis quibuslibet armabilibus processibus et expeditionibus regni, personas fidelium proprii insigni titulo a diversis consueverunt distinguere, et hoc non ab alio aliquo valet obtineri, nisi a regia maiestate* (HU-MNL-OL-DL 50508.). – *Avar Anton: Az Országos Levéltár címereslevél-gyűjteményének feldolgozása és digitalizálása (2011–2014). Levéltári Közlemények 85. (2014) 183–184.*

108 *Avar Anton: Magyarország címere és az angol heraldika. Turul 90. (2017) 190.*

109 Az MNL Országos Levéltára gyűjteményében kuriózumként megtalálható Sir James Monteith Grant Lord Lyon címerkirály 1980. október 30-án kelt eredeti címeradományozó oklevele a magyar Buzády Tibor részére (HU-MNL-OL-R 126-1.-83.).

110 Az 1735-ben birodalmi palotagróffá kinevezett Wilhelm Friedrich Wolfgang von Kaas esetét ld.: *Avar Anton: „Az ősök tisztelésének, az unokák kegyeletének”. A Kaas család ősfája. Turul 93. (2020) 21.* Az MNL gyűjteményeiben tizenegy eredeti, birodalmi palotagrófok által kiadott címereslevél található: Petrus Apianus császári matematikus armálisa Hans Oppenrieder részére, 1551. április 17. (HU-MNL-VaML-XV.27.-58., nyomtatott oklevél festett címerrel, Apianus eredeti aláírásával és pecsétjével); Octavian Rovereti von Freiberg zu Trient armálisa Georg Cristll von Lauingen részére, 1607. július 1. (HU-MNL-OL-E 148-a-946.-20.); Zacharias Geizkofler von und zu Gailenbach armálisa Balthasar Gockel, az ulmi ispotály plébánosa részére, 1614. február 22. (HU-MNL-OL-R 126-1.-8.); Johann Emerich zu Nickerisch und Neundorf armálisa a Büttner fivérek részére, 1621. január 19. (HU-MNL-OL-R 126-1.-65.); Johann Rudolf Pucher von Meckenhausen armálisa Sebastian Schaffler von Schmida bécsi zenész részére, 1624. február 8. (HU-MNL-OL-R 126-1.-12.); Florian Drost von Drostowitz armálisa Tobias Feyrer von Prun részére, 1625. október 27. (HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-11.); Christian von Liebenthal armálisa Johann Proy triebeswinkeli plébános részére, 1627. március 25. (HU-MNL-OL-R 126-1.-16.); Walter Grandi, Sommersitt bárója armálisa a Kaschnitz fivérek részére, 1628. szeptember 28. (HU-MNL-OL-R 126-1.-17.-a); Florian Drost von Drostowitz armálisa Georg Dietz közjegyző, kremsi városi bíró részére, 1629. május 24. (HU-MNL-VaML-XV.27.-54.); Adam Franz Hundt von Lauterbach armálisa Caspar Schmidt részére, 1663. december 14. (HU-MNL-SML-XV.22.-1.-19.); Abraham Dallmayr armálisa Mathes Finck waldecki bajor hercegi erdőmester részére, 1699. április 20. (HU-MNL-OL-R 126-1.-34.).

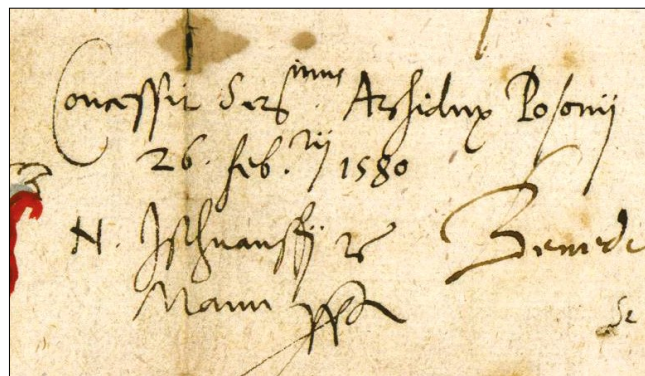
111 Erre három példa található az MNL gyűjteményeiben: Ferdinand Chastellet, Nomi grófia, osztrák főhercegi főudvarmester címereslevelei Christoph és Marx Härdter wilkai esküdt polgárok (1641. szeptember 1., HU-MNL-OL-R 126-1.-19.) ill. Kaspar Grändl, Klaudia özvegy főhercegnő udvari lovásza (1642. február 20., HU-MNL-OL-R 126-1.-20.) részére, valamint Rudolf, Teufenbach zu Mayrhofen bárója armálisa Jeremias Österreicher von Strela részére, 1645. augusztus 28. (HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-15.). Az Österreicher-armális bevezetője a birodalmi palotagrófi címereslevelekhez hasonlóan leírja, hogy Rudolf von Teufenbach a néhai II. Ferdinánd császár 1624. augusztus 19-én kelt, aranybullával megerősített oklevelében kapta a címeradományozás jogát.

112 Az MNL említett adatbázisában négy ilyen jogállású személyek által adományozott címereslevél található: a mindkétféle palotagrófi címmel rendelkező Petrus Apianus és Walter Grandi által kiadott, a 109. jegyzetben említett két darabon túl Johann Baptista Lindenberger von Birkenbruck armálisa Thomas Misslnitschi, Schwäbisch Gmünd város polgármestere részére (1624. szeptember 27., HU-MNL-OL-R 126-1.-14.) és Johann Baptista, Willenbroch birodalmi grófia armálisa Wenzel Xaver Pinder liechtensteini hercegi szádós részére (1677. augusztus 3., HU-MNL-OL-R 126-1.-27.).

113 Az eredeti oklevél digitális képei és részletes leírása: *Fiala, Michal – Krejčík, Tomáš – Brňovják, Jiří – Hrdlička, Jakub: Litterae armorum. Erbovní listiny národního archivu v Praze. (Nobilitas in Historia Moderna 4.) Ostrava–Praha 2011. (CD-ROM) No. 138.* Az egyetem által Kaspar Duban-nak 1763. szeptember 20-án adományozott armális, benne az 1680. évi kiváltságlevél átirásával és az említett címerrel: HU-MNL-OL-R 126-1.-29.

adományoztak címeresleveleket. A szakirodalomban közismert Hunyadi János kormányzó V. László kiskorúsága idején, 1447–1449 között kiadott négy címereslevele.¹¹⁴ Szintén V. László kiskorúsága indokolta azt, hogy édesanyja, Zsigmond király lánya, Albert király özvegye, Luxemburgi Erzsébet anyakirályné saját jogán, bár az adományozó formulákban részben fia hatalmára és kegyére is hivatkozva 1440. július 2-án címert adományozhatott a néhai Borsai János fia Mihálynak és rokonainak.¹¹⁵ A Mohács utáni időszakból egyedül a Szapolyai I. János halálával megözvegyült Izabella királynétól, II. János választott magyar király anyjától ismerünk három ilyen címereslevelet, amelyeket az 1545–1548 közötti időszakban adott ki.¹¹⁶

Egyetlen esetet ismerek, amikor egy magyar király kifejezetten delegálta ezt a felségjogát, beleértve magát a döntést is. Ez az uralkodó I. Mátyás volt, aki külpolitikai céljainak elérése végett 1487-ben Nikolaus von Köckeritzet teljeskörű követi felhatalmazással a Svájci Államszövetséghez küldte, hogy lehetőség szerint megakadályozza a svájciaknak III. Frigyes seregeihez való csatlakozását. Ennek egyik eszköze volt, hogy Köckeritz a saját neve és pecsétje alatt ugyan, de a Mátyástól kapott felhatalmazásra való hivatkozással 1487. június 27-én német nyelvű, birodalmi formájú címereslevelet adományozott az egyik legbefolyásosabb luzerni patriciuscsaládnak, a Feereeknek. Az oklevélben nincs olyan ígervény jellegű záradék, amely a későbbiekben királyi adománylevél kiadását helyezné kilátásba, de 1488. augusztus 12-én mégis elkészült a szabályos, Mátyás király neve és osztrák hercegi titkospecsétje alatt kiadott, megszokott szerkezetű címereslevél ugyanazon személyek részére.¹¹⁷

14. kép – Főhercegi concessio Csoknay Benedek folyamodványán, 1580. február 26. (HU-MNL-OL-E 148-a-946.-17.)

Magyarországon tehát címert alapvetően mindig is az uralkodó, illetve néhány esetben a kiskorúsága miatt őt helyettesítő személy adományozott. Ennek ismeretében kutatásaim során meglepetéssel tapasztaltam, hogy bizonyos adatok arra mutatnak, hogy Rudolf király uralkodása idején néhány esetben nem a koronás uralkodó hozta meg a nemes- és címeradományozás iránti döntéseket. Őt alkalommal a folyamodvány concessiójegyzetében szerepel ez az adat, első alkalommal Csoknay Benedek címerkérő supplicációjában, amelyben ez a záradék szerepel Istvánffy Miklós tollából: *Concessit serenissimus archidux Posonii 26 Februarii 1580.*¹¹⁸ Ugyan nincs megnevezve a szóban forgó főherceg, de tudjuk, hogy 1580 február–áprilisában Pozsonyban országgyűlést tartottak, amelynek levezetésére Rudolf király maga helyett öccsét, Habsburg Ernő főherceget jelölte ki,¹¹⁹ így kétségtelenül ő volt a jegyzetben néven nem nevezett döntéshozó személy. További négy folyamodványon 1593–1606 között szó szerint ugyanaz a jegyzet szerepel: *Concessit serenissimus archidux Matthias*¹²⁰ (14. kép). A négy közül három Pozsonyban, országgyűlések idején kelt, tehát ugyanabba a kategóriába esik, mint Ernő főherceg imént említett concessiója, mivel ezen országgyűléseken Mátyás főherceg elnökölt.¹²¹ A negyedik, 1606 júliusában Bécsben kelt concessio idején éppen nem volt országgyűlés, viszont nem egészen három héttel vagyunk a Bocskay István erdélyi fejedelem és választott magyar király képviselői és a Rudolf király képviselőjében eljáró Mátyás főherceg által megkötött ún. bécsi béke aláírása után (1606. június 23.), ami azt feltételezi, hogy a Bocskayval való tárgyalásokra kapott felhatalmazás révén lehetett a főhercegnek joga és lehetősége Ludvaich

114 Pogány Miklós, 1447. október 13. (HU-MNL-OL-DL 62838., közlése: A Hunyadiak címereslevelei 1447–1489. Szerk. Avar Anton. Bp. 2018. No. I. [a továbbiakban: HCL]); Berekszői Péter, 1448. február 15. (RO-ANR Cluj – Colecția Documente cu peceti atârnată – Documente cu blazon – Nr. 2., közlése: HCL, No. II., online: <http://cautare.arhivamedievala.ro/MedievaliaDetails/faces/index?docid=CJ-F-00560-2-2>, letöltés ideje: 2022. március 28.); Félégyházi Adorján, 1449. április 7. (HU-MNL-OL-DL 50297. [másolat], közlése: HCL, No. III.). A negyedik, Hunyadi János által kiadott címeres oklevél valójában nem címeradomány, hanem egy transsumptionalis, azaz a Zsigmond király által 1417. augusztus 15-én három egyházi személynek, valamint a Békási és Tordasi családok egyes tagjainak adományozott címereslevél kormányzói, címerminiatúrával ellátott, 1449. április 13-án kelt átirása (az oklevél ma lappang, szövegének közlése: HCL, No. IV.).

115 Az oklevél eredetije nem ismert, egyszerű másolata Sopron város levéltárában maradt fenn (HU-MNL-GYMSMSL-XV.76.-DL 1065. [fényképmásolata: HU-MNL-OL-DF 202700.]). Közlése: *Házi Jenő*: Sopron szabad királyi város története I. 3. Oklevelek és levelek 1430-tól 1452-ig. Sopron 1924. 201–202.

116 Izabella királyné címereslevelei máramarosi Szigethy Pál erdélyi törvényszéki hites jegyző (1545. szeptember 19., HU-MNL-OL-P 655-II.-25.), somosdi Székely Lukács (1547. május 14., HU-MNL-OL-R 64-I.-7.) és zutori Szabó Lukács (1548. március 8., HU-MNL-OL-F 21-S-10.) részére. Izabella címeresleveleivel, oklevéladásával kapcsolatban ld. *Pécsi Anna*: Az erdélyi fejedelmi kancellária kialakulása és okleveles gyakorlata 1571-ig. Bp. 1938.; *Oborni Teréz*: Izabella királyné erdélyi udvarának kezdetei (1541–1551). In: *Uő*: Udvar, állam és kormányzat a kora újkori Erdélyben (tanulmányok). (Udvar történeti kötetek IV.) Bp. 2011. 30–53. és *Kovács Zsuzsanna*: Címereslevelek Izabella királynétól (Magyar Országos Levéltár, A hét dokumentuma, 2012. október 15., https://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/cimereslevelek_izabella_kiralynetol.html, letöltés 2022. április 24.).

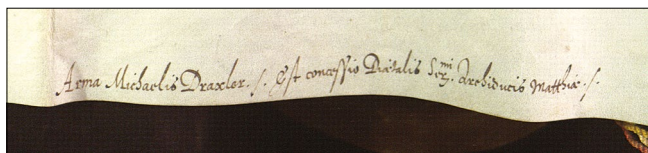
117 Az említett két, ma Luzernben őrzött armális jelzete időrendben: CH-STALU-URK 503/8983. és 8984., közlésük és a kontextusba helyezés kísérőtanulmányaik: HCL, No. XXXVII. és XL.

118 HU-MNL-OL-E 148-a-946.-17.

119 Monumenta comitalia regni Hungariae. Magyar országgyűlési emlékek VI. Szerk. Fraknoi Vilmos (Monumenta Hungariae historica 3.) Bp. 1883. (a továbbiakban MOE) 189.

120 Brezovicsai Bugarin Boldizsár 1593. március 1-én (HU-MNL-OL-P 69-I.-1593-2., armális: HU-MNL-OL-P 69-I.-1593-1.), Jelchith Miklós 1597. március 23-án (HU-MNL-OL-E 148-a-181.-10., armális: ugyanott), nagysarlói Kossa Albert 1599. április 1-én (HU-MNL-OL-P 484-I.-1599-2., armális: HU-MNL-OL-P 484-I.-1599-1.) és Ludvaich alias Horváth Mihály 1606. július 11-én (HU-MNL-OL-R 64-I.-123.-b, armális: HU-MNL-OL-R 64-I.-123.-a) jóváhagyott folyamodványain.

121 Az 1593-as országgyűlésre: MOE VIII., 6., az 1597-es országgyűlésre: MOE VIII., 321., az 1599-es országgyűlésre: MOE IX., 193.

15. kép – Főhercegi concessio Draxler Mihály címereslevelének plicaszéli jegyzetében, 1601. április 2. (HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-9.)

alias Horváth Mihály nemesség és címer iránti kérelmének jóváhagyására. Azt, hogy a főhercegek illetően rendkívüli felhatalmazásai¹²² elsősorban a királynak az országgyűlésen általuk ellátott képviselőihez kötődtek, megerősíti az a további három, 1601-ben és 1602-ben történt eset, amikor expedált armálisok plicaszéli jegyzeteiben explicite szerepel, hogy *est concessio diaetalis serenissimi archiducis Mattiae*¹²³ (15. kép).

A fentebb hivatkozott négy, Mátyás főherceg által jóváhagyott folyamodványon található esetben a jegyzetek az országgyűlés helyszínén, Pozsonyban vannak keltezve, míg az ezek alapján kiadott címereslevelek Prágában, ahol Rudolf király tartózkodott.¹²⁴ Ez azért figyelemre méltó, mert egyébiránt az armálisok keltezési helye mindig megegyezik a supplicatiókon szereplő concessio helyével. Előfordulhatott, hogy Mátyás főherceg és Rudolf király egymástól függetlenül akár ugyanazon napra is hagyhattak jóvá címerkérő folyamodványokat (igaz, különböző helyeken), mert az MNL gyűjteményében vannak a főhercegi jóváhagyással ellátott supplicatiókkal és azok alapján kiadott címereslevelekkel azonos napon kelt más címereslevelek is, amelyekben viszont semmi nem utal arra, hogy ne a szokásos királyi concessio alapján expedáltak volna őket.¹²⁵

1598. január 14-ről maradt fenn egy levél Himmelreich által írt fogalmazványa a Minutae Pragenses-ben, melyet Rudolf király küldött Kutassy János esztergomi érseknek, egyzersmind főkancellárnak és helytartónak. Ebben azt írja, hogy megnőtt az azidőtájt kiadott nemeslevelek száma, ráadásul gondok voltak a taxa befizetése körül, ezért a kiadott oklevelek számát csökkenteni parancsolja, a címereslevelek és

mindenfajta más kiváltságok felől való döntést magának tartja fenn,¹²⁶ illetve utasítja Kutassyt, hogy a jövőben a magyar országgyűléseken ne hagyjon jóvá és ne expedáltasson címereslevél iránti folyamodványokat, hanem különösen a katonai érdemekre való hivatkozással beadottakat küldje át a királynak.¹²⁷ Ugyanilyen tárgyú levelet küldött Rudolf ugyanekkor a soron következő pozsonyi országgyűlés elnökének kijelölt¹²⁸ Miksa főhercegnek is, melyben őt is eltiltotta a nemesség iránti kérelmek jóváhagyásától.¹²⁹ A két levélből kiviláglik, hogy noha Kutassytól és Miksa főhercegtől egyelőre nem ismerek egyetlen concessiót sem, ugyanarról a jelenségről lehetett szó, mint amelyet fentebb ismertettem Ernő és Mátyás főhercegek esetében. Úgy tűnik, ez nem nyerte el Rudolf király tetszését, s megpróbálta elejét venni a más által adott concessióknak. Lehet, hogy az 1598-as országgyűlés esetében ez sikerült neki, de mint fentebb láthattuk, 1599-ben, 1601-ben, 1602-ben és 1606-ban Mátyás főherceg továbbra is hagyott jóvá nemesítéseket.

A fentiek alapján megállapítható tehát, hogy Rudolf király idején Ernő, Miksa és Mátyás főherceknek, – sőt, az előbb említett 1598-as levél alapján úgy tűnik, még a főkancellárnak is – alkalmanként joguk volt többek között nemesítések jóváhagyására,¹³⁰ amikor a királyt helyettesítették vagy képviselték, elsősorban országgyűlések alkalmával.¹³¹ Ezekben a szokatlan esetekben tehát az történt, hogy magát a nemesség- és címeradományozásról való döntést a király helyett a főherceg hozta meg, azonban ez alapján továbbra is ugyanúgy az uralkodó adományozta azt a kérelmezőnek saját aláírása és pecsétje alatt, mint minden más esetben, tehát magát a felségjogot mégiscsak Rudolf gyakorolta, ebben nem történt változás.

126 *Nobisque ipsis tam nobilitatis et armorum, quam vero quorumcunque aliorum privilegiorum annuuntiam et concessionem, tanquam immediate regiae nostrae dignitati congruam, reservamus* – HU-MNL-OL-A 129-I.-1598 (fol. 2.). Az egész levélszöveg: Kóta Péter: Címereslevelek diplomatikája 1526–1848. (bölcsészdoktori értekezés, kézirat) Bp. 1991. 132–133.

127 *Mandamus, ut deinceps sub diaetis Hungaricis nullas isthic armorum nobilitarium vel privilegiorum supplicationes proponere vel expedire* – HU-MNL-OL-A 129-I.-1598 (fol. 2.).

128 MOE IX., 4.

129 *Nobilitatis ac privilegiorum et consensuum (sic!) concessionem nobis ipsis immediate reservatam volumus* – HU-MNL-OL-A 129-I.-1598 (fol. 3.).

130 De nem csak nemesítéseket engedélyezhetett a főherceg, hanem például Olaszliszka város pallosjogát is 1601-ben: Kovács Endre: Rudolf király O.-Lisztkának 1601-ben pallos-jogot ad. Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez 1–2. (1896) 3. sz. 89. Ld. az adatot a közölt oklevél plicaszéli jegyzetében, ugyanolyan megfogalmazásban, mint a 122. jegyzetben hivatkozott címeresleveleken.

131 A Magyar kancelláriai levéltár *Hungarica et Transylvanica* c. vegyes gyűjteményében fennmaradt néhány lista az 1604. évi pozsonyi országgyűlésen Mátyás főherceg elé terjesztett kérelmekről, supplicatiókról (*Supplicationes porrectae suae serenitati in diaeta Posoniensi, anno 1604*, HU-MNL-OL-A 97-I.-[617-624.]). Ezek elsősorban kinevezésekkel, birtokügyekkel, javadalmakkal kapcsolatos kérelmek, panaszok, amelyeket a Magyar Tanácshoz, az Udvari Kamarához, a Haditanácshoz, kisebb részben a Magyar Kancelláriához továbbítottak véleményezésre (*pro voto et opinione*) vagy elintézésre. Sok esetben a kérés összefoglalása és a továbbításra vonatkozó jegyzet mellé írták az adott hivatal válaszát is. Nemesítési ügy azonban nem szerepel ezekben a listákban, ahogy a *Propositiones et opiniones* c. állagban (HU-MNL-OL-A 33) sem.

122 Erre vonatkozik például Rudolf király 1601. január 8-án kelt levele Mátyás főherceghez, melyben rábízta a rövidesen kezdődő országgyűlés elnökségét és teljes felhatalmazást ad neki: *plenam et omnimodam facultatem et potestatem [...] definiendi et concludendi* (MOE IX., 490.).

123 Ebből kettő, Draxler Mihályé (HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.-9.) és Smugger Lajosé (HU-MNL-OL-R 64-I.-103.) ugyanazon napra, 1601. április 2-án kelt, a harmadik, Thaly Jánosé pedig 1602. március 29-én (HU-MNL-OL-P 681-I.-b-1.).

124 A címereslevelek plicaszéli jegyzeteiből ismert esetekben nem áll rendelkezésünkre a folyamodvány, de mivel azok is pozsonyi országgyűléseken lettek jóváhagyva, vélhetően ugyanaz a helyzet azokkal is, ahogy az Ernő főherceg által concedált folyamodvánnyal is, amelynél viszont az armális nincs meg.

125 Pl. brezovica Bugarin Boldizsárnak a Mátyás főherceg által 1593. március 1-én jóváhagyott címeradományával (HU-MNL-OL-P 69-I.-1593-I.) egy napon kelt Pajor András armálisa is, amelynél semmi nem utal arra, hogy ne Rudolf hozta volna meg a döntést (HU-MNL-OL-E 148-a-1884-33.). A többi hasonló esetet ld. az MNL címereslevél-adatbázisában, a fentebb felsorolt főhercegi concessiók dátumai szerint keresve.

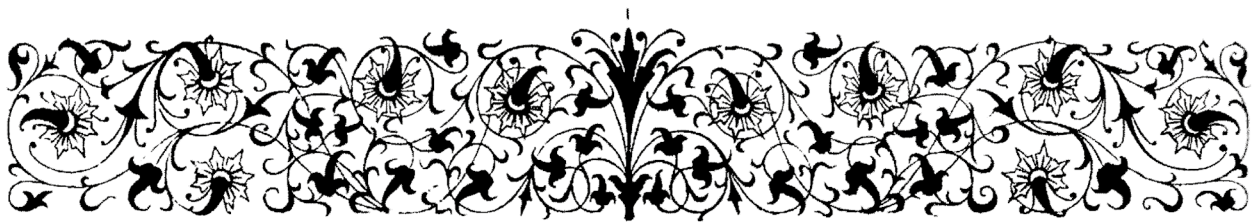
**A TANULMÁNYBAN HIVATKOZOTT
FONDOK ÉS ÁLLAGOK**

HU-MNL-OL-DL	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Mohács előtti gyűjtemény – Diplomatikai Levéltár (Q szekció)
HU-MNL-OL-DF	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Mohács előtti gyűjtemény – Diplomatikai Fényképgyűjtemény (U szekció)
HU-MNL-OL-A 32	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magyar kancelláriai levéltár – A Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája – Litterae privatorum
HU-MNL-OL-A 33	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magyar kancelláriai levéltár – A Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája – Propositiones et opiniones
HU-MNL-OL-A 57	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magyar kancelláriai levéltár – A Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája – Libri regii
HU-MNL-OL-A 97	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magyar kancelláriai levéltár – Hungarica et Transylvanica
HU-MNL-OL-A 129	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magyar kancelláriai levéltár – Minutae Pragenses
HU-MNL-OL-B 2	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Erdélyi udvari kancelláriai levéltár – Acta generalia
HU-MNL-OL-E 148	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magyar kincstári levéltárak – Magyar Kamara Archivuma – Neo-regestrata Acta
HU-MNL-OL-E 168	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magyar kincstári levéltárak – Magyar Kamara Archivuma – Aszalay István kamarai tanácsos, alországbíró iratai
HU-MNL-OL-F 21	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak – Kolozsmonostori konvent országos levéltára – Armales
HU-MNL-OL-P 1	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Abele család
HU-MNL-OL-P 69	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – brezovicei Bugarin-Horváth család
HU-MNL-OL-P 108	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Esterházy család hercegi ágának levéltára – Repositorium
HU-MNL-OL-P 285	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Festetics család keszthelyi levéltára – Sallér család – Család által rendezett iratok
HU-MNL-OL-P 423	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Kende család
HU-MNL-OL-P 442	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Kruplanicz család
HU-MNL-OL-P 484	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Magyar Kossa család – Évrendezett iratok
HU-MNL-OL-P 536	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – péchújfalusi Péchy család

HU-MNL-OL-P 541	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Podhradszky család
HU-MNL-OL-P 589	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – réthei Rötth család
HU-MNL-OL-P 606	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Skerlecz család
HU-MNL-OL-P 623	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Széchényi család levéltára – Törzslevéltár
HU-MNL-OL-P 628	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Széll család
HU-MNL-OL-P 643	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Szögyény-Marich család
HU-MNL-OL-P 655	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Teleki család marosvásárhelyi levéltára – Nemeslevelek
HU-MNL-OL-P 681	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Thaly család levéltára – Thaly család
HU-MNL-OL-P 687	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – váradi Török család
HU-MNL-OL-P 707	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Zichy család zsélyi levéltára
HU-MNL-OL-P 732	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Jánosdeák család
HU-MNL-OL-P 836	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Pálmai József genealógiai hagyatéka
HU-MNL-OL-P 1314	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Batthyány család körmendi levéltára – Missiles
HU-MNL-OL-P 1391	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Jeszenák család levéltára – Jeszenák család lajstromozott iratai
HU-MNL-OL-P 1494	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – bilkei Gorzó Nándor hagyatéka
HU-MNL-OL-P 1881	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Teleki Andor hagyatéka
HU-MNL-OL-P 2007	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Kollesch család
HU-MNL-OL-P 2025	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Adorján-Szeleczky család
HU-MNL-OL-R 64	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – 1526 utáni gyűjtemény – Hazai címereslevelek és nemesi iratok
HU-MNL-OL-R 126	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – 1526 utáni gyűjtemény – Külföldi címereslevelek és nemesi iratok
HU-MNL-OL-X 10815	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Másolatok gyűjteménye – Védett és bemutatott iratok biztonsági másolatai
HU-MNL-OL-Y 1	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – A Magyar Országos Levéltár levéltára – Általános iratok (1875–1944)
HU-MNL-BAZML-XV.78.	Magyar Nemzeti Levéltár – Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár – Gyűjtemények – Borsod vármegye levéltárában kezelt címeres nemeslevelek levéltári gyűjteménye

HU-MNL-BAZML-XV.79.	Magyar Nemzeti Levéltár – Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár – Gyűjtemények – Zemplén vármegye levéltárában kezelt címeres nemeslevelek levéltári gyűjteménye	HU-MNL-PML-IV.80.a.	Magyar Nemzeti Levéltár – Pest Megyei Levéltár – Megyei Törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok – Mohács utáni oklevelek levéltári gyűjteménye – Címereslevelek
HU-MNL-FML-IV.72.a.	Magyar Nemzeti Levéltár – Fejér Megyei Levéltár – Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok – Fejér vármegye nemességi iratai – Címeres levelek (Litterae armales)	HU-MNL-SML-XV.22.	Magyar Nemzeti Levéltár – Somogy Megyei Levéltár – Gyűjtemények – Mohács utáni oklevelek és magánszemélyek diplomáinak gyűjteménye
HU-MNL-FML-IV.72.b.	Magyar Nemzeti Levéltár – Fejér Megyei Levéltár – Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok – Fejér vármegye nemességi iratai – Nemeslevelek másolatai, nemesi bizonyosságlevelek	HU-MNL-SZSZBML-XV.24.	Magyar Nemzeti Levéltár – Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár – Gyűjtemények – Szatmár vármegye levéltára címeres nemesi leveleinek gyűjteménye
HU-MNL-GYMSMGYL-IV.1.e.	Magyar Nemzeti Levéltár – Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára – Megyei törvényhatóságok (Győr vármegye, Moson vármegye és Győr-Moson-Pozsony közizgatásilag egyelőre egyesített vármegye) levéltárai – Győr vármegye nemesi közgyűlésének iratai – Nemességi iratok (acta nobilitaria)	HU-MNL-TML-IV.1.b.	Magyar Nemzeti Levéltár – Tolna Megyei Levéltár – Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok – Tolna vármegye nemesi közgyűlésének iratai – Közgyűlési iratok
HU-MNL-GYMSMSL-IV.1025.b.	Magyar Nemzeti Levéltár – Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára – Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok – Soproni nemességre vonatkozó iratok levéltári gyűjteménye – Varia Litterae Armales et diversa Testimonia (Oe XLIV. et TT.)	HU-MNL-TML-XV.2.	Magyar Nemzeti Levéltár – Tolna Megyei Levéltár – Gyűjtemények – Egyéb oklevelek levéltári gyűjteménye
HU-MNL-GYMSMSL-XV.76.b.	Magyar Nemzeti Levéltár – Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára – Gyűjtemények – Sopron szabad királyi város és Sopron vármegye Mohács előtti okleveleinek gyűjteménye – Sopron város levéltára Mohács előtti okleveleinek levéltári gyűjteménye	HU-MNL-VaML-XV.6.	Magyar Nemzeti Levéltár – Vas Megyei Levéltár – Gyűjtemények – Mohács előtti oklevelek gyűjteménye
HU-MNL-HML-IV.1.f.	Magyar Nemzeti Levéltár – Heves Megyei Levéltár – Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok – Heves és Külső-Szolnok vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei és iratai – Nemességvizsgálati iratok	HU-MNL-VaML-XV.27.	Magyar Nemzeti Levéltár – Vas Megyei Levéltár – Gyűjtemények – Címeres nemeslevelek
HU-MNL-KEML-IV.1.f.	Magyar Nemzeti Levéltár – Komárom-Esztergom Megyei Levéltár – Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok – Komárom-Esztergom vármegye nemesi közgyűlésének iratai – Nemességi iratok	HU-MNL-VeML-IV.1.	Magyar Nemzeti Levéltár – Veszprém Megyei Levéltár – Vármegyei törvényhatóság – Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai – Nemességi iratok (Acta nobilitaria)
		HU-MNL-ZML-IV.1.e.	Magyar Nemzeti Levéltár – Zala Megyei Levéltár – Megyei törvényhatóságok – Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai – Nemességi ügyek
		HU-MNL-ZML-IV.434.	Magyar Nemzeti Levéltár – Zala Megyei Levéltár – Megyei törvényhatóságok – Nemesi címeres levelek, valamint egyetemi és ügyvédi oklevelek gyűjteménye
		CH-StALU-URK	Staatsarchiv Luzern – Staatliche Bestände (Historische Bestände, Pertinenz-System) – Urkunden – Urkunden der Stadt Luzern
		RO-ANR Cluj – Colecția Documente cu peceti atârnată	Arhivele Naționale ale României – Cluj (custodie BCU Cluj) – Colecția Documente cu peceti atârnată (Függőpecsétetes oklevelek gyűjteménye)

REISZ T. CSABA
Munkácsy Mihály két festménye
Dudits Miklós és felesége portréja

Two paintings by Mihály Munkácsy. Portrait of Miklós Dudits and his wife

In his early period Mihály Munkácsy painted many portraits as a favour or on commission. Most of these paintings are known in art history literature and have been collected in catalogues. However, the exploratory work sometimes failed to take all the circumstances into account and misidentified some paintings, recording the error for decades. Following the suspicion of a misidentification, by exploring the available repositories, by tracing and interviewing descendants, and by a thorough analysis of the data – sometimes only a decade's work – Mihály Munkácsy's portrait paintings can be more accurately identified.

Jelen tanulmány két célból íródott. Egyrészt, hogy helyesen azonosítsa azt a 2019-ben, egy aukción reflektorfénybe került Munkácsy-festményt, amelyet a szakirodalom tévedése miatt ma a közvélekedés „Reök Lujza”-ként ismer, másrészt pedig, hogy bemutassa azt az akár évtizedig is eltartó – nehézségekkel, zsákutcákkal és újabb inspirációkkal teli – kutatási folyamatot, amelynek a végén megszületik a tudományos eredmény. Kétségtelen, hogy ha a problémával napjainkban szembesültem volna, az információk digitalizációja – és a Covid-járvány alatt elsajátított új kommunikációs gyakorlat – miatt annak megoldása esetleg pár hetet venne csak igénybe, de a munkavégzés leírása ezzel együtt okulásul szolgálhat a hasonló kutatást végezni készülőeknek. Az eredeti források hosszabb idézésével a korhangulat bemutatására, az adatbázisokban található, a képekre vonatkozó adatok bőséges, néha redundánsnak tűnő közlésével az érvelés alátámasztását szolgáló teljességre törekszem.

A Dudits-kutatásaim kezdete

Tíz évvel ezelőtt a Magyar Nemzeti Levéltár Közművelődési és Oktatási Főosztálya vezetőjeként egyes szakmai feladataim – jelesül a Bécsi kapu téri épületben vezetett látogatások – jobb ellátása, egyúttal a témában tapasztalt hiányosságok pótlása érdekében kezdtem foglalkozni az intézmény falfestményeit készítő Dudits Andor festőművész életével és munkásságával.¹

Kutatásaimat a történész – általam az ELTE BTK történeti muzeológia szakán akkor már majdnem egy évtizede

oktatott – forrástani ismeretével kezdtem meg. Igen hálás vagyok dr. Szücs Györgynek, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgató-helyettesének, aki intézményvezetői ismeretségünk okán tartott szakmai beszélgetésünkön már igen hamar hasznos tanácsokkal látott el a művészettörténeti kutatások forrásheiről. Ő hívta fel a figyelmemet arra is, hogy a Szendrei János és Szentiványi Gyula szerkesztésében 1915-ben megjelent, csak az első kötetig jutó *Magyar Képzőművészek Lexikona* cédlakatalógusa – amelyet aztán a Művészettörténeti Dokumentációs Központ, az MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, majd jogutódjai keretében művészettörténészek sora bővített folyamatosan – elérhető megkerülhetetlen a művészettörténeti tematikájú kutatás számára. Az akkor még a szomszédban, az Országház utcában őrzött nagy mennyiségű cédlakanyag vonatkozó részét 2013 májusában egy napi munkával átnéztem, abból jegyzeteket és felvételeket készítettem.²

A majdnem egy doboznyi Dudits-anyag a mutatócédlák mellett számos újságkivágást is tartalmazott, köztük az 1942 és 1944 között kiadott képes hetilap, a *Magyar Erő* 1944. tavaszi egyik számában megjelent azon tudósítást, ami az idős mester műtermében tett látogatásról számolt be.³ A cikk a lakás falain lógó, Donát János (1744–1830) által festett Dudits-ősök portréit is megemlíttette, majd úgy folytatta: „Alatta pedig Munkácsynak két arcképe foglal helyet a Mester szüleit:

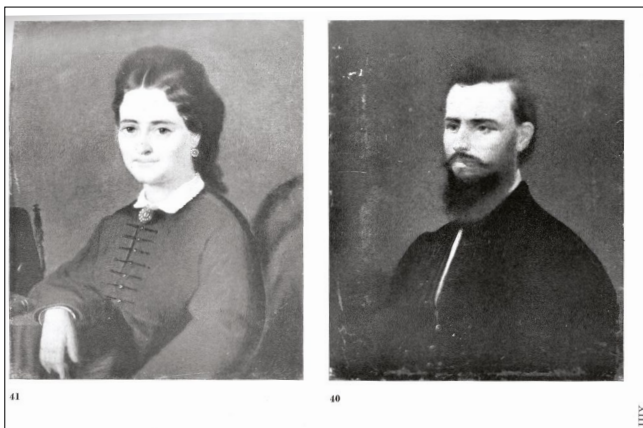
¹ A digitálisan már elérhető korábbi (szak)irodalmi anyagok párhetes gyűjtését követően 2012. október 23-án töltöttem le Dudits Andor halotti anyakönyvi bejegyzését a Family Search oldaláról (www.familysearch.org). Dudits-kutatásaim kezdő dátumának ezt tekintem.

² Ma már sokkal könnyebb a kutatómunka ebben az anyagban, mert 2019 és 2021 között az 1740 doboznyi anyagot az Arcanum Adatbázis Kft.-vel digitalizáltatták és – dobozonként egy pdf-fájlban – online hozzáférhetővé tették (<http://lexikoncedulak.mi.btk.mta.hu> – elérés ideje: 2022. szeptember 15.).

³ bg: Műterem látogatás a hetvennyolc éves Dudits Andornál. *Magyar Erő* 3. (1944) 11. sz. 18. (márc. 24.). Itt és a következőkben a forrásszövegek idézésekor – azok könnyen utolérhetősége miatt és az olvasás megkönnyítése érdekében – a mai helyesírási és központozási gyakorlat szerint járok el, de megtartom az esetleges sajátos szófordulatokat és kifejezéseket.

1–2. kép – A Magyar Erő cikke a lexikoncédula-gyűjteményben (bal kép a saját felvétel, jobb kép az Arcanum digitalizálása)

3. kép – Dudits Miklósné és Dudits Miklós portréja Végvári Lajos Munkácsy Mihály életművét összefoglaló, 1958-ban megjelent monográfiájában

dr. Dudits Miklós orvost és feleségét, békési Képesy Idát ábrázolva. Munkácsy ezt a két ismeretlen portrait hálából festette a Mester szüleiért, mert dr. Dudits Miklós konstata, hogy Munkácsy szeme világát végzetes betegség fenyegeti, s az ő gyors beavatkozásának volt köszönhető, hogy Munkácsyt idejekorán Pestre hozták, s a Rókus-kórházban történt sikeres operáció következtében Hirschler professzor megmentette szemét a világ művészeté számára. Az újságkivágoton illusztrációként „Dudits Andor műtermében” képaláírással egy fénykép is szerepelt, amelyen a művész a festővászon előtt áll, a kanapén pedig egy női modell ül.

Hogy a cikkben említett két arckép hogyan nézhetett ki, azt a bőséges szakirodalomból is kiemelkedő nagy életműkatalógusban igen könnyen megtaláltam. Munkácsy Mihály munkásságának megkerülhetetlen kútforrása – és napjainkig a művész kutatóinak és szakértőinek fő kiindulási és hivatkozási pontja – Végvári Lajos 1958-ban megjelent műve, amely az életrajzon túl a festmények és rajzok jegyzékét és igen sok esetben fekete-fehér reprodukcióját is közreadta.⁴ Ebben az összeállításban Dudits Miklós és felesége arcképe is szerepel, a 40. és 41. sorszámú festményekről kép is megjelent a kötet XIII. tábláján.

4 Végvári Lajos: Munkácsy Mihály élete és művei. Bp. 1958.

A Dudits házaspár arcképét az ugyancsak Munkácsy-kutató Czeglédi Imre – könyve lektora, Végvári Lajos munkájára hivatkozva – is közreadta.⁵ Amikor kutatásaim első eredményeit összefoglalva megírtam Dudits Andorra és a családjára vonatkozó ismereteket, az apjánál a Végvári által közölt képet is felhasználtam illusztrációként, megjegyezve a képaláírást, hogy a festmény ismeretlen helyen van.⁶ Később számos előadásomon a prezentációs anyagban a Végvári-féle két képpel mutattam be a művész szüleit. További kutatásaim során kerültek még elő ezekre a Munkácsy-képekre vonatkozó szórványos adatok, de azok elemzését csak később, végső soron a művészről szóló monográfiában kívántam elvégezni.

Csavar a történetben, új lendület a kutatásban

Kutatásaim során arra törekszem, hogy az illusztrációként is hasznosítható forrásanyagot minél jobb minőségben beszerezsem. E célból az Országos Széchényi Könyvtárban 2018 nyarán eredetiben is kikértem a Magyar Erő 1944. évi évfolyamát, hogy a cikkről digitális felvételt rendeljek meg. A kötet kézbevételekor megdöbbenve láttam, hogy az eredeti beszámoló a két Munkácsy-képet is közreadta, és azok egyike, Dudits Andor édesanyjának portréja nem egyezik meg azzal, amit Végvári és nyomában mindenki más dr. Dudits Miklós orvos feleségeként tartott nyilván és közölt. Mi történhetett? Dudits Andor más festményt mutatott az újságíróknak, összerakították a képet az újságnál vagy Végvári Lajos tévedett? Az akkor rendelkezésemre álló adatok alapján nem tudtam vitathatatlanság érvekkel alátámasztott megoldásra jutni. Minderről azonnal több levelet váltottam a művész oldalági rokonával (húgának unokájával), aki Dudits-kutatásaim egyik legalaposabb ismerője, támogatója, sőt szemléletével, kérdésfelvetésével és bölcsességével igazi társkutatója a témának – de nem

5 Czeglédi Imre: Munkácsy Békés megyében. Békéscsaba 1994 (a továbbiakban: Czeglédi I.: Munkácsy i. m. 147–148., Czeglédi Imre: Munkácsy Békés megyében. 2. átdolg. kiad. Békéscsaba 2004. 113.

6 Reisz T. Csaba: Dudits Andor festőművész családi kapcsolatai. Turul 86. (2013) 108–117., 113.

4. kép – A *Magyar Erő* cikkének teljes felvétele az OSZK-ban őrzött eredeti lapról. A két Munkácsy-képet bizonyára azért vágták ki a cikkből, mert az már nem Dudits-, hanem Munkácsy-vonatkozású volt, amit abba a dobozba tettek (volna) át (mert nincs ott)

jutottunk előrébb a helyes válasz megtalálásában.⁷ Összel és télen még további adatokat kértem a képekkel kapcsolatban, de érdemileg több információt nem kaptam, így ezirányú kutatásaimat felfüggesztettem.

A Munkácsy-képek körüli kétségek eloszlatásának az adott újabb lendületet, hogy – pusztán internetes célzott kereséssel – 2020 végén rábukkantam Dudits Miklós színes arcképére. Valójában nem voltam gyors, mert 2019 nyarán és őszén a Zsolnay Negyed átfogó Munkácsy-tárlatán láthatta először a nagyközönség az eredeti festményt, az erről szóló két tudósítás – más azóta sem – még színesben is közölte a portrét.⁸

Szinte ugyanekkor, internetes keresés során, de véletlenül, talán éppen a Munkácsy-vándorkiállítások után kutatva szökkent elem egy újabb Munkácsy-festmény, amelyet a híradások szerint Reök Lujzáról készített a művész. Ismét megdöbbenem, mert az nem volt más, mint az 1944. évi *Magyar Erő*-cikkből Dudits Miklósnak tulajdonított arckép! A festmény a Virág Judit Galéria 2019. október 20-án rendezett 62. őszi aukciójának 181. tétele volt, 5 millió forintos kikiáltási árról indulva végül 9 millió forintért kelt el.⁹ Az igen igényes kivitelű aukciós katalógus a képről Hársfalvi Magdolna tanulmányát

7 2018. június 30-án kelt első beszámolóim szerint „csütörtökön az OSZK-ban voltam, ahol a Magyar Erő-ben megjelent 1944. évi – talán utolsó – interjú jelent meg a művésszel. A cikket, azt hittem, teljesen ismerem, csatolom azt a felvételt, amit a Művészettörténeti Kutatóintézet Cédulagyűjteményében fotóztam 2013 májusában [...]. Csak könyvészeti adatokat akartam ellenőrizni. Erre mi történik? Kiderült, hogy a cikkben megjelent a két Munkácsy-kép is, de azt kivágták, és nyilván áttették Munkácsy dobozába... De nem is ez a döbbenet, hanem az, hogy Dudits Miklós képe egészen más! Megrendeltem a képet jobb minőségben, de addig is a csipőből a telefonommal készített képet is csatolom, hogy megdöbbenhessünk!”

8 Minden tudniváló a 3 most először látható Munkácsy-képről. Pécs ma (www.pecsma.hu), 2019. július 17., illetve ugyanez a Zsolnai Negyed honlapján (www.zsolnaynegyed.hu), 2019. augusztus 2. (elérés ideje: 2022. szeptember 30.).

9 Két életműrekor született a Virág Judit Galéria őszi aukcióján. Papageno, 2019. október 21. (<https://papageno.hu/intermezzo/2019/10/ket-életműrekor-született-a-virag-judit-galeria-osi-aukcióján/>), elérés ideje: 2022. szeptember 30.).

is közreadta.¹⁰ A képet a 2019. decembere és 2020. március 8. között Mosonmagyaróváron látogatható Munkácsy-vándorkiállításon, 2020. január 20-án, a magyar kultúra napja alkalmából mutatták be először a nagyközönségnek.¹¹

A Dudits-házaspár festményeinek szinte egyidejű színes felbukkanása ismét a kérdés tisztázásának kísérletére ösztönzött. Egyrészt digitális felvételeket kértem a Munkácsy Alapítványtól, másrészt 2021. február végén felvettem a kapcsolatot Boros Judit művészettörténésszel, aki a mosonmagyaróvári kiállításon a képet bemutatta. Megosztottam vele az azonosításra vonatkozó felvetésemet, megküldve neki a *Magyar Erő*-cikket, amelyet igen elgondolkodtatónak tartott, és válaszelevelében megjegyezte: „A Végvári által közölt Dudits orvos felesége-portré stílusán talán (!) közelebb áll a házaspár férfitagját, tehát Dudits Miklós doktort ábrázoló arcképéhez, ugyanakkor szokatlan, hogy az asszony nem balra néz, így a házaspár nem néz egymásra. Ez viszont a »Reök Lujza«-portré esetében nem áll fenn.”

Egyéb hivatalos és tudományos tevékenységem miatt a kérdés aktív kutatását mindig csak terveztem, mígnem 2022 nyarán Dudits Andor fentebb már említett rokonánál tartott baráti beszélgetés után az újabb eredményeim elektronikus megküldések ismét és alaposabban összefoglaltam a Munkácsy-képekre vonatkozó ismereteinket, megerősítve, hogy véleményem szerint a „Reök Lujza” valójában az orvos feleségét, Képesy Idát ábrázolja. Levelezőtársam nagy örömmel fogadta a színes képeket, mint írta, „lelkem nyugalma boldogan megzavarva, a szép színes női képet ösömként fogom csodálni a jövőben, mert színesben valóban varázslatos”. Ez a lelkesedés további kutatásokra inspirált.

Július 22-én kapcsolatba léptem Végvári Zsófiával édesapja hagyatéka, a Munkácsy-kötet kéziratos anyaga, pontosabban a Duditsné ábrázoló kép ügyében: „Az én kérdésem, kérésem az, hogy édesapja kutatási anyagaiban, feljegyzéseiben maradt-e fenn adat arról, hogy ennek a tételnek az adatai honnan származnak, és hogy a műtárgy fényképe hol és mikor készült, hol őrizhetik azt?”. Hamarosan választ kaptam tőle, amely szerint sajnos ilyen feljegyzés nem maradt fenn, de megjegyezte: „Viszont azt gondolom, hogy édesapám az 1952-es Munkácsy gyűjteményes kiállítás katalógusából vette át hollétét. Ez érthető is, hiszen az 1956–57-ben íródott nagymonográfiát nem tudta naprakészen tartani az akkori eszközökkel.”

Forró nyomon tovább kutatva, szakirodalmi hivatkozást találtam arra, hogy Végvári a maga katalógusát az 1952. évi Munkácsy-kiállítás adatainak felhasználásával készítette, amelynek előkészítő anyaga az MTA Művészettörténeti Adattárában található.¹² Már csak a nyári szünetet kellett türelem-

10 A festmény és az arról készült tanulmány elérhető a Virág Judit Galéria honlapján (https://viragjuditgaleria.hu/pics/paintings/121/181_14099.pdf), elérés ideje: 2022. szeptember 30.).

11 Új Munkácsy-festmény: bemutatták Reök Lujza portréját Mosonmagyaróváron. Kisalföld (www.kisalfold.hu), 2020. január 24. (elérés ideje: 2022. szeptember 30.).

12 Révész Emese: Munkácsy az ezredfordulón. *Ars Hungarica* 33. (2005) 507–526. Oltványi Imre Munkácsy-katalógusáról a cikkszerző megjegyzi: „E roppant munka előkészítő anyaga a Magyar Tudományos Akadémia

mel átvészelni, hogy aztán szeptember 9-én az Oltványi-anya-got átnézve igazolást találjak hipotézisemre, amely egyúttal a korábbi adatok előkeresését és rendszerezését, valamint jelen tanulmányban megírását is serkentette. Már az írás közben, az ott felmerült újabb adatok ellenőrzése érdekében kerültem kapcsolatba a Magyar Nemzeti Galéria műbírálati és örökségvédelmi dokumentumtáráival, és az utolsó simítások idején a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum művészettörténész kollégájával, Gyarmati Gabriellával a téma szempontjából igen hasznos levelezésbe kezdtem. Ezekből a kollégialis adatközlésekből és kutatómunkából született meg a végső formába öntött összefoglaló.

Munkácsy Mihály és Dudits Miklós barátsága

Dr. Dudits Miklós (1835–1892) 1861. július 15-től Törökbecsén volt gyakorló orvos, itt ismerkedett meg az 1858 óta a városban élő Képesy család legidősebb lányával, az 1844. július 10-én Budán született Ida Amáliával.¹³ 1864. április 25-én kötöttek házasságot Törökbecsén, majd ezt követően – talán nem véletlenül az ifjú feleség Békés megyei családi kötődése miatt – Békéscsabára költöztek. A házaspár első gyermeke, Miklós István 1865. március 1-jén már itt született, de alig kéthónapos korában, április 22-én elhunyt. A második gyermek, András József István – aki aztán Andor néven vált híres festővé – 1866. június 24-én született, de Pesten, mert a békéscsabai orvosdoktor egy találmányának klinikai megfigyelése miatt több hónapra családjával együtt felköltözött a fővárosba. A házasságban még további öt gyermek született, közülük csak ketten érték meg a felnőtt kort.

Békéscsabán 1866. január 6-án a helyi nagyvendéglőben műkedvelő előadást tartottak, ahol Szigligeti Ede *A mama* című vígjátékát adták elő, a címszerepet Dudits felesége, darabbeli lányának férjét Munkácsy Mihály, a szobalányt pedig az akkor nyolcéves Képesy Kornélia, Duditsné féltestvére játszotta. A bevételt a pesti hasonszenvi kórház alaptőkéjére szánták, a zárt szék 1 forint, a földszinti hely 50, a gyerekjegy 30 krajcár volt.¹⁴ A tiszta hasznót, 63 forint 22 krajcárt Dudits Miklós és Munkácsy Mihály január 15-én vitték be a *Hasonszenvi Lapok* pesti szerkesztőségébe, hogy onnan a hasonszenvi orvostársulat kórházi pénztárába majd átszállítsák.¹⁵ Ez az első konkrét adat Dudits homeopátiához kötődéséről.

Dudits Miklós és Munkácsy Mihály baráti kapcsolatáról az utóbbi életrajzírója, Harsányi Zsolt így ír irodalmi módon

Művészettörténeti Kutatóintézetének Adattárában található, ltsz.: MKCS-C-I-152 (1–407). Sinkó Katalin közlése szerint (amit ezúttal is köszönök) Végvári Lajos nagyrészt Oltványi anyagának felhasználásával állította össze a festő mai napig legteljesebb életmű-katalógusát.” 523. 23. lj.

13 A Dudits-családtagok életére vonatkozó adatokat a 2018-ban készített, majd továbbfejlesztett és az ELTE habilitációs doktori eljárásában 2019-ben benyújtott tudományos dolgozatomban foglaltam össze, a részletes hivatkozásoktól most eltekintek. A kéziratot az újabb eredményekkel folyamatosan egészítem ki, és előreláthatólag 2023 folyamán végleg lezárom és megjelentetem.

14 *Czegledi I.*: Munkácsy i. m. 148.

15 B.-Csabán. Pesti Napló 17. (1866) 20(4730). sz. 2. (jan. 26.) szerint dr. Szontagh orvostársulati titkárnak juttatták el a támogatást; Kimutatása a B. Csabán ... Hasonszenvi Lapok 1. (1866) 2. sz. 64. (febr.).

5. kép – Szigligeti Ede: *A mama* című színjátékának plakátja, a főbb szerepekben az akkor éppen második gyermekével várandós Dudits Miklósné és Munkácsy Mihály (MNL OL, R 277-1-15-6.)

emlékezett meg, de adataiban nem teljesen pontos, ezért közléseit óvatos fenntartással kell kezelni.¹⁶

Harsányi szerint egy alkalommal Dudits és Munkácsy együtt sétáltak a határban, amikor lecsapott rájuk a vihar: a cigányszekerek ponyváját úgy csapkodta a szél, hogy a művész kedvet kapott megfesteni a jelenetet.¹⁷

1865 decemberében, amikor a művész már három arcképen dolgozott és olajért ment a boltba, Dudits elhívta a házába, hogy két képet mutasson neki. „A fiatal doktorné azonnal odatette az asztalra a törkölypálínt, meg a pogácsát. Aztán ment Bandi nevű csecsemő fiát babusgatni, aki úgy ordított, mint a veszedelem.”¹⁸ Dudits megmutatta Munkácsynak Donát János két képét, amelyeken az ő dédszülei, Muslay János (helyesen: Antal!) és Jankovich Mária voltak. „Régi magyar, tisztes házaspár arcmai függtek ottan, két szép, érdekesen festett, méltóságos portré.” Az orvos azt kérte a festőtől, hogy őt és feleségét is ugyanolyan beállítással fesse le, mint ahogy Donát képein az ősei szerepelnek, és arra az időre lakjon önállóan. Munkácsy a megrendelést elfogadta és még aznap beköltözött Gerendásról Békéscsabára.

16 Harsányi Zsolt: *Ecce homo* című művét többször is kiadták (Bp. 1934, 1935, 1943, 2010, 2014; a továbbiakban: *Harsányi Zs.: Ecce homo*), a Dudits-Munkácsy kapcsolatra vonatkozó részek: *Harsányi Zs.: Ecce homo* (1939). II. 78., 81–85., 96–101., 108., IV. 206.

17 Munkácsy a *Pusztán* című képet meg is festette. Munkácsy Mihály képei. Bp. 1939. 36.

18 Ne feledjük, 1865 decemberében a házaspárnak nem volt gyermeke. *Harsányi Zs.: Ecce homo* (1939). II:81.

6. kép – Donát János: Muslay Antal, 1812
(Bakó Zsuzsanna: Donát János magyarországi német festő munkássága, 1744–1830. Bp. 2012. 66.)

Az orvos a házában dolgozó festő szembaját, a szivárványhártya-gyulladást (iritis) ezért vehette észre, kezelésbe vette, valamint a pesti orvosokat értesítette a betegségről. A festőt Pest legjobb szemésze, Hirschler doktor a Rókus-kórházban gyógyította meg, bár a kezelés végén azt mondta a művésznek, hogy 24 órával később már nem tudott volna rajta segíteni. A kísérleteit éppen akkor megkezdő Dudits 1866. május közepén meglátogatta Munkácsyt, és bevallotta neki, hogy attól félt, teljesen megvakul a művész. A betegségben kifáradt és festeni sem tudó Munkácsyt azzal igyekezett jobb kedvre deríteni, hogy elvitte magával egy kápolnasnyéki esküvőbe. Ott a művész hevesen udvarolni kezdett az egyik nyoszolyólánynak, és e kapcsolat mély nyomot hagyott a lelkében, mert amikor 1879-ben Dudits egy Nádasdy gróf kíséretében – akinak az orvosa volt – Párizsban felkereste őt, élénken emlékezett a lány után.¹⁹

Harsányi szerint a régi barátságra apellálva 1890-ben Dudits szerette volna beajánlani fiatal művész gyermekét, Andort Munkácsy ösztöndíjára, de a művésznek nem tetszett a pályázati kép, ezért nem támogatta őt.²⁰

19 Erről a történetről külön is megemlékezett Harsányi Zsolt: Munkácsy Kápolnasnyéken. Pesti Hírlap 56. (1934) 187. sz. 9. (aug. 19.).

20 Más adat szerint viszont Munkácsy Mihály figyelemmel kísérte Dudits Andor festőművészeti tevékenységét. Első képét (Klinikai ambulatórium, 1890) – amellyel a Munkácsy-díjra is pályázott – már a kiállítás alkalmával érdeklődéssel tanulmányozta, vö. 1890. június közepén Szmracsányi Miklóshoz írt levelét. Farkas Zoltán: Munkácsy Mihály válogatott levelei. Bp. 1952. 164.

A Munkácsy-képek sorsa

Dudits és családja nagy becsben tartotta a szülőkről készített két Munkácsy-festményt. 1892 tavaszán – amikor a fiatal festő Münchenből hazatérve már csatlakozott Benczúr Gyula mesteriskolájához és zsánerképek festésével foglalkozott – Jenő főherceg felkereste Benczúr műtermét és megtekintette az iskola tagjait is munka közben: „Dudits Andor műtermében különösen feltűnt Jenő főhercegnek egy régibb divatú ruhát viselő nő arcképe s meglepődött, midőn a festő nevét olvasta: Munkácsy. Dudits anyját ábrázolja ez a festmény, melyet Munkácsy Mihály Csabán festett volt 1866-ban. Dudits atyja akkoriban Csabán volt orvos, s itt Munkácsyt szembajából teljesen kigyógyította. Munkácsy akkor háláját az orvos iránt azzal róttá le, hogy nejét lefőstötte.”²¹ Szülei portréi tehát a festőművész teljes pályáját végigkísérték, és még halálának évében is akkori műterme falán függtek, ahol a *Magyar Erő* tudósítója láthatta és le is fényképezte.

Dudits Andor 1944. november 7-én hunyt el, november 10-én helyezték végsőnek szánt nyugalomra a főváros által adományozott díszsírhelyen a Farkasréti temetőben (síriját később felszámolták).

Özvegye 1945 július végén néhai férje 40-50 darabból álló festmény- és vázlatanyagát az államnak kívánta ajándékozni, „ellenértékül nem kért mást, mint egy, az ajándék elfogadásáról szóló hivatalos iratot, amely mentesítene őt a műteremigénylők zaklatásától”. Ekkor jelezte, hogy két Munkácsy- és két Donát-kép is van nála, ezeket is az államnak ajánlódokozná. „Az özvegy csupán addig szándékozik a jelenleg lakásául szolgáló műteremben maradni, amíg a szóban lévő képek is ott vannak. A képeknek az állam költségén történő elszállítása után a köz rendelkezésére fogja bocsájtani a helyiséget.” – írták az ügyirat belső feljegyzésében. A minisztérium VII. osztálya az V. osztály szíves intézkedését is kérte.²² Utóbbi a XI. kerületi Lakáshivatal vezetőjéhez szóló miniszteri levelet fogalmazott: „Ez a képanyag rendkívül becses művészeti értéket képvisel és fontos közérdek, hogy épsége megőriztesék. Addig, amíg a hagyaték megfelelő elhelyezéséről gondoskodhatom, felkérem a t. Lakáshivalt, hogy a Budapest, XI. ker. Kelenhegyi út 12. sz. I. em. 12. ajtószám alatt lévő műtermet, melyben ez az anyag el van helyezve, a lakáskiutalás alól mentesíteni szíveskedjék”.²³ A kérés hatásosnak bizonyult, mert az özvegy haláláig, 1955 tavaszáig itt lakhatott, bár van adatom arra, hogy a műtermet később egy szobrász kapta meg.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter utasítására a Szépművészeti Múzeum főigazgatója két szakértőt küldött ki a hagyaték megtekintésére, számbavételére, művészi szempontból felbecslésére és az elszállítás megszervezésére. A kultusztárca két ügyosztályáról is érkezett levél a múzeumhoz e tárgyban,

21 A festő-mesteriskolában. Budapesti Hírlap 12. (1892) 98. sz. 4. (ápr. 7.); Jenő főherceg a mesteriskolában. Budapesti Hírlap 12. (1892) 104. sz. 6. (ápr. 13.).

22 HU-MNL-OL-XIX-I-1-h-1-1945-Dudits Andorné [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Az államigazgatás felsőbb szervei, Kultúra, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Felsőoktatási és Tudományos Főosztály], 48063/1945. és Uo. 29458/1945. Ezúton köszönöm Keresztcsaba kollégám szíves segítségét az iratok felkutatásában.

23 HU-MNL-OL-XIX-I-1-h-1-1945-Dudits Andorné, 29458/1945.

5. Csoport. Bútorok (szőnyegek, függönyök, tükrök, csillárok, képek, műtárgyak, könyvek, háztartási felszerelések, stb. hasonló)					
Sor-szám	A tárgyak megnevezése	Értéke		Sor-szám	A tárgyak megnevezése
		P	f		
1	2 db. Munkácsy-kép	25.000	-		Bútorok és néhanem a
2	24 db. Dudits ^{Műve Képe} olajfestmény	135.000	-		háromszékházakhoz közvetlenül
3	16. — ^{Műve Képe} —	160.000	-		megrendeltek
4	1. — — —	100.000	-		
	1. db. Képet megvásárolni?				
	<i>Dudits Andor</i>	420.000	-		Összesen

7. kép – A Dudits Andor hagyatékáról 1945. november 22-én felvett hagyatéki leltár részlete (HU-BFL-VII.6.e-1946-11037.)

mindkettőben azt is kérték, hogy a hagyaték két Munkácsy- és két Donát-képet is tekintsék meg és annak művészi és pénzügyi/forgalmi értékéről is jelentsenek.²⁴

A két kiküldött szakember, Farkas Zoltán és Radocsay Dénes augusztus 14-én felkeresték az özvegyet, megvizsgálták a képeket és látogatásukról részletes jelentést tettek, amelyet még aznap beküldött a minisztériumba Genthon István főigazgató:

„A szóban forgó két Munkácsy-kép, amelyek kétségtelen szerzőségét a képek elhelyezése miatt megállapítani nem lehetett, Munkácsynak a 60-as évek közepe táján festett, igen gyöngye minőségű arcképfestményei közé tartozik, amiért azok forgalmi értéke igen nehezen állapítható meg. Ily természetű Munkácsy-képek a vásárlóközönséget ma egyáltalán nem érdeklik, mert ez csak Siralomházat közvetlen megelőző vagy pedig azt követő időkből származó művet vásárolja. Mindkét festmény művészi becse igen csekély, s ha magánvásárló a művész kialakulása történetének szempontjából mégis megvásárolná, egy-egy mű értéke legfeljebb 10 000-12 000 pengőre tehető. A Szépművészeti Múzeumot e képek egyáltalán nem érdeklik, vidéki múzeumokban sem volna helyén való azokat elhelyezni, mert teljesen hamis képet nyújtának a művész egyéniségéről. Amikor ezeket az özvegygel közöltem, tudomra adta, hogy érettek amerikai érdeklődők 200 dollárt kínáltak neki, de ő fölötté sajnálna részben családi, részben nemzeti szempontból, ha ezek a festmények külföldre jutnának. Nemzeti szempontból itthon maradásuk, nézetünk szerint, nem fontos, mert ilyen gyenge minőségű Munkácsy-arcképfestményekkel bőven rendelkeznek magánosaink. A Donát-képek művészi becse csekély, forgalmi értékük

néhány ezer pengőre tehető. Hasonló képek ma 5-10 000 pengőért cserélnek gazdát.”

A múzeum végül Dudits Andor alkotásai közül hat olajfestményt, öt olajvázlatot, öt kisméretű, illetve temperavázlatot, két Országos Levéltár-beli freskótervet, két színvázlatot a koronázási festményhez, továbbá egy színes vázlatot egy történelmi kompozícióhoz, vagyis összesen 21 alkotást szeptember 10-én átvett és arról szeptember 21-én köszönőlevelet küldött az özvegynek.

A hagyatéki eljárást 1946. január 17-én dr. Lénárt Dezső közjegyző folytatta le.²⁵ Az özvegy bemutatta a Szépművészeti Múzeum köszönőlevelét, és erre hivatkozva a hagyatékra illetékmentességet kért. Az iratok között szerepel az 1945. november 22-én készített hagyatéki leltár is, amelyben már nem lelhető fel a két Donát-kép, de még mindig szerepel a két Munkácsy-kép összesen 25 000 pengő becsértékkel.

1952 nyarán Munkácsy Mihály-kiállítás nyílt a Múcsarnokban. A kulturális nagy eseményt a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának megbízásából Bényi László rendezte, a katalógushoz Pogány Ö. Gábor írt tanulmányt, de a teljes anyagot Oltványi Imre állította össze.²⁶

A Múzeumok és Műemlékek Országos Központja Bényi László kérésére március 27-én levélben fordult Dudits Andor-néhoz, hogy a kiállításra adja kölcsön a nála lévő két Munkácsy-képet: „A Népművelési Minisztérium megbízásából

24 HU-MNL-OL-XIX-I-1-h-1-1945-Dudits Andorné, 48063/1945.; Szépművészeti Múzeum, Irattár, 177/1945.

25 HU-BFL-VII.6.a. [Budapest Főváros Levéltára, A jogszolgáltatás területi szervei, Budapesti I-III. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai, Polgári peres és perenkívüli iratok, Hagyatéki ügyek], 1946-11037. Dudits Andor, továbbá ugyanott VII.6.e. [Kihirdetett végrendeletek], 1946-166. Dudits Andor.

26 Munkácsy Mihály kiállítás. Budapest, Múcsarnok, 1952. VII-VIII. A kiállítást a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának megbízásából rendezte: Bényi László. Tanulmány: Pogány Ö. Gábor. Katalógus: Oltványi Imre. Művészeti Alkotások kiadása – Athenaeum, Bp. 1952. 92 p. 40 ill. (a továbbiakban: Munkácsy-katalógus).

a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja Budapest a Műcsarnokban Munkácsy Mihály emlékkiállítását rendez. A kiállítás folyó év május 31-én nyílik és előreláthatóan 6 hét múlva záródik. Munkácsy oeuvrejének minél teljesebb bemutatása érdekében felkérem, hogy a birtokában lévő két darab Munkácsy-portrét a kiállításra kölcsönözni szíveskedjék. Központunk gondoskodik a kép oda- és visszaszállításáról és szükség esetén a műtárgy restaurálásáról. Kulturális célkitűzéseink érdekében tanúsított fáradságáért előre is köszönetet mondunk.²⁷ Az ügyirat belső feljegyzésében megjegyezték, hogy „ezek a festmények nyilvántartásunkban eddig nem szerepeltek, Dudits Andorné nem jelentette be. Ha valóban Munkácsy-képek, a Szépművészeti Múzeum bírálata alapján védetté fogjuk nyilvánítani”. A két kép szerepelt a kiállításon (42. és 116. tétel), mindkettőnél Dudits Andornét tüntették fel tulajdonosként, a védetté nyilvánítás azonban nem történt meg. A képekről a Bényi László által elvégzett helyszíni szemle után készült korabeli tárgykarton.

Dudits Andorné 1955. április 30-án hunyt el. Örököse unokája, András (1937–2001) volt, a hagyatéki eljárás iratanyaga az eddigi kutatások során nem került elő.²⁸ András 1955 második felében juthatott az örökségéhez, közöttük az özvegy által bizonyosan becsben tartott két Munkácsy-képhez is. 1956 januárjában anyja, özvegy dr. Dudits Andorné (1911–1966) nevében eljárva bemutatta azokat a Szépművészeti Múzeumnak, ahol bírálatot készítettek róluk, majd nyáron eladta azokat és az új tulajdonost bejelentette a Népművelési Minisztériumnak. A tárca július 31-én értesítette a bejelentésről a Szépművészeti Múzeum főigazgatóját, kérve „a változást a nyilvántartással közölni, s ha a képek védetté nyilvánítása még nem történt meg, a védetté nyilvánítási javaslatot” is tegyék meg.²⁹

A múzeumban a tulajdonosváltást rögzítették, de a belső feljegyzést készítő Bodnár Éva szerint „a két Munkácsy-kép védetté nyilvánítása nem indokolt, mert a mester jelentéktelen alkotása”. Pigler Andor főigazgató ennek megfelelően tájékoztatta a minisztériumot, hogy „Dudits Andor két Munkácsy-arcképét még az 1952-es Munkácsy-kiállításon nyilvántartásba vettük. Védetté nyilvánítását sem akkor, sem a mostani bírálaton való bemutatás alkalmából nem tartjuk indokoltnak, mivel a mesternek kevésbé jelentős munkái. A tulajdonos változását nyilvántartásunkban átvezettük”.³⁰

27 HU-MNL-OL-XIX-I-19-a [Az államigazgatás felsőbb szervei, Kultúra, Múzeumok és Műemlékek Országos Központja, Általános iratok], 863-82170/1952. Ezúton és itt köszönöm meg Berényiné Kovács Gyöngyi szíves segítségét az irat fellelésében.

28 Ezúton köszönöm dr. Haraszi Viktor főigazgató-helyettes és dr. Nagy Sándor főlevéltáros segítségét, akik igyekeztek felkutatni a hagyatéki eljárásra vonatkozó iratokat a BFL-ben.

29 Szépművészeti Múzeum Irattár, 863-15-143/1956. HU-MNL-OL-XIX-I-3-a [Az államigazgatás felsőbb szervei, Kultúra, Népművelési Minisztérium, Általános iratok], 8630-81256/1956.

30 A Magyar Nemzeti Galéria Műtárgybírálati adatszolgáltatása (a továbbiakban: MNG Mb.) a bírálati sorsszám alapján, térítés ellenében ad tájékoztatást a bírálatok tartalmáról. Az ugyanott kezelt Örökségvédelmi Dokumentumtár (a továbbiakban: MNG ÖvD) a védett és a nyilvántartott műtárgyak tárgykartonjait is tartalmazza. A műtárgyak és a tulajdonosok érzékeny adatai miatt ebben a nyilvántartásban csak intézményvezetői engedéllyel lehet kutatni, amelyet a kutató eredményei és a tudományos kutatása meg-alapozottsága biztosíthat.

Közel 90 év után így került ki a Dudits család tulajdonából Munkácsy Mihály két festménye, amelyet Dudits Miklósról és feleségéről, Képesy Idáról készített.

Az alábbiakban Munkácsy Mihály Dudits Miklósról, feleségéről, Képesy Idáról, továbbá Vidovszky Matildról készített festményeiről rendelkezésünkre álló technikai és tartalmi információkat gyűjtöttem egybe, és hasonló összefoglalásra törekedtem „Reök Lujza” esetében is.

Dudits Miklós arcképe

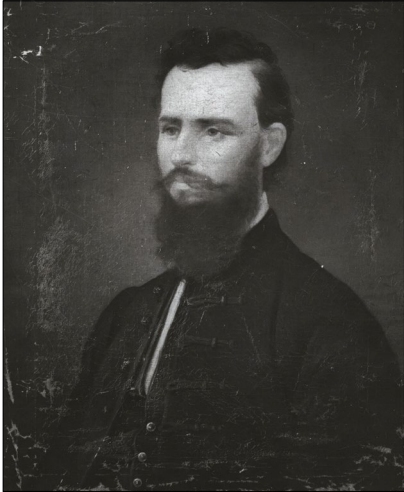
Dudits Miklós (1835–1892) orvos a feleségével 1864 körül, legkésőbb 1865 elején költözött át Törökbecséről Békéscsabára, első gyermekük már itt született.³¹ Munkácsy Mihállyal 1865 őszén ismerkedhetett meg, és decemberben – Harsányi Zsolt szerint Donát János két, az orvos dedszüleit ábrázoló képét mintául állítva – megbízást adott arra, hogy a fiatal festő róluk hasonló modorú portrét fessen, és az időre költözzön is oda hozzájuk. Ugyanekkor több más megrendelést is kapott Munkácsy, így a Vidovszky család három tagjáról is készítenie kellett képet, ezért a festmények befejezése áthúzódhatott a következő évre. A festő 1866 februárjában keletkező szembe-tegségét azért is diagnosztizálhatta az orvos, mert a portrékon dolgozva náluk lakott éppen. Miután Munkácsyt meggyógyították, visszatért Gerendásra, majd októberben Münchenbe utazott. Mindezen adatokon alapulnak az irodalom állításai, így az, hogy a festmények 1865-ben (1866-ban) készültek, illetve hogy a művész hálából készítette azokat azért, mert Dudits orvos megmentette a szeme világát.³²

A Dudits házaspár portréjának azonosításához az egyik fontos forrás volt Oltványi Imre Munkácsy-adatgyűjtése, amelyből az 1952. évi Munkácsy-kiállítás katalógusa is készült aztán.³³ Eszerint a tervezett katalógusban eredetileg a 40. számot kapta volna a kép, adatai: „Férfiképmás. Békéscsaba, 1862. (Dr. Dudits orvos.). Olajfestmény, vászon, 57,5 × 72. Jelzés nélkül. Dudits Andorné t. Bp. (Kelenhegyi út 12/14.); Sötétbarna háttér. Félbalra néző mellkép. Oldalt elválasztott, felfelé fésült fekete haj. Barnás arcbőr. Bajusz, sötétbarna félhosszú körszakáll. Fekete attila. A nyakon hátul kivillanó fehér inggallér, az ingmellből is kilátszik egy fehér csík a kigombolt attilából.”

31 Kérésemre Békéscsaba történetére vonatkozó számos forrástípusban végzett kutatást Héjja Julianna főlevéltáros kollégám 2013-ban – áldozatos munkáját ezúton is köszönöm –, de az igen hiányos iratanyagban nem talált Dudits Miklós orvosi tevékenységére vonatkozó adatot, ezért az ott tartózkodás pontosítása egyelőre nem végezhető el.

32 Vö. Jenő főherceg 1892. évi, a Benczúr-iskolában tett látogatásáról, valamint az 1944. évi Magyar Erő-cikkben fentebb idézett sorokat, továbbá: *Malonyay Dezső*: Munkácsy Mihály élete és munkái. I–II. Bp. 1898. I:78.; *Harsányi Zs.*: *Ecce homo* (1939). II:81–85.

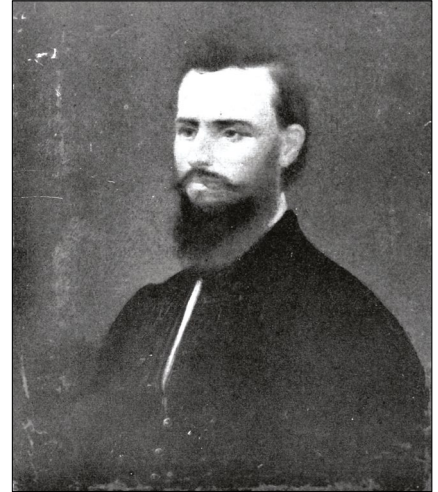
33 MTA/ELKH MI, MKCS-C-I-152 [Művészettörténeti Intézet, Adattár, Oltványi Imre művészeti író gyűjtése és iratai (a továbbiakban Oltványi-kézirat)]. Ennek első része (152/1–407) Oltványi Munkácsy Mihályra vonatkozó adatgyűjtése. A két doboznyi iratanyag tartalmazza a Munkácsy-kiállítás szerezplő képek és a gyűjtés tételeinek konkordanciajegyzékét, valamint a Munkácsy-művek fényképeit és műleírásait is.

8. kép – Oltványi-kézirat, 185/1.

9. kép – MNG ÖvD Tárgykarton

10. kép – Végvári-katalógus. Nr. 40.

A műleíráshoz fénykép is készült, ennek hátlapján szinte ugyanez ismétlődik: „Férfi képmás. Békéscsaba, 1865. (Dr. Dudits Miklós orvos.) Olajf., vászon, 57,5 × 72. J. n. Dudits Andorné t. Bp. Kelenhegyi út 12/14. O. 1952. – 42. sz.” Módosult a kép datálása, és a hátoldalon szerepel a Munkácsy-katalógusban (O. = Oltványi) végül kapott sorszám is.³⁴

A Munkácsy-kiállításra ezt a képet is bekérték a tulajdonostól, a helyszíni szemlét a kiállítárendező Bényi László végezte, a képről 1952-ben tárgyleíró kartont is készítettek. A kép méretét 72 × 57,5 cm-ben állapították meg, tartalmi leírása pedig a következő volt: „Balra fordulva álló és balra néző középkorú férfi hosszú barna szakállal, fekete zsinóros kabátban”.³⁵ A festményről egyidejű fénykép nem készült, de a tárgykartonon most szerepel egy felvétel, nincs adat arról, hogy mikor és ki helyezte el azt ott. Azt nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy az Oltványi-kéziratban található felvételről készült nagyítást ragasztottak a kartonra.

A Munkácsy-katalógus 42. sorszám alatt írja le a festményt, a tulajdonos címét és a műleírást elhagyva adja meg az adatokat: „Férfi képmás. Békéscsaba, 1865. (Dr. Dudits orvos.). Olajfestmény, vászon, 57,5 × 72. Jelzés nélkül. Dudits Andorné t. Bp.”³⁶

Az 1956. évi műbírálat adatai szerint a bemutatott kép „Férfi portré”, olaj-vászon, 71 × 58 cm, a korabeli megjegyzés szerint – tévesen – védettnek minősítették és a vélemény az volt, hogy „Munkácsy Mihály műve”.³⁷

Végvári Lajos életmű-katalógusában a Munkácsy-katalógus adatai ismétlődnek a 40. tétel alatt, de felcserélődik a méret, bizonyára a megváltozott – ma is élő – szakmai gyakorlat alapján: „Dudits orvos képmása. Békéscsaba, 1865 (O. 42. sz.). Olf., vászon, 72 × 57,5. J. n. Dudits Andorné. Bp.”³⁸ Adataiban

az Oltványi-kézirat és a Munkácsy-katalógus adatai tükröződnek. Talán a tárgykartonra is kerülő felvétel volt a képközlésének alapja.

Itt megjegyzendő, hogy az 1862-es évszám a feleség portréjába bekarcolt évszám eredeti olvasatán, míg az 1865-ös évszám ugyanannak Malonyay Dezső ott hivatkozott adatán alapulhatott, helyesebb volna 1866-ot megadni a keletkezés éveként (vagy 1865/1866-ot).

Dudits Miklósné, Képe Ida arcképe

Képe Ida 1844. július 10-én Budán született, édesapja, Képe József (1818–1876) mérnök és első felesége, Baczó Anna (1823–1849) legidősebb gyermekeként. Nagypapa, Képe György (1780/1787–1836) 1816-tól haláláig Orosházán volt seborvos, így van Békés megyei családi kötődése Idának. 1864. április 25-én ment férjhez dr. Dudits Miklóshoz Törökbecsén, az anyakönyvi bejegyzés szerint a vőlegény az 508., a menyasszony a 455. szám alatt lakott, tehát ekkor még mindketten becseiek.³⁹ Ugyanakkor az orvos az 1865. évi találmányának előterjesztésekor szakmai előéletéről szólva kijelentette, hogy „az 1859-i hadjárat alkalmával tábori főorvos, a hadseregből kiléptem után Pest városi Rochus közkórházban alorvos, két évi kórházi alkalmazás után 1861. júl. 15-től 1863. májusig Törökbecsén, ezután Békéscsabán magány gyakorló orvos” volt.⁴⁰ Nincs tehát egészen pontos adatunk arról, hogy mikor került a házaspár Békéscsabára, de valószínűsíthető, hogy 1864-ben. Első gyermekük, Miklós István 1865. március 1-jén már itt született. Dudits Miklós 1865 decemberében kérte fel Munkácsyt arra, hogy feleségét megfesse.

34 Oltványi-kézirat 185/1–2.

35 MNG ÖvD, Munkácsy Mihály: Férfiképmás (Dudits orvos).

36 Munkácsy-katalógus 22. 42. tétel. A méretdatából is látható, hogy az Oltványi-kéziratból és nem a tárgyleíró kartonból dolgozott az összeállító.

37 MNB Mb. Ezúton köszönöm dr. Szücs György főigazgató-helyettes és Büki Barbara Mária, Békefi Eszter és dr. Nagy László – valamennyien az intézmény munkatársai – szíves segítségét az adatok megszerzésében.

38 Végvári L.: Munkácsy i. m. 316. 40.

39 Kérésre Fodor István zentai levéltár-igazgató kolléga nézett utána a házasság adatának, szívességét ezúton is köszönöm. Nagybecskereki Levéltár, Törökbecsei római katolikus házassági anyakönyv, 1860–1872. 76. (7. bejegyzés). Dudits Nicolaus medicinae doctor és Képe Ida házassága.

40 Harmadorvos a Pest városi közkórházban: Orvosválasztások. Gyógyászat 1. (1861) 23. sz. 480. (jún. 8.). HU-MNL-OL-D 217-IV-3. [Abszolútizmus kori Levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Egészségügyi kútfő, Gyógyászati kontárkodás, sarlatánság], 1866:8872.

11. kép – Oltványi-kézirat, 169/1.

12. kép – MNG ÖvD Targetarton

13. kép – Végvári-katalógus. Nr. 41.

Az Oltványi-kézirat a 104. szám alatt vette fel a portré adatait: „Női arckép. Békéscsaba, 1862. (Malonyay: 1865). Olajfestmény, vászon, 57,5 × 72. Jelzés jobb alsó sarokban a már megszáradt festékbe belekarcolva: Munkácsy 1862 (A jelzés későbbi keletű). Dudits Andorné t. Bp. Kelenhegyi út 12/14.”⁴¹ A műleírás szerint: „Féljobbra forduló mellkép. Középen elválasztott sötétbarna haj, gyöngyös, csokordíszes fehér főkötő. Szembenéző kék szemek. Hamvas kék pruszlík, vékony arany zsinórozással, arany gombocskákkal. Fehér ingváll. Nyakában tüllfátyol. Fülében gyöngyfűggő. Irodalom: Malonyay 1898. 78. l. Malonyay 1907. I. 116. l.”⁴² Az adatlaphoz rakott fénykép hátoldalán ugyanezek az adatok szerepelnek, kiegészítve a Munkácsy-katalógus tételszámával (O. 1952. – 116. sz.). A Munkácsy-katalógus 116. tételszám alatt vette fel a Női arcképet, zárójelben megjegyezve, hogy az Dudits orvos feleségét ábrázolja, és ugyanazokat az adatokat tartalmazza, amit az adatlap, csak a tulajdonos lakcímét nem adták meg.⁴³

A kiállításhoz kapcsolódva Bényi László a helyszíni szemle során ezt a képet is megvizsgálta és még 1952-ben tárgyleíró karton is készült a festményről. Eszerint a „Női arckép (Dudits orvos felesége)” 72 × 57,5 cm volt, leírása: „Fekete hajú fiatal asszony. Szembenéz. Arany zsinórozású világoskék selyem derék, rövid tüll-ujjakkal. Ezüst színű fejdísz. Sötét háttér. Bekarcolt jelzés jobbra lent: Munkácsy 1862.”⁴⁴ Nem készült egyidejűleg fényképfelvétel a festményről. A tárgyleíró karton ugyanakkor tartalmaz egy fényképet arról a Munkácsy-képről, amelyet alább majd Vidovszky Matildnál ismertetünk. A kép kartonra kerülésének ideje, oka ismeretlen, de valószínűsíthető, hogy ez a kép tévesztette meg Végvári Lajost a katalógusa összeállításában. Az 1956. évi műbírálat alkalmával a képről csak annyit jegyeztek fel, hogy „Munkácsy Mihály jelzett képe”.

41 Oltványi-kézirat, 169/1–2. Az eredetileg gépelt 1865-ben az 5 kézzel át van javítva 2-re, majd kiegészítve: (Malonyay: 1865).

42 Malonyay Dezső: Munkácsy Mihály élete és munkái. I–II. Bp. 1898; Malonyay Dezső: Munkácsy Mihály. Bp. 1907.

43 Munkácsy-katalógus, 37. 116. tétel.

44 MNG MvD, Munkácsy Mihály: Női portré (Dudits orvos felesége).

45 <http://www.fotomuzej.com/atelje-julius-miliot.219.html> (elérés ideje: 2022. október 10.).

14. kép – Képesy Ida (balra) és Képesy Vilma (jobbra) az 1860-as évek legelején, Julius Milliott festő és fényképész felvétele (magántulajdon)⁴⁵

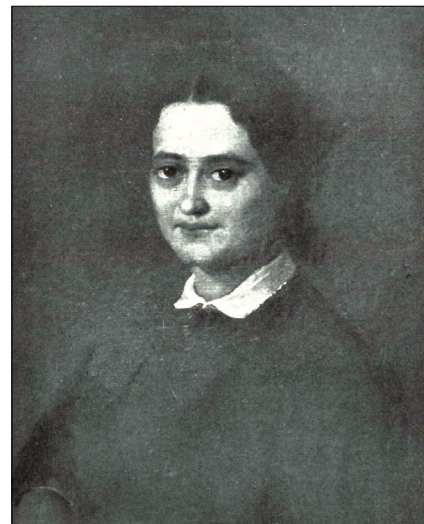
15. kép
A fénykép nagyítása

A Végvári-katalógusba is bekerült az orvos feleségének arcképe: „41. Dudits orvos feleségének képmása. Békéscsaba, 1865 (O. 116. sz.). Olf., vászon, 72 × 57,5. J. l. j.: Munkácsy 1862 (később bekarcolva). Dudits Andorné. Bp.”, és a XIII. táblán a festmény fekete-fehér reprodukcióját is közreadta, ami azonban valójában Vidovszky Matild arcképe volt.⁴⁶

46 Végvári L.: Munkácsy i. m. 316. 41.

16. kép – Oltványi-kézirat, 180/1.

17. kép – Végvári-katalógus. Nr. 41.
(mint Duditsné)

18. kép – Végvári-katalógus. Nr. 45.

A képezonosítást a fenti adatokon túl az is jelentős mértékben segítheti, ha az ábrázolt személyről a megfestéssel közel egyidőben készült fénykép a rendelkezésre áll. Bár ebben az időszakban erre nincs túl nagy esély, de a családi fényképek között fennmaradt Képeßy Ida és húga, Vilma egész alkalos felvétele, a fényképész szakirodalom által ismert működési ideje és területe alapján az 1860-as évek elejéről.

Vidovszky Matild arcképe

Az Apponyi grófok uradalmi tisztje (kasznárja), a felvidékről származó, Békéscsabán letelepedett Vidovszky János (1797–1866) és felesége, Urszinyi Karolina (1807–1863) házasságában kilenc gyermek született, nyolc fiú, akik közül öt megérte a felnőtt kort, illetve egyetlen lány, Matild (1834–1868).⁴⁷ Ő kétszer ment férjhez. Előbb igen fiatalon Lehoczky Viktor (1828–1875) színész felesége lett 1852-ben – 1853-ban András Zsigmond János, 1858-ban Endre nevű fiuk született –, tőle elvált 1863-ban.⁴⁸ 1867 nyarán Kaprinay Gáborhoz ment feleségül, Ferenc nevű gyermekük 1868-ban született, aki édesanyját hamarosan elvesztette. A Vidovszky család közvetlen szomszédja volt Reök Istvánnak Békéscsabán, a gyermekek jó barátai lettek Munkácsy Mihálynak, aki a feleséget harmadik anyjaként tisztelte.⁴⁹

A szakirodalom szerint Munkácsy 1865 decemberében, a Dudits-házaspár arcképének elkészítésével egyidőben kapta a megbízást, hogy az idős Vidovszky szülőket és a velük akkor

otthon lakó lányukat lefesse. Ez azonban pontosításra szorul, mert a feleség 1863. november 13-án gutaütésben meghalt. Az ő arcképét legfeljebb fényképről készíthette el a művész, ma is ismert a házaspár idős kori fényképe.⁵⁰ Vidovszky János 1866-ban, Matild 1868-ban hunyt el. A három portré Matild bátyjához, Jánoshoz (1833–1899), később testvéröccséhez, Ferenchez (1845–1930) kerülhetett, tőle pedig lánya, Ida Julianna (1892–1974) örökölhette, aki 1912-ben Békéscsabán házasodott össze Veress Jenő (1884–1953) törvényszéki jegyzővel. 1935-ben a családtagok úgy állapodtak meg, hogy – Vidovszky Ferenc óhajának megfelelően – a Munkácsy-képek mindig a család legidősebb – szülők a legidősebb, Matild a korban következő, Vidovszky nevet viselő – férfitagjainál legyenek, ezt hasonló szellemben rögzítették 2002-ben.⁵¹

Az Oltványi Imre által összeállított anyagban ennek a képnek az eredeti katalógusszáma 157., a műleírásnál az alábbi adatokat tüntették fel: „Vidovszky Matild arcképe. Békéscsaba, 1865. Olajfestmény, vászon, 42 × 33. Jelzés nélkül. Dr. Veres Jenőné tul. Békéscsaba. – Az ábrázolt Vidovszky Ferencnek, M. M. ifjúkori barátjának nővére. – Derékkép. Kissé balra forduló test, szembenéző arc. A haj, a szem sötétbarna, a ruha fekete és kihajló fehér gallér, piros pettyes nyakék (?), piros fülbevaló.”

A műleírás ugyancsak tartalmaz egy Munkácsy-levelet az 1870-es évekből: „M. M. 187... Rue Legendre 6. sz. parisi lakásáról a képre nézve az alábbi levelet írta Vidovszky Jánosnak Békéscsabára:

»Kedves Vidovszky úr!,
Nem tudom, ráösmer-e a rég ígért arcképre, mit azonban alig küldhettem volna előbb, mert egy restaurátornak adtam volt egy kicsit megtisztítani, és a huncut mostanig tartotta magánál.

47 A család tagjainak életrajzi adataira l. a Family Search oldalán elérhető, általam is adatokkal kiegészített családfát: <https://www.familysearch.org/tree/pedigree/fanchart/GH9K-VFX> (elérés ideje: 2022. október 10.).

48 Matild 1863 őszén kérte az evangélikus egyházi törvényszéket, hogy miután római katolikus férjétől a katolikus hitelvek szerint a szentszék elválasztotta, a protestáns egyház elvei szerint is mentesítsék a házassági kötelék alól. Bányai Evangélikus Egyházkerület jegyzőkönyvei, 1863. szeptember. (Elérhető a Hungaricana Közgűjteményi Portálon).

49 Czeglédi I.: Munkácsy i. m. 16., 31–32., 112–113.

50 Czeglédi I.: Munkácsy i. m. 32. 4. kép (magántulajdon).

51 A kézirat elkészítésekor levélben kerestem meg a Vidovszky családot a Munkácsy-képekre és különösen Matildra vonatkozó információkat kérve. Ezúton köszönöm Vidovszky Ferenc, Németh Ákos, dr. Réthy Imre és dr. Perneczky László szíves adatközléseit.

Szerettem volna egy kicsit átfesteni a fejet és ez egész képet, de alig tehettem volna a hasonlatosság kockáztatása nélkül, így még legalább annyi hasonlatosság van benne, hogy emlékeztet a mindnyájunk előtt oly drága eredetire s engem különösen emlékeztet azon időkre, midőn oly szívélyes fogadtatásban részesültem kedves családjuk körében, amit soha nem felejtetek el.»

A festményről készült fekete-fehér fénykép hátoldalán az alapadatok ismétlődnek, valamint a Munkácsy-katalógusban kapott tételes szám (O. 1952. – 163. sz.).⁵² Az itt említett Vidovszky János Matild bátyja, a legidősebb fiú volt. A Munkácsy-katalógus a műleírás adatait – beleértve a Munkácsy-levellet is – tartalmazza.⁵³

A Végvári-katalógus az Oltványi-anyagban található fényképet Dudits Miklósnéhoz kapcsolja (41. tétel), de felvette a katalógusba Vidovszky János és felesége (42–43.) mellett Vidovszky Matild portréját is (45.): „Vidovszky Matild arcképe. Békéscsaba, 1865 (O. 163. sz.). Olf. vászon, 42 × 33. J. n. Dr. Veres Jenőné, Békéscsaba. (Munkácsy levelét 1887-ből közli Oltványi a 163. kat. számmal)”.⁵⁴

Az elmúlt több mint 60 év során nem kapott figyelmet az, hogy a Végvári-katalógusban 41. sorszám alatt közölt „Dudits Miklósné” és a 45. sorszám alatt közölt „Vidovszky Matild” láthatóan ugyanazt a személyt ábrázolja két eltérő festményen. A fenti adatok alapján egyértelmű, hogy mind a kettő Vidovszky Matild portréja.

A Magyar Nemzeti Galéria Örökségvédelmi Dokumentumtárában ez a kép védettként szerepel a nyilvántartásban, a valószínűleg a Munkácsy-kiállítás alkalmával készített – és a tárgykartonra is rákerülő – műtárgyleírás szerint: „Sötét, bitumen alapozású háttér előtt enyhén jobbra forduló, szembenéző, fekete hajú fiatal nő mellképe. Sötét ruháját kis fehér tüllgallér szegélyezi, elől piros kövekkel kirakott melltüvel. Fülében ugyanilyen fülbevaló. Az asztalon nyugvó jobb karjának kézfeje könnyedén csüng alá. Jelzés nem látható.” A kép mérete 42 × 33,8 cm, 1972 óta védett.

A kit ábrázol? kérdését véglegesen eldönti az a – kéziratom véglegesítése előtt tudomásomra jutott – tény, hogy a Vidovszky család Munkácsy Vidovszky-portréit (szülők és Matild) 2020 nyarán a Munkácsy Mihály Múzeumban letétként helyezte el.⁵⁵ Az akkor készült sajtófotón is jól azonosítható Vidovszky Matild portréja, amely megegyezik az Oltványi-kézirat fényképével, és erről a képről közölt reprodukciót Végvári Lajos is, csak tévesen Dudits orvos felesége arcképeként határozta meg.

Reök Lujza

Munkácsy Mihály anyai ágán az első ismert felmenője dédapja, Reck Pál (1729–?), akinek Knöbel Zsuzsannával kötött házasságában 11 gyermek született.⁵⁶ A hatodik gyermekük, Gottlieb, később Teofil (1769–1849) volt a szabolcsi ág, a kilencedik gyermekük, István (1775–1850), a pesti ág első generációja.

A szabolcsi ág Reök alakban írta a családnevet, Teofil hét gyermekének egyike volt Cecília (1812–1850), Munkácsy Mihály édesanyja, és István (1815–1877), aki az elárvult unokaöccsét magához vette. Testvérük volt Lajos (1806–1887), akinek Járóssy Júliával kötött házasságában négy leánygyermek, Sarolta (1846?–1901), Ilona, Irén és Gabriella született, ez a család Pécssett lakott. 1865-ben az egész családot, tehát a két szülőt és a négy leányt is megfestette a náluk vendégeskedő Munkácsy Mihály.⁵⁷

A pesti ág Röck alakban írta a családnevét, Istvánnak tíz gyermeke volt, közülük ifjabb István (1813–1882) gépgyáros idején emelkedett fel igazán a család. István felesége Enslin Erzsébet (1824–1859) volt, hat gyermekük született, a legidősebb volt Ludovika Katalin Krisztina (1846–1929), akit a családban Lujzának hívtak, majd négy fiú után született Paula (1854–1919). Istvánnak volt egy Lujza (1815–1859) nevű testvérhúga is. Röck István 1863-ban otthonába fogadta a Gerendásról Pestre kerülő Lieb Mihályt, aki kezdő festőként megfestette a legkisebb gyermek, Paula portréját. Röck Lujza 1872-ben feleségül ment Hollerung Károly (1841–1918) modori evangélikus lelkészhez, e házasságban három gyermek született: Károly (1874–1938) – felesége Szandtner Ilona –, Lujza és Gábor (1876–1960). István bátyja volt Henrik (1811–1866), akinek leányát, Erzsébetet (1844–1902) Munkácsy lefestette 1864 körül.

Mindezeket figyelembe véve az anyai ág családtagjairól készült korai Munkácsy-portrék úgy összegezhetők, hogy a nagyszámú családról csak igen kevés, a pécsi Reök családról hat, a pesti Röck családról – a gyáros István kisebbik lányáról és unokahúgáról – kettő arcképet festett a fiatal művész.

Végvári Lajos a Munkácsy-monográfiája képkatalógusába egy másik családtagról készült arcképet is felvett Reök Lujza portréjaként, amelyhez fényképet is közreadott: „Reök Lujza képmása. 1864. Olf. 68 × 54. J. l. j.: Munkácsy M. 1864. Özv. Hollerung Károlyné, Modor. Takács, 91.”⁵⁸ Az általa hivatkozott szerző, Felvinczi Takács Zoltán az 1866-ban Pesten tartózkodó Munkácsy arcképeit elemezve úgy vélte, hogy „valami lehelletszerű finomság jellemzi e festményeket, ami arra vall, hogy a művész akkor a női szépségben különös festői

52 Oltványi-kézirat 180/1–2.

53 Munkácsy-katalógus 47. 163. tétel.

54 Végvári L.: Munkácsy i. m. 316–317. 40., 45.

55 Három új Munkácsy-festményt ajánlott fel a Vidovszky család. Librarius, kortárs kult magazin, 2020. augusztus 3. <https://librarius.hu/2020/08/03/harom-uj-munkacsy-festmenyt-ajanlott-fel-a-vidovszky-csalad/> (elérés ideje: 2022. október 10.). Ezúton köszönöm Gyarmati Gabriella művészettörténésznek az e tárgyban folytatott levelezésünk során nyújtott szíves szakmai segítségét. A későbbiekben érdemes vizsgálni a kép tulajdonlástörténetét, a két festmény létrehozásához szükséges adatokat, valamint azt, hogy Végvári tévedéséről volt-e tudomásuk?

56 A családtagokra részletes adatokat és leszármazási táblákat közöl Czeglédi Imre: Munkácsy ősei és rokonsága. Békéscsaba 2001 (és 2007) az itt összegzett információkat abból a műből merítettem.

57 A hat kép létezésére – Felvinczi Takács Zoltán 1924. évi cikkét idézve –, illetve a modern kori aukciós műtárgyleírás felületességére hívta fel a figyelmet a RumNapló blog 2019. május 14-i bejegyzése: Reök vagy Jankovich? Avagy rejtélyes masnik egy ifjú hölgy százötvenöt esztendő toalettjén (https://rumnaplo.blog.hu/2019/05/14/reok_vagy_jankovich_avagy_rejtelyes_masnik_egy_ifju_holgy_szaszotvenot_esztendos_toalettjen, elérés ideje 2022. október 10.). Vö. ehhez Pusztai József: Munkácsy Mihály Pécssett. Dunántúli Napló 31. (1974) 47. sz. 8. (febr. 17.).

58 Végvári L.: Munkácsy i. m. 316. 20. tétel.

19. kép – Végvári Lajos Munkácsy-katalógusának VII. táblája Reök Irén (22. tétel) és „Reök Lujza” (20. tétel) képmásával

problémát keresett”. Az e stílushoz tartozó alkotások közül háromról emlékezett meg, köztük arról, amelyik „özv. Hollerung Károlyné Röck Lujza leánykori képmása, mely most az ábrázolt tulajdonában van a Pozsony megyei Modorban. A festményt magát nem ismerem, csak annyit tudok róla Hollerungné úrasszony szíves közlése folytán, hogy művészrokona félalakos képet festett róla, magyar ruhában, és a kép nagysága 68 × 54 cm.”⁵⁹ Mai szemmel nézve kicsit merésznek tűnik egy festmény leheletfinomságáról vélekedni úgy, hogy annak csak méretét ismerjük. Egyértelmű ezek alapján, hogy Végvári Takács leírását vette fel a katalógusába, és ahhoz hozzárendelt egy magyaros ruhában lévő félalakos képet, amelyet bizonyára csak fényképen látott az Oltványi-kéziratban, és amely éppen „adat nélkül” volt, mert a kiállításkor felvett tárgykartonon Dudits Miklósné lapjára Vidovszky Matildot ragasztotta valaki.

Végvári téved a személy nevében, mert Lujza a pesti ághoz tartozott, ezért családnéve helyesen Röck. A kép paraméterei (méret, keletkezés éve, irodalom) és annak szöveg-, pontosabban képkörnyezete azt a téves képzetet kelti, mintha a személy és a kép a pécsi Reök családról készített festményekkel volna valamilyen összefüggésben. A képtulajdonos megnevezése is pusztá átvétel, nincsen arra figyelemmel, hogy ő már 1929-ben elhunyt.

Végvári adatait átvette a későbbi szakirodalom (Czeglédi Imre), és 2019-ben ezekre hivatkozva készült az a fentebb említett műtárgytanulmány Hársfalvi Magdolna tollából, amely még inkább „kőbe véste” a kép címét és tárgyát.

Nem könnyíti meg a tévedés belátását, hogy Röck Lujza azonosításához két fényképet is ismerünk róla: egyik a portré keletkezésével közel egyidős, de minősége miatt értékelhetetlen, a másik pedig fiatal házasként ábrázolja, és azon a fényképen valóban hasonlít a festményre.⁶⁰ Sajnos a ma már idős Munkácsy-kutató nem vállalkozott arra, hogy a könyvében megjelent reprodukciók alapjául szolgáló eredeti fényképek tulajdonosát és lelőhelyét jegyzeteiben felkuta-ssa, ezért ezek összehasonlító vizsgálatára nem kerülhetett

20. kép – Röck Lujza és Hollerung Károly 1872-ben
(Czeglédi I.: Munkácsy ősei i. m. 64.)

sor.⁶¹ Ezeket a fényképközléseket Hársfalvi is hasznosította műtárgytanulmányában.

Konklúzió

Munkácsy Mihály 1865 végén – tanulmányaihoz gyűjtve támogatást – több tehetős békéscsabai lakos, így a Vidovszky család három és a Dudits család két tagjának arcképét festette meg. A Dudits házaspár portréi a család tulajdonában voltak 1956-ig, azt követő sorsuk 2019-ig ismeretlen. Vidovszky Matild és szülei portréja máig a családtagok tulajdonában van. Esek a festmények az 1952. évi Munkácsy-kiállításon szerepeltek, bekerültek a katalógusba, Oltványi Imre kéziratot anyagában még fénykép is található azokról. Az ekkor tartott helyszíni szemle és a nyomában még az évben elkészített tárgykartonokon a festmények leírása megtalálható, de tévedésből Vidovszky Matild portréjának fényképét ragasztották fel Dudits Miklósné portréjának kartonjára.

Ez vezethetett oda, hogy Végvári Lajos rossz képet közölt katalógusában Dudits orvos felesége tételénél. A szerző még egy hibát vétett: a Felvinczi Takács Zoltán által említett – de nem is látott! – „Reök Lujza” festményt – egyébként mint épp e cikk megírásakor kiderült, jogosan – létezőként vette fel a

59 Felvinczi Takács Zoltán: Jegyzetek Munkácsy ifjúkorához. Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei. III. 1921–1923. Bp. 1924. 81–95.

60 Czeglédi I.: Munkácsy ősei i. m. 61. és 64.

61 A jobb minőségű képek megszerzése érdekében megkerestem a Reök család egyik tagját, Reök György Abát, aki a család történetével foglalkozik. Igen kellemes hangú levelezésünket akkor is köszönöm, ha végül jó fényképeknek nem jutottunk a nyomára. Az ő tájékoztatása szerint Munkácsy Reök István unokaöccse, Reök Iván felségét, Kelemen Idát két alkalommal is megfestette, ő pedig az ő dédanyja volt.

21. kép – Munkácsy Mihály: Dudits Miklós orvos felesége, Képesy Ida, 1865 (Magántulajdon)

katalógusába. Mivel Duditsné kartonján már Vidovszky Matild képe volt, Végvári az adat nélküli, magyaros ruhába öltözött ifjú menyecske képét – stiláris hasonlóságot észlelve a pécsi Reök család lánytagjainak arcképével – illusztrációként csatolta „Reök Lujza” katalógusbeli adatához.

Mindezek alapján kijelenthető, hogy Dudits Miklós orvos és felesége, Képesy Ida Munkácsy Mihály által festett arcképe megvan. Összetartozásukat bizonyítja az egységes stílus, az egymás felé fordult alakok, a képek azonos mérete. Bár a házaspár húsz évi házasság után 1884-ben elvált, de képeik még hosszú ideig együtt függtek Dudits Andor műtermében. A Pákh Imre-gyűjteményben a festőművész korai életművéből ez a két festmény található, ezért a Munkácsy Alapítvány vándorkiállításain „Reök Lujza” és Dudits Miklós képét eddig is együtt tették ki. A fent mondottak alapján – a képaláírások pontosításával – ez a kiállítási szempont immár kiértelt koncepció alapja lehet.⁶²

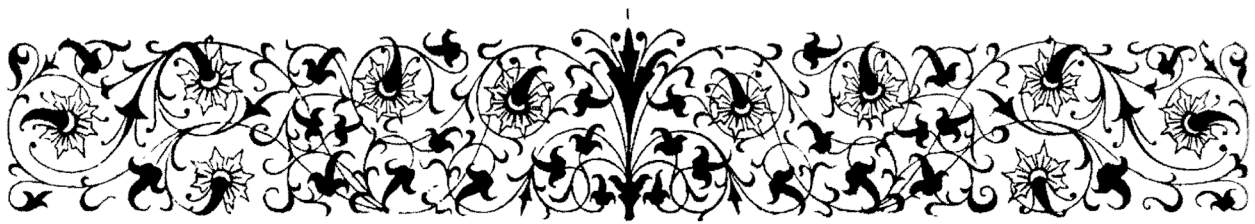
⁶² Egy kérdés még elvarrandó, legalább lábjegyzetben. Dudits Miklósné portréja jelzett és datált, az 1952. évi olvasat szerint 1862-re, a képet leírók azt is feltüntették, hogy a „Munkácsy” felirat későbbi keletű bekarcolás a már megszáradt festékbe. A 2019-ben előkerült képen az évszám jól olvashatóan 1864. A jelzetek és a dátumok eredetisége, hitelessége a művészettörténet számára is egy problémás terület, azokat perdöntő bizonyítékként csak igen körültekintő vizsgálatok alapján lehet felhasználni. Éppen ezért ennek az elemnek nem szenteltem különös figyelmet, bízva abban, hogy azt majd az ahhoz értők fogják értékelni.

22. kép – Munkácsy Mihály: Dudits Miklós orvos, 1866 (Magántulajdon)

23. kép – Munkácsy Mihály: Vidovszky Matild, 1865 (Magántulajdon, letét a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban)

WEISZ BOGLÁRKA

Kassa város középkori pecsétjei*

Medieval seals of the city of Košice

As a *hospes* settlement and later as a city, Košice used several types of seals during the Middle Ages. The earliest seal of the city is lost to the past, and the seal that appears at the beginning of the 14th century is only known to have been a circular small seal. The great seal is dated from the mid-14th century and depicts St Elizabeth in the middle of the triple altar. This great seal was used until the first half of the 15th century. In 1369, in the first coat of arms of the town, the seal design of the *sigillum secretum* and *sigillum missivum* is defined: a blue stripe with three lilies on the top and four red and white incisions below. Following Sigismund's charter of 1423, an angel appeared above the shield. This seal began to be used as the great seal in the mid-15th century, while a three-ringed version appeared on the small seals without the angel, which were used as *sigillum missivum* or *sigillum secretum*. By the mid-15th century, the three-armed version was already being used as a great seal. The last change of seal took place in 1504, when all three types of seal were changed on the basis of the 1502 charter of arms.

Kassa, mint *hospes*település, majd pedig mint város¹ a középkor folyamán több pecsétet használt. Az első pecsét, avagy pecsétek a múlt homályába vesznek. Tutkó József 1864-ben levélben fordult a Magyar Tudományos Akadémiához, mely szerint rátalált a kassai levéltárban Kassa város eddig ismeretlen nagypecséjtjére, mégpedig 1245-ből. Tutkó kéziratához Klimkovits Béla kassai rajztnárral készítettett rajzot, illetve a maga által vett gipszmásolatot is csatolta (1. kép). Tutkó szerint IV. Béla Kassát szabad királyi várossá tette, ezért a „kassaiak azzal örökölték Béla adományát, hogy első polgári nagy pecsétjökbe fejedelmök huga (az 1235-ben szentté avatott) Erzsébet képét, azon jelenetben, mikor a szegényeknek alamizsnát oszt, ily körirattal: «S t. E l i s a b e t S i g i l l u m C i v i u m d e C a s s a» vésették ki.” Tutkó szerint „Sz. Erzsébet e pecséten gót stylű oltáron áll, ékített fővel s hölgymenyéttel bélelt felöltönyben. Ennek gallérja elül két csattal van összekapcsolva. Bal kezével öléhez támasztja azon pénzes zsaccskót, melyből jobbjával a szegényeknek alamizsnát osztogat. Az oltár háttérében csillagos ég. A gót oltárt jobb és bal felől tornyok takarják. E tornyokban két kis oltár van, melyeken kiterjesztett szárnyú angyalkák harangoznak.

1. kép – Klimkovits Béla rajza Kassa város legkorábbi pecsétjéről (1245). (A Felsőmagyarországi Múzeum-Egylet Évkönyve 4. [1882] 161.)

* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont (BTK) „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport (LP2015-4/2015) vezetője, a BTK Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa (weiszboglarka@btk.mta.hu). A kutatás az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által kibocsátott TKP 2021-NKTA12 sz. támogatói okirat alapján valósult meg.
1 Vö. Zsoldos Attila: Kassa útja az 1347. évi kiváltságolásig. Szerk. Hajdú Mária – Bartoš Martin. Kassa 2014. 31–47.

A paizsban a tornyokon túl eső részét, valamint a főoltár fölötti mezejét is, lombos diszitmények ékítik.” Jóllehet Tutkó szerint e pecsétre már egy 1290-ben kelt oklevélen is rá lehetett ismerni (nem egy 1245. évin, ahogy annak eredetét feltételezte), a rajzot és a gipsznyomatot mégis egy 1378. évi

2. kép - Kassa város 1378. évi oklevélén függő pecsétje

oklevélén függő pecsét alapján készítette, illetve készítette el. Tutkó ugyanakkor megjegyezte azt is, hogy kispecsétje is volt Kassának, ennek azonban nagyon kevés lenyomata van.² Ami az 1378. évi oklevelet illeti, ma is megtalálható Kassa város levéltárában,³ de ma már nem teljes a függő pecsét rajta (2. kép). A pecsétre még a későbbiekben visszatérek, szükséges azonban a Tutkó által adott időpontok magyarázata. Ebben segítségünkre van, hogy Tutkó munkája 1880-ban bekövetkezett halála után 1882-ben *Kassa szab. kir. város pecsétjei és czímereinek fejlődési történetéhez* címmel megjelent,⁴ és itt részletesebben olvashatunk véleményéről, valamint a lábjegyzetek az általa felhasznált irodalmakat és a forrásokat is fenntartották a számunkra. Tutkó vélhetően azért eredeztetett 1245-ből a pecsétet, jóllehet ő maga ilyen forrást és pecsétet nem ismert, mert véleménye szerint ekkor rakták le alapjait a Szent Erzsébet templomnak,⁵ amelyről biztosan csak azt tudjuk azonban, hogy 1284-ben már állt.⁶ Mivel a kassaiak 1249-ben vagy nem sokkal 1249 előtt jutottak hozzá *hospes*-kiváltságukhoz,⁷ annak megszerzését követően már valóban feltételezhető a pecséthasználata, így lehetséges, hogy Tutkó

nem is tévedett igazán az évszám megadásában, bár a leginkább helyes megállapítás az 1249 vagy azt nem sokkal megelőzően lehetne, az azonban, hogy ez már az általa is közölt erzsébetes pecsét volt-e, kérdéses. Tutkó szerint ezen erzsébetes pecsétre egy 1290. évi oklevélén rá lehet ismerni, igaz, eléggé rongált állapotban maradt fenn.⁸ Tutkó az oklevélhez az Archivum Secretum C. Ecclesia 38. jelzetet adta meg. Ezen a jelzeten ma valóban van egy 1290. évi oklevél, azonban egyrészt nem az eredeti példány, hanem annak 1382. évi átírása, másrészt az 1290. évi oklevél kiadója András egri püspök volt, az 1382. évi pedig Imre egri püspök, akinek szinte ép pecsétje is megtalálható az oklevélén, azaz sem az 1290. évi, sem az 1382. évi oklevelet nem Kassa városának pecsétje hitelesítette. Az 1290. évi oklevél szerint András egri püspök a kassaiak kérésére a kassai plébániát kivette az esperes joghatósága alól, és megengedte, hogy a kassai plébános ítélkezzen a lelki ügyekben, ha a tudása nem volna elegendő, akkor pedig a püspökhöz fordulhatott segítségért. András egri püspök 1290. évi oklevelét Wynandus kassai plébános kérésére erősítette meg Imre egri püspök 1382-ben.⁹ Ma a kassai levéltárban nem találunk olyan okmányt, melyet a város adott volna ki 1290-ben. A 15–16. században még létezhetett egy 1290. évi privilégium a fentebbi tartalommal, amit L1. számon tartott nyilván a Scheutlich-inventárium,¹⁰ az oklevél kiadóját sajnálatos módon azonban az sem adja meg,¹¹ de nem kétkedhetünk benne, hogy az András egri püspök volt, hiszen ilyen kiváltságot csak ő biztosíthatott. Ráadásul, ha figyelembe vesszük az 1382. évi megerősítő oklevél szövegét, mely szerint András püspök oklevelének megerősítését a kassai plébános kérte, akkor valóban csak arra gondolhatunk, hogy az inventárium által is nyilvántartott 1290. évi oklevél kiadója András egri püspök lehetett. Abban bizonyosak lehetünk, hogy az Anton Schwartzbach által 1756-ban összeállított *Tabularium metropolitanae in Superiori Hungaria regiae et liberae civitatis Cassoviensis I.* már nem tartalmazott 1290. évi oklevelet,¹² azaz ekkor már nem volt meg a levéltárban, így Tutkó nem láthatta az 1290. évi oklevelet,¹³ ahogy Kassa város erzsébetes pecsétjének rongált változatát sem azon.

Egy, az Árpád-korban használatos pecsétre hívja fel a figyelmet az előbb említett Scheutlich-inventárium, mégpedig a pecsétekről és címerekről (*Littere super sigilla et clenodia*) szóló oklevelek lajstromát adó részben. Scheutlich a címerleveleket veszi sorra, a felsorolás előtt azonban, nem számozva, azaz nem oklevélre utalva, egy feljegyzés áll: „az első

2 Budapesti Szemle 19. (1864) 61–63. sz. 357–358.

3 SK-AMK-AS- Collectio Schwartzbachiana 8. [Archív mesta Košice, Archivum secretum]

4 Tutkó József: Kassa szab. kir. város pecsétjei és czímereinek fejlődési történetéhez. A Felsőmagyarországi Múzeum-Egylet Évkönyve 4. (1882) 35–41.

5 Uo. 36–37.

6 Vö. SK-AMK-AS-C48.

7 A szinai vendégtelpepek 1249. évi kiváltságlevelében IV. Béla engedélyezte, hogy ők a király kassai hospeseinek szabadságai (libertas) szerint éljenek, ahogy azt a kassaiaknak a király által adott kiváltságlevelé tételesen elmondja (in eorundem privilegio nominatim per singula et articulatum expressis). Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I–II. Ad edendum praeparavit Richard Marsina. Bratislavae 1971–1987. II. 222–223. – Mindez arra utal, hogy ezt megelőzően jutottak hozzá a kassaiak hospeskiváltságukhoz. Erre részletesen lásd Zsoldos A.: Kassa útja az 1347. évi kiváltságosság i. m. 31–33.

8 Tutkó J.: Kassa szab. kir. város pecsétjei i. m. 38.

9 SK-AMK-AS-C (Parochia 38). – Ezt a megerősítést írja át a jászói konvent 1414-ben. HU-MNL-DF 209 983. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény].

10 A Tutkó által megadott jelzeten lévő 1382. évi oklevél hátlapja szerint az inventárium L4 számon jegyzett oklevelének felel meg, és valóban, a második L4 számon megadott oklevéllel azonosítható is. SK-AMK-Scheutlichov-Elenchus iurium et privilegiorum Cassoviensis-fol. 26r.

11 SK-AMK-Scheutlichov, Elenchus fol. 26r.

12 Vö. SK-AMK Anton Schwartzbach, Tabularium metropolitanae in Superiori Hungaria regiae et liberae civitatis Cassoviensis I.

13 Tutkó 1347-ből és 1352-ből származó okleveleket is megemlített rongált pecsétekkel, de ilyeneket sem találunk ma a kassai levéltárban. Tutkó J.: Kassa szab. kir. város pecsétjei i. m. 38.

pecsét, ami kassai okleveleken látható, ágon egy lilium volt, a falu már létezik 1292-ben” (*Primum sigillum visum in litteris Cassoviensis erat in ramo lilium unum, villa adhuc existens. Anno 1292*).¹⁴ A feljegyzés és annak értelmezése nehézségekbe ütközik.¹⁵ Először is, nem mondja meg, hogy melyik oklevélén látható az általa leírt pecsét, csak annyit árul el, hogy kassai okleveleken. Így csak abban lehetünk biztosak, hogy 1369 előtti oklevelekről lehet szó, hiszen a következő bejegyzés I. Lajos 1369. évi címeradományozó oklevele. A pecsétkép leírása azt egyértelműen bizonyítja, hogy nem az erzsébetes nagypecsétre gondol, megjegyzem, annak létezését rejtélyes oknál fogva nem is rögzíti, holott számos példánya ma is látható a levéltár anyagában. Ahogy az általa „liliumosnak” vélt pecsétet leírta, úgy a jelentősnek tekinthető, a város által hosszú évekig nagypecsétként használt erzsébetes pecsétről is megemlékezhetett volna, jöllehet, ennek adományozására vagy engedélyezésére vonatkozóan a város oklevéllel nem rendelkezett. Ami magát az inventárium által leírt pecsétképet illeti, – „ágon egy lilium” – annak megjelenését nem igazán lehet magyarázni az Anjou-kort megelőzően, amikor a lilium az Anjouk családi címeréből a város címerébe került.¹⁶ A nagypecsétből kiindulva Erzsébethez köthető szimbólumot sokkal inkább várnánk a kispecséten, mert csak az lehet az a pecsét, amire az inventárium utal. Erzsébetet többnyire rózsákkal a kötényében vagy kosarában ábrázolják. Ennek eredete az a legenda, mely szerint, amikor Erzsébet a szegényeknek vitt élelmet, ajándékokat, apja (más legendák szerint férje vagy apósa) megállította, és Erzsébet annak kérdésére, hogy mit visz kosarában, tartva attól, hogy esetleg megtilthatják neki a jótékonykodást, így válaszolt: rózsákat. Amikor megmutatta, a kenyerek helyett illatos rózsák voltak kosarában. Ha a legendára és a nagypecsét ábrázolására gondolunk, akkor az, amit eddig „lilium”-ként azonosítottak, nem lehetne más, mint rózsák. Elismerve, hogy állításomat nem tudom bizonyítani, mégis lehetségesnek tartom, hogy az inventárium összeállítója tévedett, amikor az általa még látott szimbólumot liliumnak vélte, vélhetően a Kassa későbbi címerében megjelenő liliumok alapján, és az valójában rózsák voltak. Pecsét nélkül azonban ez csak egy feltételezés. Ami a bejegyzés második részét illeti – „a falu már létezik 1292-ben” –, azt indokolatlanul a „több oklevelet” emlegető első részhez kapcsolódóan értelmezni, az inventárium összeállítója minden bizonnyal csak olyan megállapítást kívánt tenni, hogy mikortól

3. kép – Kassa város legkorábbi fennmaradt pecsét töredéke egy 1321-es oklevélén

lehet a településsel számolni. Ha a levéltárban fennmaradt, általa ismert és lajstromba vett oklevelekből indulunk ki, akkor már érthetővé válik az 1292. év említése. 1292-ben a plébános, a kassai polgárok és az egri káptalan között a tizedfizetés ügyében létrejött egy megegyezés, melyet András egri püspök, illetve az egri káptalan foglalt oklevélbe.¹⁷ Ha elfogadjuk a bejegyzés második felének ezen értelmezését, akkor is az inventárium összeállítója a dátumban mindenképpen tévedett, mivel fentebb láthattuk, hogy egy 1290. évi oklevelet is ismer-nie kellett, melyben a kassai bíró és a polgárok szerepeltek. Sajnos, az inventáriumban szereplő évszámok számos esetben tévesek. Így például rögtön a címeradományozó oklevelek első dátumaként 1349-et adja meg, jöllehet I. Lajos oklevele valójában 1369-ben kelt.¹⁸

Kassa város pecsétjének ma ismert első nyoma egy 1321-ben kelt oklevélén látható. Az oklevél hátlapján egy kerek, 3,6 cm átmérőjű zárópecsét lenyomata látszik, a pecsétnek csak egy töredéke maradt fenn, melyből a pecsétképre vonatkozó információ nem nyerhető.¹⁹ (3. kép). A pecsét átmérője alapján azt feltételezhetjük, hogy ez a város kispecsétje (*sigillum minus*) volt. Ezen oklevél nem tartalmaz a megerősítésre vonatkozó feljegyzést, azaz *corroboratiót*, a későbbiekben azonban számos esetben találkozunk ilyennel, legkorábban 1347-ben. Igaz, ebben az esetben nem a kispecsét, hanem a nagypecsét kapcsoldódik a megerősítő záradék (*litteras nostras privilegiales nostri sigilli maioris appensione volumus roborari*)²⁰, ez ugyanakkor egyúttal arra is bizonyíték, hogy a város a nagypecsét (*sigillum maius*) mellett kispecsétet is használt ekkor. A pecsét nagysága alapján az 1321. évi oklevélén is,²¹ valamint töredékesen egy 1364. évin.²² Ez utóbbin maradt fenn a legtöbb rész e pecsétből, de még ez sem elégséges ahhoz, hogy bővebb leírást adhassunk róla, csak annyi állítható, hogy a pecsétnek körirata volt (4. kép). Ezt a pecsétet

14 SK-AMK-Scheutzlichov, Elenchus fol. 19r.

15 A feljegyzés hitelességét, mivel ily pecsétlenyomat nem ismert, Kemény Lajos kétségbe vonja. *Kemény Lajos: A kassai levéltár XVI-ik századi lajstroma. Magyar Történelmi Tár* 16. (1893) 383. – Kemény megjegyzi, hogy liliumos címerpajzs látható a Szent Erzsébet-templom északi kapujánál Szent Erzsébet feje felett, amit angyalok tartanak, de ezt nem tartja elégséges bizonyítéknak egy liliumos pecsét létezéséhez. Kemény egy későbbi munkájában pedig arra is kitér, hogy a kapu, és így a szobor is későbbi, ráadásul véleménye szerint az ábrázolás egy akantuszlevél, így a feltételezett liliumos pecséttel kapcsolatba sem hozható. *Kemény Lajos: Kassa város címerlevelei. Turul* 23. (1905) 167. – A feljegyzés hitelességét nem tartja valószínűnek Drahoslav Magdoško sem. *Drahoslav Magdoško: Samospráva mesta Košice v stredoveku. Košice* 2017. 156.

16 Bertényi Iván: Címerváltozatok a középkori Magyarországon. *Levéltári Közlemények* 59. (1988) 46.

17 SK-AMK-AS-3. és 4.

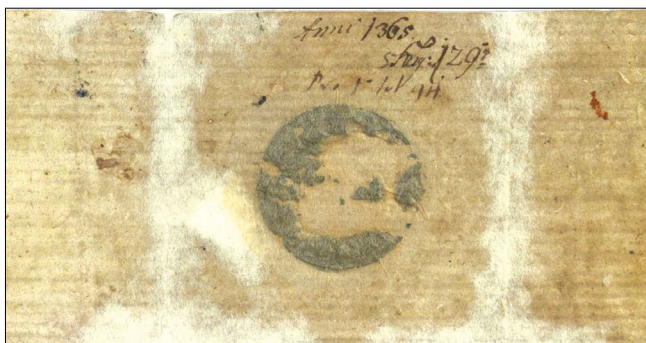
18 SK-AMK-Scheutzlichov, Elenchus fol. 19v.

19 HU-MNL-OL-DL 60177. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár]

20 SK-AMK-AS A 13. (Az oklevél csak átírásban maradt fenn).

21 HU-MNL-OL-DL 4774.

22 SK-SNA Konvent premonstrat v Lelese, Acta saeculi 1300 129. [Szlovák Nemzeti Levéltár, Leleszi konvent hiteleshelyi levéltára]

4. kép – Kassa város első (?) kispecsétje egy 1364-es oklevélen

egészen I. Lajos 1369. évi címeradományozó okleveléig használták, ezt követően azonban a kispecséten, vélhetően I. Lajos oklevelének megfelelően, változás figyelhető meg.

A nagypécsetet már bizonyosan használták 1347-ben,²³ erre utal a fentebbi megerősítő záradék, a legkorábbi fennmaradt pecsét azonban 1377. évi.²⁴ Ezen pecsétet használta a város 1381. március 20-án is, amikor nyolc másik várossal együtt elismerte I. Lajos lánya, Hedvig hercegnő és Vilmos osztrák herceg közötti házassági szerződést. Erről két, azonos tartalmú oklevelet állítottak ki, az egyiket latin, a másikat német nyelven. Kassa pecsétje csak a német nyelvű változaton maradt fenn,²⁵ a latinról leszakadt.²⁶ A pecsét 6 cm átmérőjű (fészekággal ált. 7,5 cm), *maiusculas* körirata: + S[ancta] • ELISABET • S • IGILLUM • CIVIUM • DE • CASSA •. A pecsét Erzsébetet a háromfülkés oltár közepén ábrázolja, amint a szegényeknek alamizsnát, kenyeret oszt,²⁷ a két szélső fülkében angyalok láthatók. Az oltár jobb és bal felén tornyok helyezkednek el, melyek a településre utalnak (5. kép). A függőpecsétes oklevelekben lévő *corroboratió*ban szinte kizárólag a következő, nagyobb pecsét használatát hangsúlyozó szöveggel találkozunk: *in cuius rei testimonium sigillum nostrorum Cassense maius presentibus est appensum*,²⁸ míg német nyelvű oklevélben: *habe wir das gröste unser Stat Ingesigil an disen brif gehangin* olvasható;²⁹ sajnos, a pecsét legtöbbször nem maradt korunkra. Utoljára egy 1405. május 23-án kelt oklevélen látható,³⁰ nem tudható, pontosan meddig használták. Az bizonyos, hogy 1442. október 13-án már egy másik

5. kép – Kassa város Szent Erzsébetet ábrázoló nagypécsetje egy 1377-es oklevélen

nagypécsetet használ a város,³¹ ami a korábbi, 1423 után használt kispecsétnek felel meg – erről részletesen később –, így a váltásra valamikor 1423 és 1442 között került sor, és az erzsébetes nagypécset ezt követően már fel sem bukkan újra.³²

A kassaiak 1369. május 7-én, a város első címereslevelében I. Lajostól arra kapnak jogot,³³ hogy „ezentúl a város titkos és elküldésre szánt pecsétjén (*in sigillo ipsius civitatis secreto et missivo*), és zászlaján a királyi címerből véve a pajzs formáját, felül tudniillik egy kék színű³⁴ csík vagy sor három lilium rajzával és alul négy vörös és egyannyi fehér sor van vágva”,³⁵ azaz a két kisebb pecsétjük címerképét határozza meg az uralkodó. Legkorábbi nyoma a pecsétnek egy 1375. évi oklevél hátlapján látható, melyből csak annyi állapítható meg, hogy a pecsétnek körirata volt, valamint a pajzs formája vehető ki,³⁶ ugyanez állapítható meg egy 1383. február 13-án kelt oklevél hátlapján fennmaradt részletből is.³⁷ Az 1400. január 18-án kelt oklevél hátlapján a pecséttröredékből kivehető, hogy a címerpajzs felett nem volt angyal, a köriratból a • CIVIV majd kihagyás után IS kihagyás és egy S vehető ki.³⁸ Egy 1412. évi

23 Az erzsébetes nagypécset használatának a pontos kezdete nem állapítható meg. – Jozef Novák szerint a 14. század elején, esetleg a 13. század végén készülhetett a pecsétnyomó. Jozef Novák: Slovenské mestské a obecne erby. Bratislava 1967. 125–126.; Jozef Novák: Erby miest vyhlásených za pamiatkovú rezerváciu. Bratislava, 1986. 51.; Jozef Novák: Pečate miest a obcí na Slovensku I. Bratislava, 2008. 472–473.

24 SK-AMK-AS Miscellanea 24.

25 At-ÖStA-HHStA Urkundenabteilung, Familienurkunden 242. 2. [Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv]

26 At-ÖStA-HHStA Urkundenabteilung, Familienurkunden 242. 1.

27 Más vélemények szerint pénzes erszényt tart a kezében és pénzt oszt. Lásd például fentebb Tutkó József leírását; Majláth Béla: Néhány városi pecsét. Turul 3. (1885) 137.; Wick Béla: Kassa története és műemlékei. Kassa 1941. 35.

28 Például 1377: AMK-AS- Miscellanea 24.; AMK-AS- Collectio Schwartz-enbachiana 5., 6., 7., 8., 9.; HU-MNL-OL-DL 6712.

29 SK-AMK-AS- Collectio Schwartz-enbachiana 43.

30 Uo.

31 HU-MNL-OL-DL 13690.

32 A szakirodalomban találkozunk olyan véleménnyel is, mely szerint 1504-ig használta a város nagypécsetjeként az erzsébetes pecsétet. Jozef Kírst: A legrégibb, városnak adományozott címer Európában. In: Kassa az európai történelem kontextusában. Szerk. Hajdú Mária – Bartoš Martin. Kassa 2014. 64.; Magdoško, D.: Samospráva mesta Košice i. m. 155.

33 Kassa város címeresleveleire lásd bővebben Kemény L.: Kassa város címerlevelei i. m. 167–172.; Darvas Mihály: Középkori városaink címereinek eredete és fejlődése. Budapest 1942. 38–41.; Bertényi I.: Címerváltozatok i. m. 46–48.; Jozef Kírst: Erb mesta Košice. Košice 1994.; Kírst, J.: A legrégibb, városnak adományozott címer Európában i. m. 64–71.

34 Vö. Darvas M.: Középkori városaink címereinek eredete i. m. 38–39.

35 SK-AMK-AS-SC-Cl.

36 HU-MNL-OL-DL 60359.

37 SK-SAL Pobočka Levoča, Magistrát mesta Levoča 6 B 14. [Átírtny archiv v Levoči]

38 SK-AMK-AS Collectio Schwartz-enbachiana 26.

6. kép – Zsigmond 1423. évi címereslevelére festett címerkép

oklevél hátlapján a lenyomat alapján látható, hogy sávozott, lilimos címer volt, mégpedig a pajzs feletti angyal nélkül, köriratból pedig egy E • vehető ki.³⁹ A legtöbb részlete a pecsétnek Kassa 1420. június 7-én kelt oklevelén maradt fenn. Itt jól látható, hogy a körirat + -tel kezdődött, és egy A betű is kivehető.⁴⁰ A későbbi kispecsét *maiusculás* körirata pedig arra utal, hogy a korábbi kispecsét köriratát vette át, így feltételezhető, hogy a körirat: + S[igillum] MINVS • CIVIVM CIVITATIS DE • CASSA volt, és ezt a fennmaradt körirattöredékek is alátámasztják. A pecsét 4,65 cm átmérőjű, azaz nagyobb, mint a korábban használt kispecsét, és mind a rányomott pecsét, azaz a titkos pecsét, mind a zárópecsét, azaz a *sigillum missivum* esetében ugyanakkora pecséttel kell számolni. Ez arra utal, hogy nem használtak ebben a korszakban két kisebb pecsétet (*sigillum secretum*, *sigillum missivum*). Az oklevelekben felbukkanó *corroboratiók* ezt a pecsétet nem nevezik sem „kisebb pecsét”-nek, sem „titkos pecsét”-nek, csak a város pecsétjének (*sigillum nostrorum*, *sigillum nostrorum Cassense*, *der Stat Cassa Ingesigel*) mondják.⁴¹

Újabb pecsétcserére Zsigmond 1423. évi címeradományozó oklevele után került sor, mely szerint „azt a címet, amit az oklevél felső részére festettek, a város elküldésre szánt és titkos pecsétjén (*in sigillo missili et secreto*), és zászlaján

7. kép – Kassa város angyalos nagypecsétje egy 1448-as oklevélen (Cehalia: Pelliones 12 8)

hordja”.⁴² (6. kép) A titkos- vagy kispecséten a pajzs fölött ekkor jelenik meg az angyal, a köriratot minden valószínűség szerint nem változtatták meg, azaz az a korábbi kispecsét köriratát kapta meg, erre utal a *maiusculás* felirat is: + S[igillum] MINVS • CIVIVM CIVITATIS DE • CASSA, jelezve a köriratban, hogy ez a város kisebbik pecsétje (5 cm átmérőjű).⁴³ Amikortól azonban ennek a pecsétnek a pecsétképét ismerjük (1442),⁴⁴ már nem kispecsétként, hanem nagypecsétként használták (7. kép). Ezt nemcsak a pecsét felhelyezése, azaz függőpecsétként való alkalmazása, hanem a *corroboratio* szavai is megerősítik: *cum sigillo maiori eiusdem civitati... corroborari*,⁴⁵ avagy *vorsegelt mit dem grossen Segel unser Stadt Casscha*,⁴⁶ egy esetben pedig csak a város pecsétjeként (*cum appensione nostrorum sigillorum roboratas*) említik.⁴⁷ Mindez azt mutatja, hogy – ahogy már fentebb említettem – valamikor 1423 és 1442 között felhagytak az

39 SK-AMK- Supplementum Halaganum 16.

40 HU-MNL-OL-DL 54127.

41 Például HU-MNL-OL-DL 60359., HU-MNL-OL-DL 6728, SK-SAL Pobočka Levoča, Magistrát mesta Levoča 6 B 14., SK-AMK-AS- Collectio Schwartzbachiana 59., 133.

42 SK-AMK-AS-C2.

43 A korábbi kispecsét és az angyalos kispecsét közötti méretbeli különbség arra utal, hogy 1423 után valóban új pecsétnyomót készített a város. Ezzel ellentétes véleményen van Jozef Kirst. *Kirst, J.: A legrégebbi, városnak adományozott címer Európában i. m. 66–67.*

44 HU-MNL-OL-DL 13690.

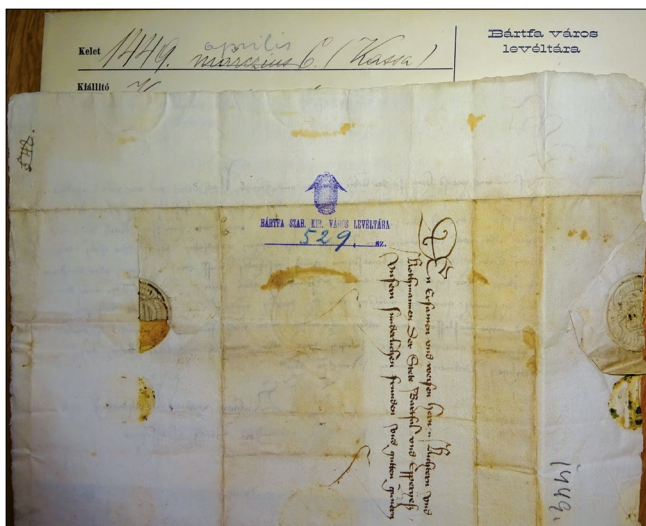
45 HU-MNL-OL-DL 13690.

46 SK-AMK-AS- Collectio Schwartzbachiana 223., 224., 225., 226., 227., 228., 229., 230., 231., 233.

47 HU-MNL-OL-DF 210 706.

8. kép – Kassa város 1447. es oklevélre nyomott titkos pecsétje

9. kép – Kassa város zárópecsétje (1449)

erzsébetes nagypecsét használatával, helyette a korábbi hiteles kispecsétet kezdték nagypecsétként használni, ám ennek ellenére a köriraton nem változtattak. Ez az eljárás különben más városoknál (például Visegrád) is megfigyelhető.⁴⁸ Ezzel párhuzamosan az 1440-es évektől két másik pecsét használata is kimutatható Kassán. Az egyiket pátenseken titkos pecsétként használták, minden esetben a szöveg alatt helyezkedik el rányomott, illetve papírfelzetes pecsétként. Ez az angyal nélküli 3 liliomos címet ábrázolta, a pajzs felett vélhetően szőlőlevelek, ahogy az Buda város pecsétjén is felfedezhető, a pajzsot gyöngysor veszi körbe, a 2,2 cm átmérőjű pecsétnek körirata pedig nincs.⁴⁹ (8. kép) Ugyanekkora pecsét volt Kassának egy 1442-ben kelt, Jan Jiskrával közösen Bártfának írott levelén is zárópecsétként, sajnálatos módon

10. kép – Kassa város 1450. évi oklevélén lévő titkos pecsétje

azonban Kassa pecsétje nem maradt korunkra,⁵⁰ így semmi biztosat nem tudunk róla mondani. Az bizonyos, hogy nem volt azonos a 1440-es évek végén már használt zárópecséttel, melynek átmérője 3,5 cm volt, és a pecsét ebben az esetben is az angyal nélküli 3 liliomos címet ábrázolta, a pajzs azonban három karéjban helyezkedik el, a pecsét *minusculás* felirata pedig: **sigillum*civitatis*casschaw**. A pecsét legkorábbi példánya, igaz, csak a pecsét egy része, Kassa város 1449. április 6-án kelt, Bártfának és Eperjesnek írt levelén maradt fenn, melyre két zárópecsétet helyeztek fel.⁵¹ (9. kép) A kisebbik, 2,2 cm-es pecsétről csak annyit lehet megállapítani, hogy zöld viaszt használtak hozzá. Ennek ellenére bizonyosak lehetünk benne, hogy ez Eperjes város pecsétje volt, ugyanis több olyan oklevél maradt korunkra a bártfai levéltárban, melyet Kassa városa Bártfának és Eperjesnek küldött, és amelyekre két zárópecsétet helyeztek fel. Az egyik Kassa város pecsétje, a másik Eperjesé. Az 1447. július 23-án és az 1457. április 27-én kelt oklevélén Kassa pecsétje ugyan már nem látható, Eperjes két különböző pecsétje azonban szinte épségben megmaradt.⁵² Mindebből arra következtethetünk, hogy Kassa levele előbb Eperjesre ment, ahol felbontották, majd elolvasás után a város pecsétjével lepecsételték, és továbbküldték Bártfára.

Ma már ismeretlen okból 1450-től Kassa városa megváltoztatta pecséthasználatát a titkos és a *sigillum missivum* esetében, mégpedig oly formában, hogy megcserélték azokat, így a körirat nélkülit használták zárópecsétként, míg a háromkaréjút rányomott pecsétként. A háromkaréjű pecsét titkos pecsétként elsőként egy 1450. május 26-án kelt levélén látható (10. kép),⁵³ míg a körirat nélküli zárópecsétként egy 1451. jú-

48 Vö. Mészáros Orsolya: A késő középkori Visegrád város pecséthasználata. Turul 82. (2009) 26.

49 1447. október 4: SK-AMK-AS- Collectio Schwartzbachiana 242., 1448. június 7: SK-AMK-AS- Collectio Schwartzbachiana 243.

50 SK-SAP Pobočka Bardejov, Magistrát mesta Bardejova 405. [Štátny archív v Prešove]

51 SK-ŠAP Pob. Bardejov, Magistrát mesta Bardejova 529.

52 SK-ŠAP Pob. Bardejov, Magistrát mesta Bardejova 493., 964.

53 HU-MNL-OL-DL 14373.

11. kép – Kassa város 1451. évi oklevélén lévő záró pecsétje

nus 27-én kelt oklevélén bukkan fel elsőként,⁵⁴ ép példánya az 1451. július 30-án kelt levélen látható (11. kép).⁵⁵

1453. február 7-én V. László királytól kapott új címeradó-mányozó oklevelében Kassa a vörös viasz használatának jogát is megkapta Buda város mintájára, mégpedig bármely pecsétjéhez, legyen az függő vagy nyomott, és annak használatát mindenfajta okiraton engedélyezte az uralkodó.⁵⁶ A fentebb említett három pecsétípus mindegyike kimutatható vörös viaszpecsétként is, ugyanakkor júniusig csak zöld viasz használata figyelhető meg a titkos és a záró pecséten, sőt, a használat a korábbi évekhez képest zavart mutat. 1453 áprilisában még a háromkaréjú pecsétet használták zöld viasszal zárópecsétként, igaz, ezt csak a pecsétlenyomat nagyságából következtethetjük ki,⁵⁷ decemberben azonban már a körirat nélküli lilomos pecsét figyelhető meg vörös viaszban zárópecsétként,⁵⁸ és a későbbiekben is ezt használták. A titkos pecsét esetében is hasonló következtetés figyelhető meg. 1453 júniusában még a háromkaréjú pecsétet használták zöld viasszal,⁵⁹ 1456. január 16-án a körirat nélküli lilomost találjuk vörös viasszal titkos pecsétként,⁶⁰ ezt követően azonban már a háromkaréjú figyelhető meg, igaz, az első ilyen pecsétet csak 1460-ból ismerjük.⁶¹ A pátensek *corroboratiója* szerint a város pecsétjének rányomásával erősítik meg az okleveleket (*sigilli nostri subappensione* vagy *sigilli nostri subappressum est, sigillo nostri civitatis subappresso; mit unsern aufgedrugten sigl* vagy *mit unsern*

12. kép – Kassa város háromkaréjos nagypecsétje 1475-ös oklevélén

aufgedrugten stadtsigl),⁶² a *missilisek* ugyanakkor a korábbi gyakorlatnak megfelelően nem tartalmaznak *corroboratiót*. Az angyalos nagypecsét vörös változatára 1459-ből rendelkezünk példával.⁶³ Valamikor 1464 ősze és 1469 augusztusa között egy újabb pecséthasználati váltásra került sor. 1469. augusztus 26-án kelt az az oklevél, melyen elsőként használták titkos pecsétként a felirat nélküli lilomos pecsétet,⁶⁴ és ezzel párhuzamosan a *corroboratio* a legtöbb esetben külön hangsúlyozza, hogy ez a város kispecsétje (*sigillum minus*),⁶⁵ és ugyanazt a pecsétet használták zárópecsétként is. Némely esetben a háromkaréjú pecsétet találjuk rányomott pecsétként, ekkor azonban a *corroboratio* is hangsúlyozta, hogy az oklevelet a város nagypecsétjével erősítették meg. Így tettek 1479-ben (*sigillo nostro maiori consignarii*),⁶⁶ 1481-ben (*haben wir der Stat grösstes Insigel unden an disen brief lassen drücke*),⁶⁷ egyedül a Lőcsével együtt kiadott 1493. évi oklevél *corroboratiójában* nem emeli ezt ki, jöllehet a nagypecsétet használják hozzá.⁶⁸ Ebben az időszakban ugyanis a város nagypecsétje már a háromkaréjú pecsét, mely elsőként egy 1475-ben kelt oklevélén található meg függőpecsétként,⁶⁹ az angyalos pecsétet ugyanakkor már nem használják (12. kép).

54 SK-AMK- Supplementum Halaganum 73.

55 SK-ŠAP Pob. Bardejov, Magistrát mesta Bardejova 655.

56 SK-AMK-AS-C3.

57 SK-AMK-AS- Collectio Schwartzbachiana, Appendix Schwartzbachiana 18090., SK-AMK Supplementum Halaganum 88.

58 SK-ŠAP Pob. Bardejov, Magistrát mesta Bardejova 721.

59 SK-AMK-AS- Collectio Schwartzbachiana 259.

60 SK-ŠAP Pob. Bardejov, Magistrát mesta Bardejova 892.

61 SK-AMK-AS- Collectio Schwartzbachiana 319.

62 Például SK-AMK-AS- Collectio Schwartzbachiana 259., 319.; ŠAP Pob. Bardejov, Magistrát mesta Bardejova 892.; ŠAP Pobočka Prešov Magistrát mesta Sabinova 23.; HU-MNL-OL-DL 16 055.

63 SK-AMK-AS- Collectio Schwartzbachiana 312.

64 SK-AMK-AS- Collectio Schwartzbachiana 388.

65 Például SK-AMK-AS- Collectio Schwartzbachiana 649., 697., 750., 777.

66 SK-AMK-AS- Collectio Schwartzbachiana 460.

67 SK-AMK Cehalia, Textores 29 35.

68 SK-ŠAP Pob. Bardejov, Magistrát mesta Bardejova 3097.

69 SK-AMK-AS- Collectio Schwartzbachiana 433.

13. kép – Kassa város 1504. évi pecsétnyomója

14. kép – II. Ulászló 1502. évi címereslevelére festett címerkép

Ezt követően már csak az 1502. december 5-én II. Ulászlótól kapott címeradományozó oklevél után váltott Kassa városa pecsétet, az új címernek megfelelően lecserélték 1504-ben mind a nagypecsétet, mind a kispecsétet, ez utóbbit egyaránt használták rányomott és zárópecsétként. A nagypecsét 6 cm

15. kép – V. László 1453. évi címereslevelére festett címerkép

átmérőjű,⁷⁰ a pajzsot egy kiterjesztett szárnyú angyal tartja, melynek mellén keresztbe futó szalagok vannak, fején pártával, azon kereszttel, a fej körül glóriával, a pajzs két felső sarkán egy-egy zárt csörsisakkal, tetejükön koronával és sisakdíszekkel, ez utóbbiban egy-egy liliummal. Megmaradt a hasított pajzs, azonban annak heraldikai bal oldalába a hasított lengyel királyi sást helyezték, a pajzsfőben a két lilium helyezkedik el, míg a pajzs alsó részén, a pajzstalpon Candelei Anna királyné pecsétjéből, az Évreux grófság címeréből vett,⁷¹ nyolcszor kockázott harántpólya, felette egy, alatta három liliummal. A pecsét szélén körbefutó, hajtogatott szalagon helyezték el a köriratot: SIGILLVM CIVITATIS • CASSA •. (13. kép) Az 1502. évi címereslevelén eltérő angyalábrázolást láthatunk, mivel ott nincs az angyal redőzött ruháján keresztbe futó szalag, fején pedig nincs pártá és kereszt, hanem feje felett csak glóriával ábrázolták.⁷² (14. kép) A pecsét angyalábrázolása Kassa város V. Lászlótól kapott 1453. évi címereslevelére festett címerábrának felel meg, igaz a mellszalagon elhelyezett kereszttek mellőzésével, valamint itt a fej körül nem

⁷⁰ A nagypecsétre lásd *Mihalik József*: Kassa város nagypecsétje 1504-ből. *Archaeologiai Értesítő* 15. (1895) 370–372.

⁷¹ Vö. *Ghytzy Pál*: Kassa város címerlevelei. *Turul* 24. (1906) 39.

⁷² SK-AMK-AS-C4.

16. kép – Kassa város legutolsó középkori kispecsétje egy 1507-es oklevélen (SK-AMK-AS-KAKUK-MM-2)

látható glória (15. kép). Már Zsigmond király 1423. évi címereslevelén is hasonló ábrázolása látható az angyalnak (6. kép), a szárnyak elhelyezése azonban az 1504. évin az 1453. évvel mutat rokonságot. A hátoldalon nemcsak a készítés dátumára, de magára a készítőre is utal a felirat: LIBER•AB•OFFICVS •CAVD||ENS•ANTONIUS•ARTE•HOC||CELAVIT•MAIUS •QVD•HABET•MEA •CASSA•SIGIL•1504. A pecsétnyomót a kassai Antonius Goldschmid véste, aki a 15. század végén több munkát is elkészített Kassa, illetve a környékbeli városok, nemesek számára 1520-ban bekövetkezett haláláig.⁷³ A kispecsét annyiban tér el a nagypecsétől, hogy hiányoznak róla a sisakok, csak a kitárt szárnyú angyal tartja a pajzsot, mellén keresztbe futó szalagokkal, fején pártával, azon kereszttel és feje körül glóriával, a pecsét felső részéből induló szalag nem veszi teljesen körbe a pecsétet és köriratot sem tartalmaz (16. kép). Ez a kispecsét mind titkos, mind záró pecsétként kimutatható.

Kassa város pecséthasználata a középkorban

Évszám	Nagypecsét	Sigillum secretum	Sigillum missivum
1321–1364		(ismeretlen pecsétkép, körirattal)	
1347e.–1442e.	erzsébetes	(ismeretlen pecsétkép, körirattal)	
(1369)1375–1423k.		liliomos, angyal nélküli, körirattal	
1423k.–1442e.		liliomos, angyallal, körirattal	
1442e.–1475e.	liliomos, angyallal, körirattal		
1442–1450		liliomos, körirat nélkül	(háromkaréjos, liliomos, körirattal)
1449		liliomos, körirat nélkül	háromkaréjos, liliomos, körirattal
1450/1451–1469k.		háromkaréjos, liliomos, körirattal	liliomos, körirat nélkül
1475–1504	háromkaréjos, liliomos, körirattal		
1464/1469–1504		liliomos, körirat nélkül	
1504–	1502. évi címereslevelének megfelelő	1502. évi címereslevelének megfelelő, de egyszerűbb	

⁷³ Személyére lásd bővebben *Mihalik József*: Antonius mester aranykelyhe. *Archaeologiai Értesítő* 5. (1898) 396–401.; *Mihalik József*: Kassa város ötvösségének története. *Archaeologiai Közlemények* 21. (1899) 126–130. *Szendrei János – Szentiványi Gyula*: Magyar képzőművészek lexikona 1. Budapest 1915. 39–40. – A kassai aranykehelyhez meg kell jegyeznünk, jóllehet a kelyhen az 1502. év szerepel, az arra helyezett címer, mely az 1504. évi pecséten elhelyezettel azonos, később keletkezhetett, mivel a címeradományozó oklevél 1502 decemberében kelt.

BAUER MARCELL

Két kevésbé ismert címereslevél és családjaik: a noszlopi Trombitás és Szekér família

Two lesser known heraldic patent of arms and their families: the Trombitás and Szekér families of Noszlop

In Hungarian genealogical literature, the Trombitás and Szekér families living in Noszlop, Veszprém county, for centuries are only mentioned. This is despite the fact that the Trombitás family gained nobility in the Árpád period and the Szekér family in the early 17th century. Their descendants are still alive today, and their coats of arms - which have been hidden from the literature until now - are still being carefully preserved. Although there are no major events of national importance connected with their members, there are some very interesting elements in the history of both families.

A magyar családtörténeti és heraldikai szakirodalom számtalan nemes családdal foglalkozott részletesebben is. Azonban nagyon sok – talán az ismertetteknél is több – az olyan nemes famíliák száma, amelyeket csak alig, vagy egyáltalán nem említett a genealógia. Ezekre jó példa a Veszprém megyei Noszlopon élő Trombitás és Szekér családok története, akikről a szakirodalom csak néhány adatot közöl annak ellenére, hogy leszármazottaik napjainkban is élnek, s féltve őrzik családjaik címereslevelét is.

Érdemes talán felemlíteni nemcsak e családok történetét, de alig ismert armálisait is. Főleg azért, mert a Szekér család címereslevelének főbb adatait megemlíti ugyan a szakirodalom, de a Trombitás címeresleveléről teljesen hallgat. Utóbbiról egyedül Ács Anna 2003-ban megjelent noszlopi helytörténeti kötete tesz említést.¹

Veszprém megyében a mai Noszlop község területén egykor több kisebb település volt megtalálható. Már az Árpád-kortól vannak adatok nemcsak a névadó Noszlopra, de a tőle délre található Bogdán (később Nagybogdán/Nagybogdány) és Gajdosbogdán (később Kisbogdán/Kisbogdány) helységekről is.² Itt éltek a különböző időszakokban megnevesített és egymással az idők folyamán több ágon is rokonságba kerülő Trombitás és Szekér családok is.³

A Trombitás család

A családtörténeti szakirodalom klasszikus könyvsorozatai a Trombitás családról csak néhány adatot közölnek,⁴ azonban más források jóval régebbi időkre is visszavezetnek bennünket.

Az egykori Gajdosbogdánban élt a nemességét az Árpád-korban szerző Trombitás család. A két – egymáshoz közeli – Bogdán helynév elkülönülése a birtokviszonyokra vezethető vissza. Míg Bogdán hercegi, addig Gajdosbogdán – már első, 1275-ös említésekor is – királyi birtok volt. Az őket megkülönböztető *gajdos* jelző pedig az ott lakó népesség sajátos foglalkozására utal. A település nevének jelzője a középkori magyar *gajd* hangszernévből származik, melyet a szakirodalom a trombitával azonosít.⁵ Ezt támasztja alá az is, hogy a településen a későbbi századokban is királyi trombitások laktak, akik a király környezetében, kíséretében üzték mesterségüket már a 13. században is. Ott voltak az uralkodók életének minden fontos eseményénél. A különböző ünnepségek és fontos állami rendezvények sem múlhattak el nélkülük. Szerepük volt a királyi esküvőkön, az állami és egyházi ünnepségeken éppen úgy, mint az uralkodók külföldi útjain, hadjáratain is.

Gajdosbogdán lakói már 1351 előtt birtokadományt kaptak földjükre az uralkodótól, aki ezáltal egyetemlegesen megnevesítette őket.⁶ Azonban ezt követően sem váltak meg sajátos foglalkozásuktól, mely generációkon keresztül továbbra is öröklődött. 1378-ban I. (Nagy) Lajos király a gajdosbogdáni trombitásokat – pesthidegkúti társaikkal egyetemben

1 Ács Anna: Noszlop. (100 magyar falu könyvesháza) Bp. 2003.

2 Solymosi László: Hospeskváltság 1275-ből. In: Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Szerk. Kredics László (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 3.) Veszprém 1984. 17–100.

3 Külön köszönet illeti Ács Annát, hogy segítette felvenni a kapcsolatot a két családdal. Köszönet továbbá a Trombitás és Szekér családtagoknak, hogy lehetőséget biztosítottak a címereslevelek és további irataik, jegyzeteik megtekintésére.

4 Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal XI. Pest 1865. 338. és Kempelen Béla: Magyar nemes családok X. Bp. 1931. 424–425.

5 Solymosi L.: Hospeskváltság i. m. 28–29.

6 Solymosi L.: Hospeskváltság i. m. 30.

– kivette minden bíróság jogköréből és felettük egyedül a királyi étekfogó mester lett az illetékes. Ugyanezt a kiváltságot 1398-ban Zsigmond király is megerősítette. Ezt szintén az uralkodónak tett szolgálatainak köszönhetjük. Zsigmond királyt például a források szerint elkísérték európai útjaira és külföldi hadjárataiba is, illetve ott voltak 1433-ban Rómában is, amikor német-római császárrá koronázták.⁷

A Trombitás, mint családnév 1474-ben jelenik meg először, amikor Trombitás Tamás, Ferenc és Péter – ekkor már a Kisbogdány néven említett településen birtokosok – hatalmaskodás miatt pénzbüntetést kaptak. Az ezt követő évszázadokban már ez a névalak szerepelt a különböző iratokban is, ahol folyamatosan megtalálhatóak voltak.⁸

1527-ben például Trombitás Kristóf fia Antalnak – valamint a Noszlopy család két tagjának – a mohácsi csatában tanúsított hősiességükért Szapolyai János egy Noszlopon fekvő rétejükre adományt adott, melyet a következő évben I. Ferdinánd király is megerősített a számukra.⁹

Az 16. század első felében a török csapatok felégették Kisbogdányt, ekkor a család a szomszédos Noszlopra költözött át, ahol a későbbiekben is folyamatosan laktak, s ahol a leszármazottaik napjainkig is megtalálhatóak.

1560-ban a közeli nagybirtokos devecseri Choron család szolgálatában álló Trombitás Balázs kémkedett a török ellen.¹⁰

A családban máig élő hagyomány szerint a família egy tagja, Simon nevű ősök 1582-ben a nemességmegerősítő armális és címerét azért kapta, mert az egyik Somló-vidéki ütközetben a vesztesre álló csatában olyan buzgalommal fújta a harci kürtöt, hogy fülén vér serkent ki. A katonák pedig ezen kürtszó hallatán új lendülettel meg is fordították a csata menetét, s legyőzték a törököket. A címereslevél festett címerképe is állítólag Trombitás Simont ábrázolja a harc közben. Ezt a történetet megerősítő más forrás nem ismert, az adománylevél szövege pedig formuláris, így az adatokat alátámasztani nem tudja.

Az ezt követő több, mint 80 esztendőben nincs írásos említés a családról, de minden bizonnyal élte a birtokos nemesek „szokványos” életét a török hódoltság határának árnyékában.

Az 1666-os Veszprém megyei nemesi összeírásban Noszlopon Trombitás István neve szerepel. 1715-ben a családból Jánost írták össze, s a településen a nemesek között a későbbi összeírásokban is minden esetben megtalálhatóak voltak a família tagjai.

A Trombitás család 1733-ban és 1741-ben is igazolta nemességét Veszprém vármegye előtt.¹¹ A családtagok a 18–19. században a falusi gazdálkodó kismesek szokásosnak mondható életét éltek. Leszármazottaik közül többen ezen

időszakban és a későbbiekben is elszármaztak a megye több más településére is.

Az 1846. évben felvett utolsó nemesi összeírás alkalmával Noszlopon 15 Trombitás családfőt írtak össze,¹² ami jól mutatja létszámukat az adott korban. Később az utódok közül a 19. században Fejér vármegyébe, a 20. században pedig Budapestre és Somogy megyébe is többen elszármaztak. A 20. század elejétől a foglalkozási viszonyok jelentősen megváltoztak a társadalom egészéhez hasonlóan a családban is. A családtagok között napjainkig a kétkezi munkát végzőktől az értelmiségi foglalkozásúakig minden szakterület megtalálható.¹³

Manapság a Trombitás nevet Noszlopon már csak ketten viselik, azonban az ország más tájain nagyobb számban képviseltetik magukat a leszármazottak. Legtöbben közülük ma Budapesten és Somogy megyében élnek.¹⁴

Trombitás Simon 1582-es címereslevele

Rudolf király Bécsben, 1582. március 21-én korábbi nemességét megújította és címet adományozott Trombitás Simonnak, általa feleségének Balogh Ilonának, valamint János, Zsófia és Katalin nevű gyermekeinek.¹⁵

Az oklevelet először Pozsony vármegye közgyűlése hirdette ki Somorján 1583-ban. A második kihirdetésből csak annyi olvasható, hogy az 1700-as évek egyikében június 20-án ismételtlen kihirdetésre került valamely vármegyében.

A napjainkban is a Trombitás család tulajdonában lévő 41x60,5 cm méretű armális erősen ázott, foltos, a hajtásoknál pedig több helyen hiányok vannak a pergamenben. Szövege több helyen olvashatatlan, de általánosságban is csak nehezen olvasható. A címerfestmény ennek ellenére viszonylag jó állapotú.

Az adománylevél teljes hátsó felét, illetve a plicájának a belső részét is utólag papírral erősítették meg. Az egykor az oklevél hitelesítésére használt magyar királyi titkospecsét elveszett, s azt a későbbi idők folyamán egy másik – attól eltérő pecséttel – pótolták.

Az armális a családi hagyomány szerint egy – nem ismert időpontban bekövetkezett – tüzeset alkalmával szenvedett jelentős sérüléseket, azonban nem a tűz, hanem az oltás közben használt víz által. Ez magyarázza a jelenleg is látható sérüléseit, hiányait, ezt támasztja alá az oklevél ázott és sok helyen elmosódott szövege is. Minden bizonnyal ekkor jelentősen károsodott – vagy pusztult el teljesen – az eredetileg a hitelesítésére használt függőpecsétje is.

A károsodást követően – szintén nem ismert időpontban – az oklevelet megpróbálták a lehetőségekhez képest „helyrehozni”. Az adománylevelet ekkor erősítették meg a hátsó részére felragasztott papírral, illetve ekkor kerülhetett rá a ma is rajta található pecsét.

7 Solymosi L.: Hospes kiváltság i. m. 30–31.

8 Zolnay László: A magyar muzsika régi századaiból. Bp. 1977. 235–244.

9 Nagy I.: Magyarország családai i. m. VIII. 164. (Nagy Iván – minden bizonnyal tévesen – Szapolyai Györgynek tulajdonítja ezt az adományt, aki azonban éppen az említett mohácsi csatában esett el).

10 A Trombitás család családtörténeti kutatásainak adataiból – a leszármazottak tulajdonában.

11 HU-MNL-VeML-IV.1.e.aa. - T/II. - Nr. 39. [Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Vármegyei törvényhatóság, Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Nemességi iratok (Acta nobilitaria), Nemességi iratok, nemességvizsgálati jegyzőkönyvek és iratok].

12 HU-MNL-VeML-IV.1.e.cc. [(Acta nobilitaria), Nemességi iratok, nemesi összeírások].

13 A Trombitás család családtörténeti kutatásainak adatai és a családtagok szíves közlései.

14 A Trombitás család tagjainak szíves közlése.

15 Az eredeti oklevél a Trombitás család tulajdonában van.

1. kép – Trombitás Simon címere ~ 1582
(magántulajdon)

A címer leírása: csücskös talpú reneszánsz pajzs vörös mezejében lépő, lengő vörös szakállú vitéz látható teljes páncélban, fején huszársisakkal, jobb kezében levágott török fejet tart, baljában szablyát emel a feje fölé. A pajzson elhelyezett, jobbra forduló (korona nélküli) csőrsisak tetejéből a címerkép vitéze emelkedik ki, aki a jobb kezében tartott arany trombitát fújja, baljával szablyát emel a feje fölé.
Sisaktakarók: vörös-ezüst mindkét oldalon.

2. kép – Graz város függőpecsétje a Trombitás család armálisán

3. kép – Trombitás Simon címereslevele ~ Bécs, 1582. március 21.
(magántulajdon)

Az eredeti magyar királyi titkospecsét helyén ugyanis Graz város 1440-ben vésett, fatokban elhelyezett, jó állapotú nagyobb pecsétje van. Körirata: „SIGILLUM CIVITATIS GRECZ 1440”.¹⁶ A pecsét látványosan eltér a korabeli magyar címeresleveleken használtaktól, mert a Magyar Kancellária gyakorlatában a fatokban elhelyezett pecsétek csak később, I. Lipót király uralkodásának (1658–1705) idején terjedtek el. Emellett a pecsét címerén látható stájer párdúc – ami napjainkban is Graz város és Stájerország címerállata – is idegen a magyar armálisok pecsétjeitől.

Az ilyen, utólag felhelyezett pecsét azonban nem egyedülálló. Jó példa erre az MNL Országos Levéltárában található, 1569-ben a Gebhardt fivéreknek adományozott birodalmi armális is, amelybe a hiányzó császári pecsét helyére utólag Bécs város függőpecsétjét fűzték be.¹⁷

A család fent röviden vázolt történetéből következik, hogy az 1582-ben Trombitás Simonnak – és egyúttal családjának – adományozott címereslevél meghamisítására nem volt a lezármazottaknak okuk, s erre az oklevél tartalmában sem utal semmi. Az armális szövegében Trombitás Simon neve több helyen is egyértelműen kiolvasható, míg János nevű fiáé már jóval nehezebben. Ezt azonban csak az oklevél megviselt állapotja indokolja.

A Szekér család és címereslevele

A fenti Trombitás családdal az idők folyamán különböző házasságok révén többszörösen is rokonságba került a szintén Noszlopon élő Szekér familia, melyről az első hitelesen alátámasztható információkat az 1627-es armálisuk szolgáltatja.

Ennél korábbra – sajnos bizonyítékokkal nem megerősíthetően – csak a családi emlékezet utal. A család eredethagyománya szerint ősük török katona volt, aki átállt a keresztények

¹⁶ Külön köszönet a függőpecsét azonosításában és a további adatokban nyújtott segítségéért Avar Antonnak, az MNL Országos Levéltára főlevéltárosának.

¹⁷ HU-MNL-OL-R 126-1.-3. [1526 utáni gyűjtemény, Külföldi címereslevelek és nemesi iratok] – Konrad és Christian Gebhardt címereslevele.

oldalára, megtelepedett nálunk, és magyar nőt vett feleségül. Az uralkodó pedig hadiszállítói érdemeiért jutalmazta nemességgel, s erre utalna a családneve is, ami az esetében a címerben is szereplő szekérrel egyezik.¹⁸

Talán éppen a nem mindennapos magyarázat az, ami miatt valós történeti előzményt feltételezhetünk mögötte, még akkor is, ha az események részben módosulhattak is az idők folyamán. Bár maga a történet elége szokatlan, de nem lenne példa nélküli. Hasonló példa lehet erre a Vas és Veszprém vármegyékben élt nemes Agha család, amelyet a szakirodalom szintén török származásúnak tart.¹⁹ Közülük Agha Mátyás 1609-ben a Nádasdyak provizora, 1629-ben pedig veszprémi szolgabíró volt. A család házasságai az ismert birtokos famíliákkal (pl. a mezölaki Zámbo, a gersei Pethő, vagy a tóthi Lengyel családokkal) megmutatja, hogy nem csak nemességet tudtak szerezni, de a társadalomba is jól integrálódtak. Ennél is ismertebb, hasonló esetként említhető az 1686-os budai ostrom után Mehmed Csolak bég esete is, aki a vár védelmének egyik fő irányítója volt. A később Csonka bégeként emlegetett török főtitest Budán a keresztények fogságába esett és később katolikus hitre térve Leopold Freiherr von Zungaberg néven jelentős karriert futott be a császári hadsereg tisztjeként.²⁰

Az, hogy a kikeresztelkedés más esetekben is jónéhány alkalommal előfordult a 17. századból fennmaradt anyakönyvek bejegyzései is bizonyítják. Leginkább gyakoriak természetesen az aktuális határterületen voltak, illetve igazán gyakorivá az oszmán hatalom magyarországi meggyengülésének korszakában és a török kiűzésének idején vált. Ezen esetek sokszor egymástól nagyon eltérőek voltak. Az önként magyar területre telepedő és saját elhatározásból megkeresztelkedők, valamint az elfogott török rabok hasonló szándéka is megtalálható az anyakönyvekben. Esetenként előfordult, hogy a török rabok a megkeresztelkedésük után visszakapták szabadságukat.²¹

Viszonylag közelinek tekinthető, regionális példák a pápai római katolikus anyakönyvben is megtalálhatóak.²² 1641-ben példának okáért egy Anna nevű leányt kereszteltek, akinek az apja egy elfogott török, az anyja pedig egy Margarita keresztnevű – valószínűsíthetően keresztény – nő volt.²³ Ezt követően – az ismert eseteket figyelembe véve – a kikeresztelkedés gyakoribbá csak a 17. század végén válik a pápai anyakönyvekben is.²⁴ 1687 és 1699 között további tizenöt eset található meg. 1687-ben egy nem megnevezett budai török férfi és egy bizonyos Catharina nevű nő fiát keresztelték Ferenc névre.²⁵

1688-ban egy napon kettő török leányt kereszteltek Katalin és Anna névre,²⁶ 1690-ben ugyancsak egyszerre két török leányt Katalin és Judit névre.²⁷ 1694-ben egy körülbelül 25 éves férfit István, egy körülbelül 18 éveset Ferenc,²⁸ egy másik felnőtt férfit pedig Fejérváry János névre.²⁹ 1695-ben pedig szintén egy felnőtt – név nélkül szereplő – török férfit.³⁰

1696 és 1699 között további három török nő és három férfi keresztelése is megtalálható az anyakönyvben.³¹ (Külön érdekesség, hogy – feltehetően helyi ismeretség hiányában – ezeknek a török származású személyeknek a keresztszülőségét a tehetősebb helyi családok tagjai vállalták. Megtaláljuk közöttük többek között a Szegedy, az Oroszi, a Festetics, az isákfalvai Sándor, az Acsády családok tagjait, de a Bezerédj familia több tagját is, például Bezerédj István pápai kapitányt és nejét is.)

A környéken az itt bemutatott esetekhez hasonló kikeresztelkedések száma minden bizonnyal ennél jóval jelentősebb számú lehetett, csak további forrásaink nem maradtak fenn a tárgyalt időszakból.

A pápai adatok természetesen egyáltalán nem igazolják, vagy támasztják alá a Szekér család esetleges török származását, csupán például szolgálnak a hasonló esetek környékbeli előfordulására. Rámutatnak arra, hogy a történet valóságtartalma nem elképzelhetetlen.

Az azonban az armálisból már bizonyosan tudható, hogy II. Ferdinánd király Prága várában, 1627. november 27-én a korábban nemtelen (*ignobilis*) jogállású Szekér Benedeknek, és általa Lukács és Benedek nevű fiainak, továbbá István nevű testvéreinek nemességet és címet adományozott. Az armálison található kihirdetési záradék csak részben olvasható, de a zalai nemességvizsgálati iratokban megtalálható. Ezek szerint a címereslevelet Zala vármegye közgyűlésén, 1628. február 3-án (Zala)Szentgróton hirdették ki, a záradékot pedig Tötössi Gábor Zala és Somogy vármegyék jegyzője vezette rá. A Szekér család tulajdonában napjainkban is megtalálható, 47x65 cm méretű címereslevelével jó állapotú, csak néhol – a hajtások mentén – halványult el kissé az írás szövege. A hitelesítésére használt, természetes színű viaszcipóban elhelyezett magyar királyi titkospecsét kissé törött, peremének egy kisebb darab hiányzik.

A nemesítést követő időszakból kevés adat áll a rendelkezésünkre, amelyekből a család sorsát csak nagy vonalakban vázolhatjuk fel. Ezek főként az MNL Veszprém és Zala megyei levéltáraiban található nemességvizsgálati iratokban és nemesi összeírásokban,³² valamint – szintén viszonylag csekély adattal – a genealógiai szakirodalomban lelhetőek fel.

18 Ács A.: Noszlop i. m. 47. és a Szekér család adatai.

19 Szluha Márton: Vas vármegye nemes családjai I. Bp. 2011. 24–25.

20 Takáts Sándor: Régi magyar kapitányok és generálisok. Bp. 1928. 527–544.

21 Példa lehet erre az a név nélkül említett török rabnő, aki Komáromban volt évekig szolgálo, majd megkeresztelkedése után visszanyerte szabadságát. (Bauer Marcell: Az isákfalvai Sándor család története. Pápa 2018. 11.)

22 A Noszlophoz térben és időben legközelebb eső első római katolikus pápai anyakönyvet 1638 és 1666 között vezették és eléggé sérült, sok helyen olvashatatlan állapotú. Ebből adódóan lehetséges, hogy az itt említettek kivül is történhetek további kikeresztelkedések. Az 1666 és 1683 közötti esetek pedig teljesen ismeretlenek, mert az ezt követő pápai római katolikus anyakönyv csak 1684-től maradt fenn.

23 Pápai r. kat. anyakönyv – 1641. december 19.

24 Ehhez hasonlóan Komárom városának római katolikus anyakönyvében is számos példa található a kikeresztelkedett törökökről a 17. század végén.

25 Pápai r. kat. anyakönyv – 1687. január 25.

26 Pápai r. kat. anyakönyv – 1688. október 19.

27 Pápai r. kat. anyakönyv – 1690. március 18.

28 Mindkettő: pápai r. kat. anyakönyv – 1694. május 31.

29 Pápai r. kat. anyakönyv – 1694. június 27.

30 Pápai r. kat. anyakönyv – 1695. december 10.

31 Sorrendben:

- Pápai r. kat. anyakönyv – 1696. május 1.

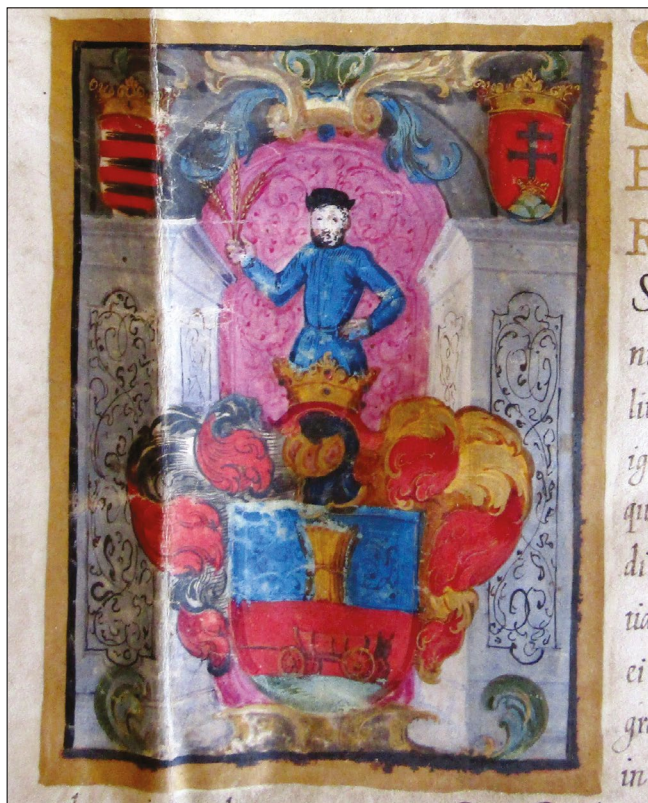
- Pápai r. kat. anyakönyv – 1697. április 6. (két nő)

- Pápai r. kat. anyakönyv – 1697. április 8.

- Pápai r. kat. anyakönyv – 1697. október 20.

- Pápai r. kat. anyakönyv – 1699. február (nap nélkül).

32 HU-MNL-VeML-IV.1.e.aa., HU-MNL-VeML-IV.1.e.cc., valamint HU-MNL-ZML-IV.1.e. [Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára,

4. kép – Székér Benedek címere ~ 1627
(magántulajdon)

A címer leírása: késsel és vörössel vágott kerek talpú pajzs felső, kék mezejében a vágásvonalra helyezett arany búzakéve áll. Az alsó, vörös mezőben zöld talajon rúdjaival jobbra forduló teher szállító szekér áll. A pajzson elhelyezett, jobbra forduló pántos sisak koronájából kék dolmányos, fekete szakállas, magyaros fekete kalapot viselő férfi emelkedik ki, aki bal kezét csípőjén tartja, jobbában három arany búzakalászt tart.

Sisaktakarók: vörös-ezüst és vörös-arany.

Az armális kiállítását követően további információk sem a nemeslevél adományosáról, Székér Benedekről, sem István nevű testvéréről nincsenek. Mivel az oklevelet a kiállítást követő évben Zala vármegye hirdette ki, ezért ebből tudható, hogy ekkor az adományos(ok) is Zala vármegyében laktak. Csak évtizedekkel később, 1656-ból és 1660-ból származnak további adatok, amikor egy bizonyos Székér Benedek hajdú szerepel, mint a pápai Hosszú utca 39-es számmal jelölt házá-
nak (a mai Deák Ferenc u. 11. számú ház helyén) tulajdonosa.³³ Ugyanezekben az években a város lakosságát felsoroló listá-
kon is megtalálható az ő neve, szintén hajdúként.³⁴ Ekkor már

Megyei törvényhatóságok, Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Nemességi ügyek].

33 Haris Andrea: Telkek és tulajdonosok. A pápai „Hoszu uttza” krónikája a 17–18. században. In: Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok. Szerk. Bardoly István – László Csaba (Művészettörténet – műemlékvédelem X.). Bp. 1998. 353.

34 Bauer Marcell: Pápa város nemesi 1656–1846. Összeírások. Pápa 2021. 22. és 36.

minden bizonnyal – az armálisban szintén szereplő – ifjabb Benedekről van szó. Több azonban sem róla, sem az esetleges leszármazottairól nem tudható, az írott források nem említik őket.

A Veszprém és Zala vármegyékben a 18. században és a 19. század elején lefolytatott nemességvizsgálatok alkalmával az armálisban szereplő Lukács utódainak nemességét vizsgálták. Ezekből tudható, hogy Lukács és az ő fia Gergely a Doba és Noszlop között egykor fekvő és a török időkben elpusztult Meréte településen élt nemesek voltak. Gergely neve szerepel az 1666-ban készített nemesi összeírásban a noszlopi nemesek között. (Minden bizonnyal oda jegyezték be az összeírásban külön fel nem tüntetett merétei nemeseket is.) Gergelynek Mihály és István nevű fiai ismertek.

Közülük Pápán lakott István, akinek András nevű fia 1712-ben lett a városi csapócéh tagja. Székér Andrást később csapómesterként, 1715-ben pedig – ismeretlen okból – eltiltott csapóként, mint adózót említettek Pápán. András később Tapolcafőre költözött, János nevű fia – aki 1715-ben született Pápán – is Tapolcafőn élt 1754-ben. János fiai János és József szintén Tapolcafőn laktak 1794-ben. Szőlőjük és pincéjük volt a Balaton mellett, a bácsi hegyen. Ezt az 1794-es nemességvizsgálat tanúi szerint dédapjuktól, Istvántól örökölték. Leszármazottaik 1846-ban is élnek Tapolcafőn, ekkor a nemesi összeírás a család hat férfitagját jegyezte fel.

Az egykor Merétén lakó Gergely másik fia volt Mihály, aki Meréte elpusztulásakor költözött Noszlopra. A nemességvizsgálatban meghallgatott tanúk szerint Mihály részt vett Buda 1686-os visszafoglalásában is a Veszprém vármegye által kiállított katonák között. Az armális – szintén a tanúk szerint – az ő birtokában volt Noszlopon. Ennek ellenére a helyi, 1696-os jobbágyösszeírásban feltüntetették a nevét. Nemességét ezt követően igazolhatta, mert később már nem említették a jobbágyok között sem őt, sem a család más tagjait. Mihály fiainak, Andrásnak, ifjabb Mihálynak, Györgynek és Istvánnak voltak az utódai a későbbi évszázadokban Noszlopon népes Székér család leszármazottai.

Az említett Andrással és Györggyel valószínűleg azonos az a Székér András és György noszlopi lakosok, akik bemutatták Veszprém vármegyének – további rokonaikkal egyetemben – az eredeti armalist 1741-ben nemességük igazolására. A címereslevél és további nemességvizsgálat alapján a vármegye 1743. január 16-án nemességigazolást adott a család tagjainak. Ezt még ugyanazon év május 8. napján kihirdette Fejér vármegye a Noszlopról Alcsútra (ma Alcsútdoboz) költöző István – Mihály fia –, illetve az ő fiai, Mihály, Márton, Pál és György nevében. Ugyanezt a veszprémi bizonyáglevelet hirdette ki 1770-ben Pest vármegye is Székér István, valamint fiai, Mihály, Márton, Pál és György kérésére.³⁵

1786. augusztus 3-án – Zala vármegye vizsgálata alapján – a család nemességét legfelsőbb helyen is megerősítették.³⁶ Ebben az időszakban, 1791-ben élt a családból Székér Benedek, aki gróf Széchenyi Ferenc jogtanácsosa volt.³⁷

35 Kőszeghi Sándor: Nemes családok Pestvármegyében. Bp. 1899. 366.

36 HU-MNL-OL-A 57-53.-404. [Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Libri regii].

37 Kempelen B.: Magyar nemes családok i. m. X. 106.

5. kép – Székér Benedek címereslevele ~ Prága vára,
1627. november 27. (magántulajdon)

1832. május 25-én az 1743-as veszprémi bizonyáglevelét átírta és újra kihirdette Fejér vármegye az Alcsúton lakó Székér Ádám, a Pest megyei Izsákon (ma Bács-Kiskun megye) lakó Márton, a Kiskunhalason lakó Sándor, Benedek és István, továbbá a Győr megyei Rétalapon élő István kérésére.³⁸

1846-ban az utolsó nemesi összeírás alkalmával Noszlopon 7 Székér családfőt írtak össze. Minden bizonytalán

ekkor és a későbbiekben is utódaik a Noszlopról a 18. században Fejér, Győr és Pest vármegyékbe elszármazott családtagoknak is.

A Székér család tagjai a 19. század második felében és a 20. században is nagy számban éltek Noszlopon. Napjainkban az „ösi fészeknek” számító településen már nem, de Veszprém megyében máshol, illetve az ország egyéb területein, köztük Budapesten is élnek a leszármazottaik.³⁹

38 Az eredeti irat fénymásolata megtalálható a Székér család genealógiai feljegyzési között.

39 Az eredeti armális és több családtörténeti feljegyzés napjainkban is Noszlopon található a család egyik férfitagjának özvegyénél.

SCHMIDT ANIKÓ

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának 2021. évi gyűjtőkori tevékenysége

The collection activities of the Department for Private Archives and Collections of the National Archives of Hungary in 2021

In 2021, the collection was again expanded with several valuable private documents (0.88 ifm and 6 items in total). Among the acquisitions, the document of the Somkút Diet (1678), the seal of V. King Ferdinand's, engraved in the spring of 1848 and used at the time, the correspondence of Artur Görgey, the manuscript legacy of geologist Ferenc Schafarzik, and the late 19th century memoirs of Mátyás Schaffer from his military life in Herzegovina and Bosnia, which give an insight into the experiences of the soldier in the barracks during his three years of service. Among the documents donated, the legacy of László Huszár, an engineer who was involved in the design of the Paks nuclear power plant and the Bős-Nagymaros Waterworks, and the patent of arms of Farkas Tajty, dated 6 May 1629, from Ferdinand II. The papers of two other families were deposited.

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [HU-MNL-OL] 2021-ben is több (összesen 0,88 ifm és 6 db) értékes magánirattal bővült. Bár a pandémiás időszak miatt a tavaszi időszakban ismét volt egy rövidebb lezárás, amely a gyűjtőkori tevékenységet is lassította, ugyanakkor a korábbi évekhez képest jelentősebb anyagi erőforrások rendelkezésünkre bocsátása tavaly olyan fontos iratanyagok megvételét is lehetővé tette a számunkra, amely miatt a 2021 gyűjtőkori tevékenysége a korábbi évekhez képest is kiemelkedőnek tekinthető.

Iratvásárlások

2021-ben az egyik legjelentősebb iratvásárlásunk a somkúti országgyűlés dokumentuma volt, mely a kuruc háborúk egyik kiemelkedő fontosságú irata. 1678. március 7-én a bujdosók somkúti gyűlésén Teleki Mihály fővezér mellé tizenkét tagú tanácsot választottak, amelybe Thököly Imre is bekerült, és ezzel lényegében a kuruc had második emberévé lépett elő. A gyűlésen Thököly kurt a vezérszónok, és Wesselényi Pált teljesen háttérbe szorította, aki végül csak a Teleki mellé rendelt 12 tagú tanácsba került be, ahová egyébként Thökölyt is beválasztották, és már kezdettől fogva jóval nagyobb jogkörrel bírt, mint a többi tanácsos. A gyűlésen pecsétört, nemzet titkárát, strázsamestert és tábornomestert is választottak a jelenlévők. Az irat jelentősége, hogy a gyűlésen minden résztvevő főúr aláírásával és pecsétjével is megerősítette, így páratlan lehetőséget kínál ezek tanulmányozására. A Thököly pályafutásában is jelentős mérföldkövet jelentő dokumentum a HU-MNL-OL-R 298-II.-2.-45. jelzeten került elhelyezésre.

2021-ben pecsétgyűjteményünk is különleges darabbal gazdagodott: állami elővásárlási joggal sikerült megvásárolnunk

V. Ferdinánd 1848 tavaszán vésett, és akkor használatba vett magyar királyi pecsétnyomóját. A HU-MNL-OL-V 13-1.-44. jelzeten elhelyezett pecsétnyomó egyik különlegessége, hogy

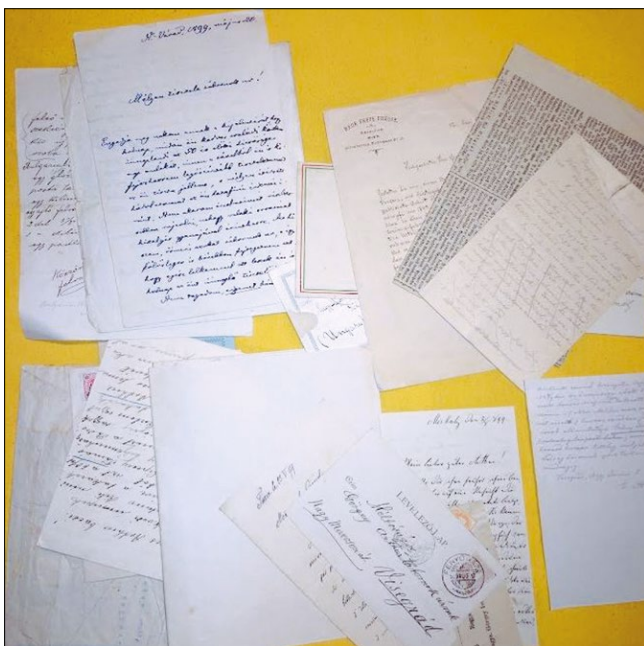
1. kép – A somkúti országgyűlés dokumentuma (HU-MNL-OL-R 298-II.-2.-45.)

2. kép – V. Ferdinánd 1848-ban vésett pecsénymója
(HU-MNL-OL-V 13-1.-44.)

körirata magyar nyelvű, az 1835-ben trónra lépő V. Ferdinánd korábban vésett pecsénymóinak köriratai ugyanis latin nyelvűek voltak, és azokat 1844 után is tovább használták, miután Magyarországon a magyar lett a hivatalos nyelv. Ez tehát az első uralkodói pecsénymó, amelynek körirata magyar nyelvű. Az 1848–1849-es szabadságharchoz is kötődő pecsénymót fenn tartónk, az Emberi Erőforrások Minisztériumának támogatásával tudtuk megvásárolni: segítségüket ezúton is köszönjük.

2021-ben további fontos iratvásárlásunk Görgey Artúr levelezése volt, amely a neves tábornok életének 1893–1902 közötti időszakát öleli fel. A levelezés tartalmát tekintve elsősorban magánjellegű dokumentumokból áll, közülük is kiemelkedik Jászai Mari színésznő 1899. április 5-én kelt levele

3. kép – A beérkezett Görgey-levelezés egy kisebb részlete (HU-MNL-OL-P 295-B-52.)

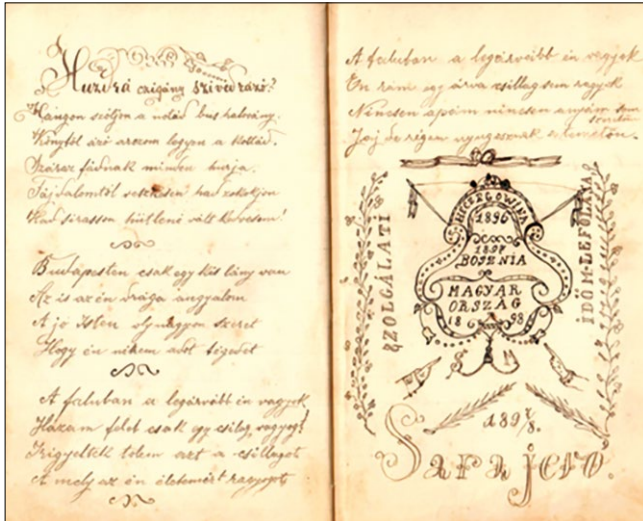

4–5. kép – A Görgey-levelezéshez tartozó képeslap két oldala
(HU-MNL-OL-P 295-B-52.)

a Görgey család valamelyik nőtagjához, amelyben hódolatát fejezi ki a tábornok iránt. Az anyagban több olyan, nagy történelmi jelentőséggel bíró levél is található, mely eddig ismeretlen volt a kutatók számára: például Görgey Artúr 1896 szeptemberében kelt levele ismeretlen képviselőhöz a szabadságharc történetéről, vagy Pszotka Ferenc 1899. július 7-én kelt levele Görgeyhez, benne Görgey 1899. július 9-i válaszlevelének fogalmazványa. Ugyancsak izgalmas az 1899. július 18-i Görgey-levél, melyben beszámol Petőfi Sándorral való egyetlen találkozásáról Buda ostrománál: a levél tisztázását egyébként az MTA kézirattárában őrzik. A 0,01 ifm terjedelmű iratanyagot a már nálunk lévő Görgey család iratanyagához kapcsolódva, a HU-MNL-OL-P 295-B-52. jelzeten helyeztük el.

Műfaja és tartalma miatt egyaránt értékes a Rumi Lázár Vas megyei nemes, szolgabíró részére 1740-ben összeállított ítélet- és tanúságlevelekből álló másolati kötet, mivel az iratminta-gyűjtemény (formulárium) olyan ügyeken keresztül mutatja be a 18. századi igazságszolgáltatás menetét, amelyek némelyikéről más forrás nem maradt fenn. A 0,01 ifm terjedelmű kötetet a HU-MNL-OL-P 2257-481.-2. jelzeten vettük állományba.

2021-ben családi iratanyagunk többek között egy jelentős székely familia irataival is gyarapodott. A marosszéki Márkodon birtokos Marton család történetét 17–20. század között

6. kép – Schäffer Mátyás emlékirata bosznia-hercegovinai katonaeletéből (HU-MNL-OL-R 385-105.)

felölélő irategyüttes elsősorban a família nemességigazolásával kapcsolatban felvett tanúvallatási jegyzőkönyveket, márkodi és székesi birtokaik zálogosítására, adásvételére, cseréjére vonatkozó szerződéseket, és hagyatéki ügyek iratait tartalmazza. A 0,05 ifm terjedelmű iratanyagot a HU-MNL-OL-P 2257-759.-1. jelzeten helyeztük el.

Térképtárunk is újabb értékes irattal gyarapodott: gróf Esterházy Mór hitbizományi kezelésben lévő kupi erdőbirtokának gazdasági térképe az állományba vétel során a HU-MNL-OL-S 73-227. jelzeten kapta.

Korábbi iratvásárlásaink közül mindenképpen kiemelendő a még 2019-ben megvásárolt Schafarzik Ferenc (1854-1927) geológus kéziratos hagyatéka. A műszaki földtan, földrengés- és hidrogeológia egyik hazai úttörőjének hagyatékának első tételébe Déchy Mórral közös kaukázusi expedíciójáról, valamint magyarországi és erdélyi útjairól írt naplóját rendeztük, a második tételben pedig munkájához, és utazásaihoz kapcsolódó levelezése, feljegyzései, írásai, valamint Déchy Mórról szóló nyomtatott emlékbeszéde kapott helyet. A kaukázusi expedícióra 1886-ban a földművelésügyi miniszter támogatásával került sor, amelynek során Schafarzik Déchy Mórral bejárta a Kaukázus középső hegyláncait, Dagesztánt, a bakui petróleumterületet, orosz Örményország némely részét, Konstantinápoly és Brüsszel környékét és a görögországi Lauriumot. A kiemelkedő pontosságú geológiai térképeiről is ismert Schafarzik Ferenc erdélyi és belső-ázsiai utazásokat megörökítő feljegyzéseit rajzok és apró, kéziratos térképek, vázlatok illusztrálják. 1889-ben Olaszországban járt és különösen Nápoly környékét tanulmányozta. Az 1886–1925 évkörű, 0,05 ifm terjedelmű iratanyagot a HU-MNL-OL-P 2256-198.-1. jelzeten helyeztük el.

Rendkívül izgalmas a 2020-ban megvásárolt Schäffer Mátyás emlékirata hercegovinai és boszniai katonaeletéből, amely 1898–1899 között készült, és bepillantást enged az orlovaci kordonnál három éves szolgálatát teljesítő katona lakatnyában szerzett élményeibe, fiumei látogatásába, kocsmázásaiba, ismerkedéseibe a helyi lakosokkal, táncmultságaiba

a horvát lányokkal. A 78 beírt oldalon írt visszaemlékezés 18 lapján ismert műdalok átköltései szerepelnek dalok és versek formájában, a napló végén pedig egy elbocsátó levél olvasható. A tintával írt visszaemlékezés legutolsó bejegyzése 1899 őszén született, már Budapesten. Schäffer Mátyás az 52-es gyalogezred szakaszvezetőjeként részt vett az I. világháborúban, ahol kitüntetést is szerzett. A mikrotörténeti kutatásokra is alkalmas, az első világháborút megelőző évtizedek boszniai viszonyait megörökítő, 0,01 ifm terjedelmű naplót a HU-MNL-OL-R 385-105. jelzeten helyeztük el.

Családi gyűjteményünket gyarapítja a 2020-ban megvásárolt, az eredetileg Fehér vármegyében honos, majd innen Hajdúdorogra, később a Csanád vármegyei Makóra elszármazó Fejérváry/Fehérváry család nemességszerzésére és nemességigazolására vonatkozó, 1643–1847 között kelt, 0,02 ifm terjedelmű irategyüttes. Ennek kiemelkedő jelentőségű darabja az I. Rákóczi György erdélyi fejedelem által Fejérváry Istvánnak 1643. március 2-án kiállított címereslevél, melyet a HU-MNL-OL-R 64-1106. jelzeten helyeztünk el, míg az anyag többi részét a családi fondtörédek között, a HU-MNL-OL-P 2257-757.-1. jelzeten vettük állományba.

Iratajándékozások

Nagy öröm a számunkra, hogy nem csupán vásárlással, de ajándékozás útján is számos értékes magánirattal gyarapodott gyűjteményünk. Közülük mindenképpen kiemelendő Huszár László mérnök hagyatéka, aki többek között a Paksi Atomerőmű és a Bős-nagymarosi vízlépcső terveinek kidolgozásában is részt vett. Hagyatékában így megtalálható a Paksi Atomerőműhöz és a Bős-nagymarosi vízlépcső építéséhez kapcsolódó munkatervek, az általa kidolgozott energiapolitikai koncepció, valamint a nagymarosi körgát építésének fázisai. Az 1950–2020 időkorű, 0,35 ifm terjedelmű iratanyagot a HU-MNL-OL-P 2376 fondban helyeztük el: időkorére, valamint a benne foglalt információkra tekintettel csak támogatói nyilatkozattal kutatható.

Címereslevél-gyűjteményünk is újabb értékes ajándékkal gyarapodott: II. Ferdinánd 1629. május 6-án kelt Tajty Farkasnak adományozott címereslevelét kaptuk meg ajándékként. A becses dokumentumot a HU-MNL-OL-R 64-1-1108. jelzeten vettük állományba.

A Szent-Ivány család levéltára is újabb iratanyaggal gyarapodott: Szent-Ivány Kálmán (1883–1962) és felesége, Leyrer Olga (1882–1970) bizalmas hangvételű, szerelmi levelezése, amely 1914–1965 között dokumentálja kettejük kapcsolatát: megismerkedésüktől házasságukon át egészen a férj haláláig. Szent-Ivány Kálmánné férje halála után is írt hozzá leveleket, feltehetően ezzel is próbálta feldolgozni a gyászt. A 0,01 ifm terjedelmű iratanyagot a HU-MNL-OL-P 1873-12.-7. jelzeten helyeztünk el.

Több alkalommal kaptuk a Bezuk családhoz kapcsolódó iratanyagokat is, amelyeket egy fondban, a HU-MNL-OL-P 2375-ben egyesítettünk. A második, 0,07 ifm terjedelmű, 20. századi évkörű kiegészítés a Bezuk családtagokhoz kötődő

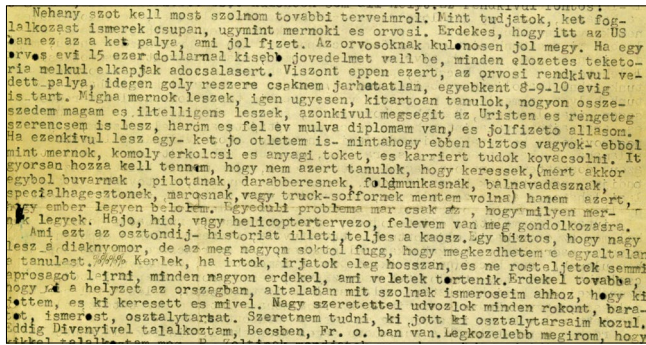

7. kép – II. Ferdinánd címereslevele Tajty Farkasnak (HU-MNL-OL-R 64-1.-1108.)

hivatalos iratokból, családi krónikákból, Bezuk Lajos hivatalos irataiból, igazolványaiból, életrajzaiból, levelezéséből, munkájához kapcsolódó irataiból, Bezuk István amerikai emigrációjából írt leveleiből, valamint Bezuk Zsolt teheráni kiküldetéséből írt leveleiből áll. Közülük is kiemelkedő az 56'-os eseményeket követően disszidált Bezuk István amerikai emigrációjából írt levelei, amelyben dokumentálja kinti beilleszkedésének történetét, de ugyanígy fontos kordokumentum Bezuk Zsolt teheráni kiküldetésének levél-anyaga is, amelyben a szerző beszámol az akkor m. egalakult Iráni Iszlám Köztársaságban felelősségteljes munkakört ellátó európai szakemberként szerzett tapasztalatairól. A családi iratanyag harmadik kiegészítése első sorban a második világháborúra és az azt követő eseményekre reagál: tartalmazza például az államosítás során a családtól elvett Szent István pusztát (ma Istvánpuszta, Mosonmagyaróvár része) térképét, Csegezy József második világháborús orosz hadifogságából feleségéhez írt leveleit (1945–1947), valamint a második világháború viszontagságairól (éhezésről, menekülésről, a közbiztonság megromlásáról) beszámoló, 1944 és 1945 közötti levelezést Mattyasovszky

8. kép – II. Ferdinánd címereslevele Tajty Farkasnak – a címer, nagyítva (HU-MNL-OL-R 64-1.-1108.)

8. kép – Részlet Bezuk István amerikai emigrációjából írt egyik korai leveléből (HU-MNL-OL-P 2375-2.-3.)

Zsolnay Zsoltné született Sauska Mária és Mattyasovszky Zsolt Mária között.

Hungarika szempontból is érdekes Deák Zsuzsa Kelemen Zoltán operaénekeskel kapcsolatos gyűjteménye, amely az emigráns Kölnben, majd Zürichben élő operaénekeshez és családjához kapcsolódó fényképeket, ismertetőket, valamint a Kelemen családtagok és Tóth-Váry Ibolya Deák Zsuzsához írt leveleit őrizte meg. A külföldön új életet kezdő, sikeres fellépéseket vállaló operaénekes életét dokumentáló, 1957–1982 közötti gyűjteményt a HU-MNL-OL-R 376-28. jelzeten helyeztük el.

Letétek

Letétként került őrzésünkbe I. Ferenc József által 1888-ban kelt, márkus- és batizfalvi Máriássy Jánosnak bárói címet adományozó oklevele, amelyet a Máriássy család levéltárában, a HU-MNL-OL-P 1195-8.-1. jelzeten helyeztünk el. Ugyancsak letétként érkezett hozzánk a Czeyda-Pommersheim család iratanyaga, amelyből kiemelkedik I. Ferenc József nemesség- és címeradománya Czeyda Ferencnek, de az adomány mellett megtalálható a famíliára vonatkozó különböző fényképek, szerződések és igazolványok is. Az iratanyagot a HU-MNL-OL-P 2257-754.-1. jelzeten vettük állományba.

2021-ben tehát vásárlások, ajándékozások és letét útján egyaránt nagy jelentőségű iratokkal gyarapodott a gyűjteményünk. A magasabb iratvásárlási keret számos olyan nagy jelentőségű iratanyag megvásárlását tette lehetővé, amelynek állami tulajdonba kerülése és hosszú távú megőrzése kiemelkedően fontos, így a rendelkezésünkre bocsátott források – gyűjteményünk gyarapodását áttekintve – maximálisan hasznosultak. Külön is szeretnénk köszönetet mondani azoknak a nagylelkű beadóknak, akik anyagi ellenszolgáltatás nélkül adták nekünk értékes családi iratanyagukat, kizárólag azok hosszú távú megőrzését és kutathatóságát szem előtt tartva.

E számunk szerzői

AVAR ANTON főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)

BAUER MARCELL tűzoltó (Pápai Hivatásos Tűzoltóparancsnokság)

REISZ T. CSABA CSc, dr. habil., c. főigazgató, főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)

SCHMIDT ANIKÓ PhD, főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)

WEISZ BOGLÁRKA PhD, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, „Lendület” Kutatócsoport-vezető
(Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, Bp.)

TÁJÉKOZTATÓ

2022-ben is változatlan áron (4 × 750, összesen 3000 Ft) juthat hozzá a Turul évi négy számához.
A részletekről honlapunkon (<http://turulfolyoirat.hu/>) a *Terjesztés* fülre kattintva olvashat.

Honlapunkon megtalálhatóak az 1883-tól megjelent éves számok és a 2010 utáni füzetek letölthető pdf formátumban. A Turul teljes archívumát az Arcanum Digitális Tudománytár (ADTPLUS)-hoz hozzáféréssel rendelkező intézmények (könyvtárak, kutatóintézetek) hálózatán keresztül tudja használni, vagy egyéni előfizetéssel.

TISZTELT SZERZŐINK, LEENDŐ SZERZŐINK!

A Turul 2020-tól megváltoztatta közlési szabályzatát. A szakirodalmi hivatkozásoknál a Magyar Történelmi Társulat által fenntartott másik folyóirat, a Századok közlési szabályzatát alkalmazzuk. Kérjük, tanulmánya benyújtása előtt feltétlenül tájékozódjon a lap közléssel kapcsolatos elvárásairól, és a szabályzatban foglaltakat követve készítse el munkáját. A részletekről honlapunkon (<http://turulfolyoirat.hu/>) *Szerzőinknek* fülre kattintva olvashat.
Ugyanitt található a levéltári hivatkozások új szabályzata is.